

Co-funded by
the European Union

PRIMERJAVA VIROV ZA OSEBE V TEŽKIH RAZMERAH. PROJEKT CRXSIS

KONČNI PRIROČNIK

© Objavljeno leta 2023 s strani konzorcija projekta CRxSiSS

Primerjava virov za subjekte v težkih razmerah

www.crxsiss.uma.es

Postavitev in oblikovanje: José Jesús Delgado Peña

Financira:

Evropska unija, program ERASMUS+

[referenčna številka projekta: 2020-1-ES01-KA204-083103]

**Co-funded by
the European Union**

"Financira Evropska unija. Vendar pa so izražena stališča in mnenja izključno avtorjev in ne odražajo nujno stališč in mnenj Evropske unije ali Izvajalske agencije za izobraževanje in kulturo (EACEA). Niti Evropska unija niti EACEA ne moreta biti odgovorni zanje."

INDEX

UVOD	3
POGLAVJE 1. PROSTORI IN ČASI V ŽIVLJENJSKEM CIKLU LJUDI: BOLJŠE ŽIVLJENJE ZA TISTE, KI ŽIVIJO DLJE	6
POGLAVJE 2. NA OBROBJU VKLJUČUJOČE RASTI. IZZIV FEMINIZACIJE REVŠČINE V EVROPSKI UNIJI	16
POGLAVJE 3. VKLJUČUJOČI TURIZEM IN DOSTOPNI TURIZEM: AKTIVNO STARANJE IN USPOSABLJANJE. PREDSTAVITEV ŠTUDIJE PRIMERA	29
POGLAVJE 4. IZKUŠNJE Z MEDIJSKO IN DIGITALNO PISMENOSTJO NA VIŠJI UNIVERZI NA UNIVERZI V MÁLAGI	41
POGLAVJE 5. UPORABA IKT PROTI DIGITALNEMU RAZKOLU IN ZA IZBOLJŠANJE KIBERNETSKE VARNOSTI	58
POGLAVJE 6. KAKO PODEŽELSKO PODJETNIŠTVO PRISPEVA K VEČJI ZAPOSLOJIVOSTI?	67
POGLAVJE 7. KREPITEV VSEŽIVLJENJSKEGA UČENJA ZA VARSTVO OKOLJA, TRAJNOSTNI RAZVOJ IN ODGOVORNO POTROŠNJO - NAJBOLJŠE PRAKSE ZA TRAJNOSTNO PRIHODNOST	75
POGLAVJE 8. NESNOVNA DEDIŠČINA KOT GONILNA SILA ZA SOOČANJE Z IZZIVI 21. STOLETJA	88
POGLAVJE 9. ODZIV JAVNEGA ZDRAVJA, PRILAGODITEV ZDRAVSTVENEGA SISTEMA IN SKRB ZA RANLJIVE SKUPINE PREBIVALSTVA NA PANDEMIJO KOVID-19 V SRBIJI	91
POGLAVJE 10. DEJAVNOSTI BEOGRAJSKEGA INŠTITUTA ZA JAVNO ZDRAVJE V IZREDNIH RAZMERAH - PRIMERI TERENSKEGA DELA -	103
POGLAVJE 11. PROMOCIJSKE IN IZOBRAŽEVALNE DEJAVNOSTI NA PODROČJU ZDRAVJA TER NAČINI NJIHOVEGA IZVAJANJA MED PANDEMIJO	112

UVOD

José Jesús Delgado Peña¹,
Departamento de Didáctica de la Matemática, de las CCSS y de las CC Experimentales. Universidad de
Málaga
¹jdelgado@uma

V 21. stoletju smo priča pojavu in vse večji zaskrbljenosti zaradi pomembnih mednarodnih vprašanj, ki bodo zaznamovala ali še naprej zaznamujejo politične in izobraževalne programe številnih držav, kot so aktivno staranje, digitalni razkorak in kibernetika varnost, ohranjanje kulturne dediščine, zapuščenje podeželja, zaposljivost mladih, trajnostni razvoj in javno zdravje. Vse te teme odpirajo nova vsebinska obzorja tistim, ki se ukvarjajo z izobraževanjem odraslih, s posebnim poudarkom na starejših, ki želijo izboljšati svoje znanje in kompetence ter ostati dejavni na področju vseživljenjskega učenja, da bi lahko razvili aktivno in ozaveščeno državljanstvo v zvezi s temi izzivi današnje družbe. Ta priročnik je rezultat izobraževalnega projekta "Primerjava virov za subjekte v težkih razmerah" (CRxSiSS). Referencia 2020-1-ES01-KA204-083103). Ta projekt je bil financiran v okviru programa Erasmus+ KA204 in je trajal tri leta od septembra 2020 do avgusta 2023. Sodelujoči subjekti, ki jim pripadajo avtorji tega dela, so naslednji: Univerza v Malagi (Španija) s programom Aula de Mayores+55; in koordinator projekta; Tierra de Maestros (TdM, Španija), zasebni subjekt s tečaji in dejavnostmi promocije in kulturne ozaveščenosti v izobraževanju odraslih; Università della LiberEtà (ULE, Italija) kot ljudska univerza, tesno povezana z občinsko in regionalno upravo; Medkulturno združenje ZA VSE (IAFA, Portugalska) kot ustanova, specializirana za mobilnost odraslih na področju podjetništva in medkulturnosti; GEA (Slovenija) s svojimi številnimi socialnimi programi na področju okolja in odgovorne potrošnje ter Javna zdravstvena služba Beograda (GZZJZ, Srbija) kot javni subjekt za ozaveščanje in usposabljanje o pomembnih zdravstvenih vprašanjih, kot so pandemije, so oblikovali konzorcij projekta CRxSiSS. Najprej bi se rad vsem skupaj iskreno zahvalil za sodelovanje in dobro delo.

Da bi dosegli cilje tega projekta, je bilo treba vzpostaviti scenarij za izmenjavo pedagoških pristopov in izobraževalnih virov o vprašanjih, ki so ključnega pomena in na katera se morajo državljanji soglasno odzvati. Temeljni cilj je bil razviti sklop mobilnosti za učitelje in učence, kjer bi vsak sodelujoči subjekt, specializiran za eno od teh tem, delil svoje izkušnje in dobre prakse, razvite na njegovem geografskem območju, tako sam kot drugi sodelujoči subjekti v bližini, tako da bi se učinek izmenjave pomnožil tako na nadnacionalni kot lokalni ravni.

Poleg tega bi ti ukrepi služili kot podlaga za izboljšanje pedagoških spretnosti vključenih učiteljev ter programov, metodologij in virov njihovih matičnih ustanov, s tem pa tudi kakovosti usposabljanja, spretnosti in znanja njihovih učencev, ki bi jim pomagali pri soočanju s sedanjimi izzivi spreminjajoče se družbe, na katero močno vplivajo zgoraj opisana vprašanja, in pri njihovem ukrepanju. Namen te publikacije je združiti te cilje.

Učitelji in vodje usposabljanja, ki delajo s temi skupinami učencev (višje univerze, centri za odrasle, združenja itd.), so ključnega pomena pri uporabi in širjenju novih oblik poučevanja na tem področju. Zato se želimo osredotočiti na to skupino strokovnjakov, da bi lahko delovali kot nosilci sprememb in jim zagotovili novo znanje, metodologije in vire, pa tudi na njihove učence, vendar ne smemo pozabiti na sodelovanje drugih temeljnih dejavnikov, kot so vodje dejavnosti usposabljanja na javni in zasebni ravni ter na različnih ravneh.

V okviru evropskih projektov in drugih razpisov za zbiranje predlogov je bilo razvitih že veliko različnih gradiv, ki te izzive obravnavajo na različne načine in ločeno. Vendar jih želimo s

tem predlogom obravnavati s celostne perspektive, ki pomaga doseči raznolik nabor znanj in kompetenc, osrednji steber pa je spodbujanje državljanstva kot odgovor na velike izobraževalne izzive 21. stoletja.

Ti cilji se torej v glavnem nanašajo na mobilnost učiteljev in učencev ter na glavni oprijemljivi rezultat projekta, to je ta publikacija, ki je nastala v sodelovanju in je končni zbornik izmenjave, razvite v teh treh letih skupnega potovanja. Zaradi vseh teh razlogov so bili posebni cilji projekta CRxSiSS naslednji:

- ustvariti scenarij za izmenjavo v zvezi s ključnimi temami projekta, ki vključuje osebe in študente partnerskih in sodelujočih organizacij.

- Zaradi te izmenjave: 1) pripraviti izobraževalno gradivo, uporabno na evropski ravni (npr. priročnik za učitelje, posebne predstavitve itd.), in 2) uvesti elemente za izboljšanje programov, metodologij in virov vključenih subjektov.

Kot splošne cilje smo želeli:

- spodbujanje izboljšanja znanja in kompetenc upravičenih skupin (učiteljev in učencev).
- Prispevati k družbenemu vključevanju z večjo ozaveščenostjo in usposabljanjem v zvezi z osrednjimi temami projekta.
- Spodbujanje posodobitve poučevanja na tem področju pri učiteljskem zboru.
- spodbujanje aktivnega državljanstva pri učencih kot odgovor na izzive, ki jih postavlja projekt CRxSiSS.

Glavni rezultati projekta CRxSiSS so bili tesno povezani s shemo dejavnosti izvedenih mobilnosti za učitelje in učence, ki jih je bilo treba razviti v okviru projekta kot podlago za izmenjavo metodologij in dobrih praks. Tako smo načrtovali program mobilnosti, ki je temeljil na dveh dogodkih izmenjave, pri čemer je ena enota konzorcija, ki je delovala kot gostitelj, v sodelovanju z drugo enoto organizirala kratkotrajno skupno usposabljanje za učitelje ter tečaj, ki je bil strukturiran kot kombinirana neposredna in virtualna mobilnost za študente, oba pa sta trajala 5 dni in sta bila časovno razdeljena na 1-3 mesece. Tako je Università delle LiberEtà del Friuli-Venezia Giulia (ULE) v Vidmu (Italija) v sodelovanju z Inštitutom za javno zdravje v Beogradu organizirala kombinirano usposabljanje s temama "Uporaba in poučevanje IKT proti digitalni ločnici in izboljšanje kibernetske varnosti" in "Javno zdravje v vsakdanjem življenju in v pandemičnih razmerah". Po drugi strani je inštitut GEA v Kranju in Velenju v sodelovanju z IAFA (Medkulturno združenje ZA VSE) organiziral usposabljanja na temo "Varstvo okolja, trajnostni razvoj in odgovorna potrošnja" in "Podjetništvo na podeželju kot gonilo zaposljivosti". Univerza v Malagi (UMA) je v sodelovanju z organizacijo Tierra de Maestros v Malagi in Antequeri organizirala usposabljanja o "izobraževalnih izzivih za aktivno staranje" in "kulturni dediščini kot nosilki družbenega razvoja". Oba tečaja za učitelje in študente sta temeljila na isti filozofiji, ki bogati in dopolnjuje rezultate izmenjave, njihovi specifični cilji pa so bili različni: pri prvih so bili bolj usmerjeni v posodabljanje in izpopolnjevanje učiteljev, pri drugih pa v izboljšanje znanja in veščin, namenjenih aktivnemu državljanstvu.

Kot temeljni rezultat vseh teh dejavnosti usposabljanja predstavljamo naslednjo publikacijo, ki je praktični vodnik ali priročnik za izobraževalce in vodje usposabljanja ter zbirka rezultatov akademske izmenjave, ki vključuje niz smernic in priporočil na področju izobraževanja odraslih v zvezi s ključnimi temami CRxSiSS ter možne vsebine, metodologije in vire, ki spodbujajo posodobitev in izboljšanje kakovosti poučevanja.

Skratka, cilj CRxSiSS je bil spodbujati izmenjavo izkušenj in najboljših praks, zlasti prek srečanj učiteljev in tečajev za udeležence programov izobraževanja odraslih, zlasti za starejše udeležence. Cilj CRxSiSS je bil spodbujati izmenjavo izkušenj, dobrih praks in zanimivih vsebin o temah, ki so zelo pomembne v sedanji evropski družbi kot celoti (aktivno staranje, digitalni

razkorak in kibernetika varnost, ohranjanje kulturne dediščine, zaposljivost mladih, zapuščanje podeželja, trajnostni razvoj in javno zdravje), ter tako ustvariti scenarij za dialog in izmenjavo na nadnacionalni ravni, ki bi zaradi različnosti narave sodelujočih subjektov in držav poglobila potrebo po boju izobraževanja za spodbujanje in izboljšanje ključnih konceptov za spodbujanje skupne evropske identitete: aktivnega staranja, digitalnega sveta, dediščine, okolja in odgovorne potrošnje, zdravja itd. V zvezi s tem je zato pomembno poudariti spodbujanje aktivnega državljanstva kot odziv na te glavne izzive evropske družbe 21. stoletja ter vključiti medgeneracijsko perspektivo, ki bi zajemala različne starostne kohorte v okviru izobraževanja odraslih in vseživljenjskega učenja.

POGLAVJE 1

PROSTORI IN ČASI V ŽIVLJENJSKEM CIKLU LJUDI: BOLJŠE ŽIVLJENJE ZA TISTE, KI ŽIVIJO DLJE

Carlota Ángela Escudero Gallegos¹ y José Jesús Delgado Peña²,

¹Departamento de Geografía. Universidad de Málaga, ² Departamento de Didáctica de la Matemática, de las CCSS y de las CC Experimentales. Universidad de Málaga
¹carla@uma.es, ²jdelgado@uma

POVZETEK:

Neposrednost pospešenega vsakdana našega bivanja z rutino in zahtevami po času prispeva k nezavednemu občutku biti, bivanja in življenja človeške vrste. Odgovori na vprašanja, kje živimo, kaj smo, kakšen je naš življenjski cikel in katere potrebe zadovoljujemo, da bi bolje živeli, nas v posameznih življenjskih obdobjih približujejo zavedanju resničnosti in vključujejo spoštovanje raznolikosti preostalih živih organizmov. Potrebe posameznih življenjskih obdobji so zelo različne glede na ozemlja, družbene skupine, starost in spol. Še bolj pa, če nastavimo ogledalo svoji podobi in podobi človeških skupin pred nami ter opazimo, da živimo dlje in da se moramo naučiti živeti bolje.

Ključne besede: Življenjski cikel, biotska raznovrstnost, prilagajanje, dolgoživost.

1. UVOD

Kje živimo? Naše korenine kot človeške vrste so na planetu Zemlja, ki je del sončnega sistema in se vrti okoli Sonca, zvezde v središču sončnega sistema, ki oddaja energijo v obliki svetlobe in toplote. Plast, v kateri se na planetu Zemlja razvija raznolikost življenja in živa bitja medsebojno delujejo, se imenuje biosfera, ki jo sestavljajo voda, kopno in tanka masa zraka, ki ji pravimo ozračje. Biosfera sega od višine 10 km v ozračju do dna oceana. "Gaja je živa ne le zaradi biotske raznovrstnosti vrst, ki jih skriva v svojih raznolikih ekosistemih, temveč tudi zato, ker je sama skozi milijone let modelirala svojo fiziognomijo, preoblikovala svoje pokrajine (kopenske, obalne, morske) in spreminjala življenjske pogoje" (Escudero, Martín idr. 2023: sp.).

Vsi živi organizmi, vključno s človeško vrsto, so bili v svojih evolucijskih procesih prilagajanja ali naravne selekcije za preživetje izpostavljeni tem spreminjajočim se pogojem življenja v okolju, saj so okoljski pogoji za to odločilni in neizogibni, da bi pokrili osnovne potrebe ljudi.

Nismo edina vrsta, ki naseljuje Zemljo, čeprav se morda tako zdi zaradi slepega odnosa do posledic delovanja v okolju (za pokrivanje naraščajočih potreb po energiji, virih in njihovi pretvorbi v proizvode), delimo si in sodelujemo z drugimi živimi organizmi, drugimi živalskimi, rastlinskimi, vretenčarskimi in nevretenčarskimi vrstami v različnih kopenskih, zračnih in vodnih sistemih, tako površinskih, podzemnih kot tudi oceanskih vodah.

Tako kot nekatere od teh vrst smo razvili strategije za iskanje hrane, obrambo, lov, zaščito mladičev in združevanje v skupine. Te skupine so bile sprva klani s sorodstvenimi odnosi. Kasneje s posebnimi odnosi, ki so presegali družinsko skupino v vaseh, mestih ali naseljih, da bi kar najbolje izkoristili družbeno organizacijo dela in delitev nalog. Tehnološki napredek v kmetijstvu, živinoreji in industriji, da bi pridelali več in boljšo hrano, je omogočil dostopnost hrane in omejil lakoto.

Nova odkritja v medicini in napredek na področju higiene so obvladali številne bolezni in pandemije, nas obvarovali pred bolečinami in trpljenjem ter zmanjšali smrtnost ljudi. V modelu demografskega prehoda se začne cikl rasti prebivalstva, ki je časovno neenakomeren glede na stopnjo napredka in razvoja držav, vendar z enako težnjo po podaljšanju pričakovane življenjske dobe, številu prebivalcev in staranju.

Pospeseni vsakdan našega bivanja z rutino in zahtevami po času je prispeval k temu, da smo se oddaljili od svojega izvora kot živa bitja, da smo se oddaljili od Gaje, da imamo občutek biti, bivanja in življenja človeške vrste, ki se ne zaveda svojega izvora. Kot vrsta smo se lahko s svojimi dejanji soočili z izzivi pridobivanja večje količine hrane, obrambe pred drugimi vrstami, združevanja v vasi in velemesta ter optimizacije zdravstvenih procesov. Zdaj, sredi 21. stoletja, se soočamo z novimi izzivi, potrebo po ohranjanju našega življenjskega okolja in njegove biotske raznovrstnosti, potrebo po ustvarjanju medgeneracijskih prostorov obveščanja, učenja in sodelovanja, da bi se soočili s težavami, ki izhajajo iz podaljševanja življenjske dobe prebivalstva, saj se zdi, da se naše družbene in gospodarske strukture tega ne zavedajo v celoti. Živimo v svetu, ki je nenehno v krizi in v katerem se je treba z nenehnim izobraževanjem in usposabljanjem soočiti z različnimi razmerami, ki ogrožajo današnje družbe.

Na podlagi te filozofije in empiričnih dokazov je v eseju opravljen konceptualni bibliografski in spletni pregled, da bi odgovorili na vprašanja, ki so bila prvotno zastavljena v prvem poglavju. V razdelku 2 odgovarjamo na cilj prepoznati kraj, kjer živimo, naš izvor na planetu Zemlja, določiti značilnosti prostorov, v katerih preživimo in razvijamo svoj kulturni okvir. V oddelku 3 se odzovemo na cilj spoznavanja našega življenjskega cikla skupaj z življenjskim ciklom drugih živih organizmov, pri čemer obravnavamo vsako od faz. Osredotočamo se na stopnjo staranja in v razdelku 3.3 analiziramo sinonime, ki se uporabljajo za poimenovanje skupine starejših ljudi, ter vključimo odlomke treh življenjskih zgodb, v katerih so prikazani in ugotovljeni predsodki in stereotipi o "starosti", ki jih je treba odpraviti, kot so ageizem, zastarele miselnosti o prenesenem modelu starosti. V četrtem poglavju odgovarjamo na cilj opredelitve potreb, ki jih je treba zadovoljiti, da bi živeli bolje in dlje, ter navajamo dve najpomembnejši teoriji za opredelitev potreb ljudi, pri čemer navajamo, kako bi vplivali na starejše ljudi. V petem poglavju zaključujemo s prikazom ključnih elementov nove paradigme o starosti.

2. PROSTORI ZA PREŽIVETJE Z RAZVOJEM UČENJA IN KULTURE

Človeške skupine so od vsega začetka svoje potrebe po varnem zavetju, hrani, oblačilih, pripomočkih in obrambi pokrivalo z energijo lastnih teles ali drugih živali. Vire in materiale iz okolja in kraja, kjer se je skupina naselila, so s spretnostjo svojih rok preoblikovali na rokodelski način. Z razvojem in prenašanjem prakse, tehnike in spretnosti so nastajali novi tehnični dosežki, zdravila in izumi, ki so z znanjem in specializacijo nalog ljudem olajšali in podaljšali življenje.

V teh skupinah so starejši ljudje cenili znanje in izkušnje. Nakopičene izkušnje starejših so bile studenec modrosti za mlajše skupine, ki so se želele učiti, tako da so starejši ljudje pridobili vrednost za prenos kulture in učenje znanja svojih prednikov, ki se je nabiralo skozi čas.

Dolgoživost (Moliner, M. 1990: 283), razumljena kot okoliščina doseganja visoke starosti, "h kateri po demografskih projekcijah stremi prebivalstvo, 119 milijonov starejših do leta 2030 (...) zdi se, da sedanji gospodarski sistem že s samim dejstvom kvantifikacije in zavedanja razmer, da bi odpravil posledice, ki prizadenejo ljudi ob nabiranju let, razčlovečuje to starostno skupino" (Escudero, C. A., Delgado, J. J., Nuevo, A., Martín, F. M., 2022:314). Živi organizmi v procesu gestacije, da bi se lahko razmnoževali in biološko uspešno razvijali v življenjskem ciklu svojih potomcev, potrebujejo varne prostore z nepogrešljivimi lastnostmi za preživetje. Živi organizmi obstajajo v različnih življenjskih okoljih, kjer lahko dobijo vse potrebno za svoj obstoj. Z učenjem, prilagajanjem in razvojem svoje vrste vedo, kje najlažje najdejo hrano za

svoje potomce ter zadovoljijo potrebe po zavetju, vodi, zraku in zemlji, ki so nepogrešljivi za osnovne življenjske funkcije, kot sta prehranjevanje in dihanje. V preglednici 1 s primerom prikazujemo življenjsko dobo različnih vrst glede na življenjski prostor v naravi ali v varnem prostoru, vendar v ujetništvu, na primer v živalskem vrtu ali živalskem parku. Opazimo, da so prednosti pri pričakovani življenjski dobi opazne, kadar živijo v ujetništvu, in sicer zaradi varnosti preskrbe s hrano in dejstva, da niso več plen. To je cena ujetništva, denaturalizacija teh vrst, ki živijo zunaj svojega divjega okolja.

Tabla 1. Tabela 1. Življenjska doba različnih vrst glede na naravni habitat ali habitat v ujetništvu

<i>Živali</i>	<i>Habitat</i>	<i>Življenje v naravnem okolju</i>	<i>Življenje v varnem prostoru: ujetništvo</i>
Hipopotam	Vodna zemljišča, reke in jezera	V povprečju 20 let	Do 50 let
Zebra	Kopenski habitat	Povprečno 15 let	Skoraj 30 let
Delfin	Vodni habitat	Povprečno 30 let	V povprečju 80 let
Iberski ris	Kopenski habitat	Od 10 do 15 let	Približno 20 let
Štorklja	Zračni in kopenski habitat	Stare od 15 do 20 let.	Do 30 let v ujetništvu

Lastna izdelava. Vir: Rodríguez, 2010.

Poleg prehranjevanja z drugimi živalmi in/ali rastlinami v primernih okoljih potrebujejo genetsko dediščino, ki jih varuje pred nekaterimi boleznimi, ter sposobnost učenja vedenja svojih vrstnikov za nadzor, pomoč, kamuflažo in prikrievanje; razvoj sposobnosti za lov, ujetje, medsebojno sodelovanje, ubijanje s kljunom, grozečimi rogovi in kremplji ter uporabo obrambnih mehanizmov; domiselno preoblikovanje, da ne bi postali hrana za druge živali: Noge za beg, krila za letenje, negibnost, ki spominja na smrt, kamuflaža za zmedo, sprememba barve, strupi, oklep.

Pojem varnosti za človeško vrsto obsega več kot le varno zavetje ali bivališče in dostojno stanovanje. Varnost je zaželena kot jamstvo življenjske svobode v širšem smislu kot svoboda v naravi, in sicer v simbolnem smislu uveljavljanja pravic in svoboščin, povezanih z odgovornim, participativnim, demokratičnim in pravičnim državljanstvom skozi vse življenje.

3. ŽIVLJENJSKI CIKEL ŽIVIH ORGANIZMOV.

Kakšen je naš življenjski cikel? V Diccionario de uso del español (1990: 623-I) María Moliner v 2. pomenu besede cikel opredeli kot "časovno obdobje, ki se z določenega vidika šteje za zaključeno", v naravi pa bi to pomenilo preobrazbe življenja v življenjskem procesu organizma. Življenjski cikel vsakega živega organizma zaznamuje čas, ki ga prečijo štiri letni časi ter menjavanje dneva in noči. Gre za življenjski proces v zanki, ki je za vsak organizem drugačen, od rojstva do življenja, rasti z uspešnim prilagajanjem okolju do somraka prenehanja obstoja s smrtjo. In s tem, z energijo, ki nastane v procesih razgradnje, da bi se ponovno nahranilo več življenja, se spet ponovi ista zanka z isto shemo biološkega procesa: rojstvo v življenje, razvoj življenja, razmnoževanje življenja in smrt, ki izvira iz tega življenja.

Faze, v katere jih razvrščamo, so splošno posplošene, od rojstva do smrti, vsebujejo neprekinjen proces, ki vključuje pozitiven in drugačen razvoj, ter se uresničujejo skozi faze, ki vključujejo preobrazbe in različna stanja za zadovoljevanje potreb.

Čeprav so klasifikacije različne, si pri človeku splošne delitve sledijo v naslednjem kronološkem zaporedju: prenatalno, natalno obdobje od 0 do 6 let (dojenček 1. otroštvo in 2. otroštvo), otroštvo od 6 do 12 let, adolescenca (puberteta se glede na starost in spol razlikuje na zgodnjo od 12 do 15 let in pozno od 15 do 20 let), mladost od 20 do 25 let, odraslost (mlada odraslost 25-40 let, vmesna 40-50 in pozna 50-60 let) in senescenca. V teh zadnjih dveh življenjskih obdobjih, odraslosti in senescenci, ljudje med seboj ohranjajo večjo raznolikost značilnosti, ki se pripisujejo tem starostnim skupinam, kot v obdobjih otroštva in mladosti.

3.1. Odraslost

Odraslost je življenjsko obdobje med 25. in 60. letom starosti, ko oseba doseže svoj polni razvoj,

"to pomeni, da doseže odraslost. V primeru človeškega življenja takšna polnost ne ustreza le največjemu razvoju telesnih ali organskih zmožnosti osebe, ampak tudi določeni psihološki zrelosti. Tako odraslost konkretno pomeni premagovanje stopenj otroštva, adolescence in polne mladosti. Hkrati je to stopnja, ki je pred starostjo, danes znano kot tretje življenjsko obdobje. Pri vsakem posamezniku se lahko starost odraslosti razlikuje glede na zelo različne dejavnike, kot so biološki dejavniki (genetske predispozicije, hormonski razvoj itd.) ali kulturni ali psihološki dejavniki (izobrazba, življenjske okoliščine, prevladujoče kulturno okolje, vsakdanje navade, prehrana itd.) (...) Lahko se zgodi, da oseba, ki je s fizičnega ali biološkega vidika dosegla odraslost, ni dosegla polne zrelosti." (Pomen. 2023: sp.)

3.2. Senescenca

Senescenca je zadnja faza življenjskega cikla v razvoju ljudi po odrasli dobi, v kateri je dosežen največji razvoj biološkega potenciala (Mansilla, 2000). Z vidika koncepta gospodarske dejavnosti in politične zakonodaje je prag starost, pri kateri prebivalstvo glede na upokojitveno starost v državah preneha biti delovno aktivno. Svetovna zdravstvena organizacija jo določa pri 60 letih. Vendar so glede na vitalnost, pričakovano življenjsko dobo, intelektualni in čustveni razvoj ter neregulirano delovno aktivnost razmere med spoloma in spoloma, ki prehajajo to stopnjo, zelo raznolike in zapletene.

Ena od teh situacij so različne besede, s katerimi jih poimenujemo: star človek, starejši, senior, senil, tretje življenjsko obdobje. Starost je "lastnost ali stanje starosti (...) starost, pri kateri je človek star" (Moliner, M. 1990:148-II). Biti star "se uporablja za ljudi in v nekaterih poimenovanjih za živali, materiale in stvari, ki obstajajo že dolgo in to označujejo po svojem videzu" (Moliner, M. 1990:1525-II).

3.3. Besede, ki bolijo

Glede na to, da besede ustvarjajo realnost, bi bilo koristno vedeti, kako bi starejši želeli biti poimenovani ali obravnavani, saj uporaba nekaterih besed v slabšalnem pomenu vzbuja neodobranje. Prikazujemo nekaj odlomkov iz treh življenjskih zgodb, ki jih je Nataša Tordovid (2018: b.p.) zbrala za fundacijo Help Age International Spain.

"Plavala sem v bazenu, kjer je bilo veliko ljudi in med njimi dva otroka. Stara sta bila približno 11 let, enako kot takrat, ko sem osvojil svojo prvo medaljo. Njun smeh je pritegnil mojo pozornost in takrat sem spoznala, da kažeta name in govorita svojim prijateljem: 'Poglej, kako stara gospa plava,' kot da sem vesoljka. Počutila sem se osramočeno, ker počnem to, kar imam rada. Seveda sem jim pozabila povedati svojo starost. Stara sem 77 let, vendar plavam enako kot pri 11, 21, 24, 41 ali 61 letih. Zdaj se sprašujem, zakaj včasih mladi, včasih pa tudi starejši mislijo, da starejše ženske ne bi smele več plavati? Ali zato, ker menijo, da pri naših letih nismo primerne za vstop v bazen? Ali pa zato, ker smo starejše ženske, ki ne znamo plavati ali pa smo to po toliko letih že pozabile?"

V nasprotju z drugimi kulturami, kjer so starejši ljudje zakladnice izkušenj in kolektivne modrosti, se v zahodnih kulturah ljudje v učnih procesih socializirajo s kultom in visoko vrednostjo mladosti, zlasti prek oglasov v medijih in na digitalnih platformah, kar ustvarja

napačno dojetje vrednosti starostnih skupin in medgeneracijske konflikte, ki lahko vodijo v diskriminacijo, ageizem, pomanjkanje humanitarne etike, osamljenost, ki se lahko še poveča v primerih bolezni in odvisnosti.

"Ležim v bolniški postelji, kjer slišim in vidim, vendar se ne morem premikati ali odgovarjati na vprašanja, ki mi jih postavljajo (...) in slišim, kako vsi govorijo o meni." Ja, ona je že precej stara, živela je že kar nekaj let." In začnem razmišljati, da ne bi smeli tako govoriti o meni, saj slišim vse, morali bi biti bolj diskretni. Zdaj, ko sem tukaj, razmišljam o tem, kako težko je biti šibek in nemočen. Izgubila sem svoje ime in postala le "bolna stara ženska". Če bi si le lahko umivala lase in obiskovala kozmetični salon. Zdaj si že 15 dni nisem umila las. Prej sem ~~dv~~ v tej bolnišnici, pravzaprav sem bila medicinska sestra in tisti, ki me obiskujejo, so bili moji sodelavci. Zdaj pa nisem več njihova sodelavka in sem le stara ženska, ki leži na postelji."

Če beseda aktivno staranje označuje zdravje kot odsotnost invalidnosti in odvisnosti, torej stanje, v katerega so potopljivi ljudje v najnaprednejši starostni skupini prebivalstvene piramide, bi funkcionalno odvisna oseba, kot je oseba iz prejšnje življenjske zgodbe, ki čuti, da je njeno čustveno stanje spremenjeno, kar škoduje njenemu zdravju, lahko doživela zadovoljivo staranje, če bi vlagali v psihosocialna sredstva za usposabljanje v njenem okolju, usmerjeno v izboljšanje čustvenega počutja.

"...ko me prodajalke v trgovinah najprej pregledajo od glave do pete in skušajo uganiti mojo starost. Običajno mi rečejo nekaj takega: Gospa, menimo, da to ni primerno za vašo starost, to je za mlade (...) Kdo naj odloča o tem, kaj kupujem? Zavedam se, kaj rada nosim in katere barve so mi všeč. Slaba stvar je, da so tovrstne razmere vedno slabše in slabše. Nekega pomladnega dne sva s prijateljico iskali prijeten lokal za kavo, večina jih je bila polna, a nama je v enem od lokalov vseeno uspelo najti prazno mizo. Ko sva se približala mizi, nama je natakar rekel, da so polni, na kar sem mu odgovoril: "Kaj misliš, polni? Ta miza je prazna." Na to so mi odgovorili: "Polni smo, tukaj ni miz za vas." Bil sem zmeden, presenečen in v zadregi. Za starejše ženske, kot sva midva, ni bilo prostih miz. Ali je mogoče, da ne želijo starejših žensk v dvajsetih, tridesetih letih? Medtem ko sem stala in razmišljala, sta vstopili dve mladi ženski in sedli za prasto mizo. To je res škandal."

V odlomku te tretje življenjske zgodbe vidimo 66-letno žensko, ki še vedno rada hodi v trgovine, pomeja oblačila in izbira barve, ki so ji všeč, ter pije kavo s prijateljicami in opazuje odzive ljudi, ki jo strežejo. Negativni stereotipi in predsodki, ki se prenašajo o starosti, povzročajo nelagodje, zmedenost, presenečenje in zadrego. Gre za način razumevanja staranja, ki ni preveč realen, inventiven, saj starejšo osebo dojema kot podobo "starosti", ki jo prenašajo mediji, kot ekonomsko in družbeno nadlogo, podvrženo vedenju in prepričanjem iz preteklosti, ki ni več zdrava dolgoživost z vitalnimi pričakovanji in skrbmi, ki postavljajo pod vprašaj preneseni model.

3.4. Življenjski cikel pri drugih vrstah

V življenjskem ciklu človeške vrste imajo genetska dednost in okoljski pogoji enako odločilno in pogojujočo vlogo kot pri drugih vrstah. Vendar pa so razmnoževanje, pridobivanje spretnosti z učenjem pridobivanja virov iz naravnega in družbenega okolja, razmnoževanje in preživetje bolj zapleteni in heterogeni kot pri drugih živih organizmih. Prikazujemo dva primera življenjskih ciklov pri drugih vrstah, hrastovec in "hipokampus" ali morski konjiček, ki se sicer razvijata v kompleksnih ekosistemih in gresta skozi enake življenjske faze v raznolikem in posebnem biološkem procesu vsake od njih, vendar sta daleč od kompleksnosti, ki jo družbeno-kulturno okolje prinaša človeški vrsti.

Pri rastlinskih vrstah, kot so hrastovec, ki spada v rod *Quercus*, pa tudi plutovec, žolnovec in kermesovec, rojstvo in izraščanje novega hrastovca pomeni cvetenje in odmiranje cveta, razvoj želoda v drevesu po osmih ali desetih letih in padec plodov želoda v okolju, ki je ugodno za življenje: apnenčasta podlaga tal, svetloba, malo vode zaradi prilagoditve na sušo in temeljna hranila (Ceballos in Ruiz de la Torre, 1995). Za rast novega hrastovega drevesa,

katerega življenjski cikel lahko traja približno tisoč let, je njegova regeneracija poleg spolne lahko tudi nespolna, saj v konfiguraciji pašnikov razvija strategije rasti s pomočjo poganjkov, trt ali korenin. Iz trt ali korenin se obnavljajo tudi ob motnjah, kot so obrezovanje, brskanje ali požar" (Díaz in Pulido 2009:33), in tudi zato, da dajejo življenje raznolikosti vrst v habitatih dežele, saj zagotavljajo hrano divjim prašičem, iberskim prašičem, divjim pticam, mišim, golobom, bikom.

Izluščenje barve in življenja, češnjevca cveta, rasti češnje, njene smrti in padca je potrebno, da ta plod v zemlji vzklije v novo češnjo, ki bo ponovno zacvetela in obrodila sadove.

Morske vrste, kot je morski konjiček, morska riba in zaščitena vrsta na seznamu ogroženih vrst IUCN (Mednarodne zveze za ohranjanje narave), ki ima enega od svojih habitatov na jugu portugalskega Algarveja, v naravnem parku Ria de Formosa, so zelo ranljive zaradi podnebni sprememb, navtičnega in naravoslovnega turizma ter tudi zaradi morskih plenilcev. Življenjski cikel ali povprečna pričakovana življenjska doba je od enega do petih let. Spolno razmnoževanje je monogamno, samica znese jajca in jih ob parjenju odloži v trebušni vrečo samca, kjer se mladiči gostirajo, oplodijo in inkubirajo do izvalitve. Hranijo se z drugimi majhnimi ribami, ličinkami rib in zooplanktonom. Njihova plenilska strategija je fluorescenčna mimikrija, pri kateri ostanejo zelo mirni, počakajo, da gre njihov plen mimo, in ga nato zasačijo, da bi se nahranili (Vida Animal 2022). Skratka, življenjski cikel in staranje sta nekaj naravnega, kar pripada vsem vrstam, pri ljudeh pa je ključnega pomena, da se naučimo prilagoditi njenemu delovanju, da bi izboljšali kakovost življenja.

4. POTREBE PO BOLJŠEM ŽIVLJENJU V RAZLIČNIH ŽIVLJENJSKIH OBDOBJIH

Človeška vrsta je tako kot drugi živi organizmi v svojem življenjskem ciklu razvila strategije plenjenja, sodelovanja, tekmovanja, parazitizma, mutualizma in komenzalizma, da bi svoje vedenje prilagodila raznolikosti habitatov na Zemlji in jih preoblikovala za pridobivanje tistega, kar potrebuje za življenje: vode, sončne svetlobe, zraka, iz katerega pridobiva kisik, hrane, mineralnih soli, zavetja itd. V nasprotju z nezadostnim poznavanjem vedenja drugih vrst je poznavanje vedenja človeške vrste naprednejše in je predmet interdisciplinarnega preučevanja. Ali življenjski cikel človeške vrste zadostuje za zadovoljitev bioloških potreb? Ali ga pogojujejo zgrajeni družbeni in kulturni artefakti?

Verjamemo, da poleg potreb, ki ustrezajo naši biološki naravi, obstajajo še druge, ki izhajajo iz načina življenja na tem planetu, iz naše kulture in zgodovinskega obdobja, ki smo ga preživel, ter nas spodbujajo k izvajanju določenih ukrepov za njihovo zadovoljitev. Da bi jih opredelili, so bile razvite teorije, med katerimi je najbolj znana teorija humanističnega psihologa Abrahama Maslowa (1943), ki je določil hierarhijo človekovih potreb, ki jih je treba doseči s človekovim vedenjem, da bi zadovoljil samouresničitev, in jih predstavil na petih ravneh v trikotni piramidi (glej sliko 1).

Slika 1. Hierarhija človekovih potreb, ki jih je treba zadovoljiti po Maslowu, A.

Maslow's hierarchy of needs

Vir: <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>.

V pregledu Maslowove piramide, ki ga je opravila Elena Martínez (2023), razlikuje med vrstami potreb:

"Osnovne potrebe so niz elementov, katerih pomanjkanje ali odsotnost vodi v stanje revščine. Za osnovne človekove potrebe lahko štejemo dostop do stanovanja, zdravstvenih storitev, izobraževanja in ekonomske zmogljivosti (...) Osnovne potrebe so neposredno povezane s človekovimi pravicami. Neizpolnjene osnovne potrebe so indeks ali metoda, ki se uporablja za ugotavljanje osnovnih potreb, ki obstajajo v določeni populaciji, ter za ugotavljanje, kvalifikacijo in merjenje nekaterih razsežnosti strukturne revščine (...) Osnovne potrebe so povezane tudi s tistimi v osnovi Maslowove piramide."

Ker model temelji na zadovoljitvi nižjih potreb kot motivacijski energiji za vzpon na naslednjo raven od osnove do vrha samouresničitve, ki bi pomenila popoln občutek izpolnjenih dolžnosti pri doseganju lastnih ciljev, bi lahko daljše življenje ljudi obravnavali kot vrednoto za doseganje teh predlaganih ciljev. Tako bi starostna skupina z daljšim življenjem lažje dosegla samouresničitev. Nasprotno pa bi lahko trpela zaradi depresivnih ali duševnih motenj zaradi samopodobe neizpolnitve ciljev.

Od druge ravni piramide, ki vsebuje ekonomske vire, odločilne za dobro starost, skupaj z zdravjem in integriteto, preko naslednjih ravni do vrha, je mogoče zagotoviti, da osnovne potrebe nekaterih profilov starejših ljudi niso v celoti zadovoljene. Predsodki, kot so starizem, stereotipi, ki razvrednotijo staranje, pomanjkanje medgeneracijskega spoštovanja, skrb, ki zaradi pomanjkanja časa za posvečanje obremenjuje ožje družinsko okolje, zmanjšanje biološkega telesnega razvoja zaradi slabšega zdravja.

Druga teorija je teorija Manfreda Max-Neefa (Neef et al., 1986), ki razmišlja o potrebah ljudi in povezanosti z naravo, ki jih podpira, tako da jih ponazori kot model v matrici. Če bi torej konceptu potreb odvzeli njegov ekonomistični pomen, bi bil razvoj na človeški ravni omejen. Angélica Sánchez (2008: sp.) v sintezi, ki jo je o človekovih potrebah in zadovoljitvah s pomočjo Max-Neefa naredila Angélica Sánchez, pojasnjuje, da

"S prevladujočim ekonomskim modelom dajemo vrednost predmetom, ne pa tudi ljudem, kar je temeljna predpostavka, ki nam jo posredujejo avtorji. Toda kako lahko izmerimo kakovostno rast ljudi? Na to avtorja odgovarjata: v kakovosti življenja, ki pa je odvisna od možnosti, ki jih imajo ljudje za ustrezno zadovoljevanje svojih temeljnih človeških potreb (...). Kot rečeno, so človekove potrebe končne, maloštevilne, razvrstljive in univerzalne za vse kulture in vsa zgodovinska obdobja. Avtorji jih razvrščajo v dve kategoriji: prva so potrebe biti, imeti, delati in biti, druga kategorija pa so potrebe po preživetju, zaščiti, naklonjenosti, razumevanju, sodelovanju, prostem času, ustvarjanju, identiteti in svobodi (...) tradicionalno in kot vsiljevanje ekonomskega modela velja, da so človekove potrebe praviloma neskončne, da se nenehno spreminjajo in da jih moramo zato zadovoljiti za vsako ceno, bodisi socialno, gospodarsko ali z izkoriščanjem naših naravnih virov".

V tem modelu je pomembna kultura, za katero vemo, da se s časom spreminja. Prav tako je treba preoblikovati gospodarske modele, da bodo spoštovali druge žive organizme in okolje. Kjer je kakovost življenja starejših in otrok bolj udeležena in participativna, da bi dosegli pravičnost. Starejše je treba vključiti, saj cenijo potencial svojih življenjskih izkušenj, življenja, ki so bila pomembna in jih lahko prenesejo na mlajše generacije, vključiti jih je treba v vsako okolje, kjer so, in jih motivirati za sodelovanje.

5. SKLEPNE UGOTOVITVE

Človeška vrsta se je skozi svoj obstoj spopadala z izzivi prehranjevanja, obrambe, zatočišča in združevanja v različno velikih prostorih, urbanizacije narave in optimizacije zdravstvenih procesov. Kot človeška vrsta, kakršna smo, se je naš organizem, podobno kot pri drugih vrstah, pomembno spremenil, prilagodili smo se, da bi preživel pogoje in življenjske cikle, pričakovana življenjska doba in dolgoživost sta se podaljšali, pri čemer se kažejo potrebe, ki so v skladu s to novo resničnostjo: višja kulturna raven, boljše zdravje v primerjavi s prejšnjimi generacijami skupaj z razpoložljivostjo časa ter boljšim telesnim in duševnim stanjem, da bi v njem uživali. Zato starost ni naključje. Odziva se na genetsko in kulturno dediščino skupaj z našimi prilagoditvami na spreminjajoče se okolje. Iz izkušenj vemo, da ko se ti pogoji nenadoma spremenijo, katastrofe, pandemije, kot je bila nedavna COVID-19, vplivi na okolje, ki so posledica naših napačnih ukrepov, ne preživimo, ker nismo prilagojeni na hitrost teh sprememb.

Za tiste, ki živijo dlje, in da bi lahko presegli zastarele stereotipe in predsodke, ki vplivajo nanje, je treba ustvariti medgeneracijske prostore za obveščanje, učenje in sodelovanje, da bi se lahko soočili s težavami in razmerami, ki izhajajo iz daljše življenjske dobe prebivalstva. Pojasnite, da obstajajo zelo različni profili starosti, še bolj kot v mladostniškem obdobju. Starost ne pomeni nujno odvisnosti.

Naše družbene in gospodarske strukture ustvarjajo študije in mnenja v tej smeri (npr: WHO Ageing and Health 2015, Akcijski načrt za zdravje starejših, vključno z aktivnim in zdravim staranjem 2009, Bela knjiga o aktivnem staranju v Andaluziji: 2012), vendar se de facto obravnavajo ad hoc, ne da bi se tega v celoti zavedali, brez prečnega in celostnega pristopa, ne le ekonomskega, saj so izdatki za starejše naložbe za prihodnost.

Opazovani trend daljšega življenja človeške vrste v harmoniji z ostalimi živimi organizmi in z okoljsko pravičnostjo razkriva, da se moramo naučiti živeti bolje tako, da prekinemo z zastarelimi paradigmi o starosti (podjetništvo, spolnost, zdravje, starost, odvisnost, dejavnost) in uvedemo inovacije s participativnimi in sodelovalnimi predlogi vseh družbenih dejavnikov, ki se osredotočajo na ljudi, ki živijo dlje.

6. ODNOSI

CEBALLOS, L. RUIZ DE LA TORRE, J. (ur.) 1995: *Suber L 1995: Regiones de procedencia de Quercus Suber L*

Edita ICONA, 100 str.

SANCHEZ, A. (2008): *Necesidades y satisfacciones humanas a través de Max-Neef*. In Lincenciatura y administración de empresa. Blog UNLA

<https://www.unla.mx/blogunla/necesidades-y-satisfactores-humanos-a-traves-de-max-neef>

DÍAZ, M., PULIDO, F. J., 2009. "Dehesas perennifolias de Quercus" spp. In: VV.AA., Bases ecológicas preliminares para la conservación de los tipos de hábitat de interés comunitario en España. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente, y Medio Rural y Marino, str. 69.

ESCUDERO, C.A., DELGADO, J.J., NUEVO, A., MARTÍN, F.M., 2022. "Juventud acumulada, conocimiento, y emprendimiento social femenino en el contexto pandémico del COVID-19", v Dykinson S.L. (ur.): Arco de Sombras. Madrid, str. 313-325.

ESCUDERO, C.A., MARTÍN, J.J., ESCUDERO, E.L., MOYA, P., LÓPEZ, F., CRESPO, J.M. y VARGAS J., 2023: *ESTIMAR el lugar donde vivimos: tierra y mar. Noche Europea de I@s investigador@s Universidad de Málaga*.

<https://lanochedelosinvestigadores.fundaciondescubre.es/actividades/estimar-el-lugar-donde-vivimos/>

GRUPO DE TRABAJO DE LBA 2012. Libro Blanco del envejecimiento activo en Andalucía.

Ed. Junta de Andalucía. Consejería de Igualdad y Bienestar Social.

<http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/andalucia-libroblanco-01.pdf>.

Pregledano 16. julija 2023.

MARTÍNEZ, E. (2023). "Las necesidades humanas". En: *Significados.com*.

<https://www.significados.com/necesidades-humanas/>. Pregledano 24. junija 2023.

MASILLA, M. E. (2000): (m. masilla): "Etapas del desarrollo humano". *Revista de Investigación en Psicología*, volumen III, nº 2. Lima, Perú.

MAX NEEF, M., ELIZALDE, A. Y HOPENHAYN, M. (2010). Desarrollo a Escala Humana: Una opción para el futuro. Número especial de la *Re vista Development Dialogue*, CEPAAUR/Fundación Dag Hammarsjöld, Uppsala, Suecia. <http://habitat.aq.upm.es/deh/>

MOLINER, M., 1990: *Diccionario de uso del español*. Editorial Gredos, Tomo I, 1446 str. Tomo II, 1585 str.

ORGANIZACIJI ZA SVETOVNO ZDRAVJE (ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD). OMS. 2018:

Informe mundial sobre el envejecimiento y la salud, 5 febrero 2018. WHO/FWC/ALC/15.01.

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186471/WHO_FWC_ALC_15.01_spa.

Pregledano 16. julija 2023.

ORGANIZACIJI ZA SVETOVNO ZDRAVJE (ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD). OMS. Y

ORGANIZACIÓN PANAMÉTICA DE LA SALUD. Plan de Acción sobre la salud de las personas

mayores incluido el envejecimiento activo y saludable. 49 Consejo Directivo, 28-2 octubre

2009, CD49/8 (Esp). <https://www.paho.org/hq/dmdocuments/2009/CD49-08-s.pdf>.

Pregledano 16. julija 2023.

PÉREZ LATORRE, A.V., CABEZUDO, B., NIETO, J.M., y NAVARRO, T. 1996: "Caracterización fenológica y ecomorfológica de alcornoques andaluces (Málaga, España)". *Anales Jard. Bot. Madrid* 54: 554-560

SIGNIFICADOS.COM (2023): *Significado de Aduldez*. Dostopno na:

<https://www.significados.com/aduldez/>. Pregledano 20. junija 2023.

TORDOVID, N. (2018): *Tres historias conmovedoras sobre envejecimiento ¿Cuándo dejaremos los estereotipos de la edad en el pasado?* En *Historias de vida, Noticias*. HelpAge España.

<https://www.helpage.es/tres-historias-conmovedoras-sobre-el-envejecimiento-cuando-dejaremos-los-estereotipos-de-la-edad-en-el-pasado/>. Pregledano 19. junija 2023.

VIDA ANIMAL (2022): *Todo sobre el caballito de mar*.

<https://www.youtube.com/watch?v=9an-gPUb0SU>. Pregledano 28. junija 2023.

POGLAVJE 2

NA ROBU VKLJUČUJOČE RASTI. IZZIV FEMINIZACIJE REVŠČINE V EVROPSKI UNIJI.

Carmen Romo Parra¹, Teresa Vera Balanza² in Silvia Escobar Fuentes³
^{1,3} Fakulteta za socialne in delavske študije/Univerza v Malagi, ² Fakulteta za
komunikologijo/Univerza v Malagi
¹cromo@uma.es, ²teresavera@uma.es, ³silviaescobar@uma.es

ABSTRACT:

V tej knjigi o aktivnem staranju želimo dodati ključni kazalnik, to je spol, da bi se osredotočili na enega od velikih izzivov EU, ki združuje spol in starost, da bi določili pogoje, ki omejujejo ali zagotavljajo, da se ljudje soočajo z zrelim obdobjem v enakih pogojih. Analiziramo koncept feminizacije revščine, ki ima poseben vpliv na obe skrajni starostni obdobji. Tako se sklicujemo na najpomembnejše resolucije EU glede ranljivosti njenih državljanov in analiziramo glavne dejavnike, ki vplivajo na revščino med starejšimi ženskami.

Ključne besede: ženske, socialna politika, feminizacija revščine, Evropska unija (največ 5 besed)

1. REVŠČINA ŽENSK, PROBLEM NA SVETOVNI RAVNI

Uvajanje spola kot orodja za analizo javnih politik pomeni, da je treba preseči ugotovitve o doseganju formalne enakosti žensk in moških (Martín Bardera, 2016) in upoštevati praktične potrebe in težave žensk ter opredeliti napredek pri doseganju strateških potreb žensk.

Nekatere individualne spremenljivke, kot so stopnja izobrazbe, položaj na trgu dela ali vrsta družine, v katero spadajo osebe, vsekakor pomagajo razumeti etiologijo revščine. Vendar je treba vpliv revščine obravnavati tudi z vidika skupin, ki jim pripadajo, ob upoštevanju spola, starosti, družbenega razreda ali etnične pripadnosti in institucionalnih okoliščin, ki jih obdajajo (Gornick in Jäntti, 2010). Razvoj socialnih politik in sistemov socialne zaščite v posamezni državi, značilnosti trga dela in stopnja neenakosti med spoloma (Bárcena-Martín in Moro-Egido, 2013) pojasnjujejo globino in obseg razlik v revščini med različnimi družbenimi skupinami.

Kot smo že povedali, je zaradi tega zapletenega prepletanja spremenljivk in dejavnikov treba na pojav revščine gledati z vidika spola, saj spol z našega vidika deluje kot osrednja spremenljivka pri oblikovanju socialne izključenosti in revščine. Proučevanje družbenih in kulturnih stereotipov ter predsodkov, povezanih s spolom, bi moralo privedi do merjenja ravni revščine z uporabo natančnejših kazalnikov, ki na primer ne skrivajo asimetrije med moškimi in ženskami pri razdeljevanju sredstev v gospodinjstvu (Corsi, Botti in D'Ippoliti, 2016; Corsi, Botti in D'Ippoliti, 2016; Corsi, Botti in D'Ippoliti, 2016). D'Ippoliti, 2016) ter vpliv razlik v porazdelitvi dela v gospodinjstvu in družini na raven in kakovost prisotnosti žensk na trgu dela in na področju političnega predstavnštva (La Barbera, 2016), kar so dejavniki nižje razvitosti državljanskih pravic za ženske. Feminizacija revščine se s tega vidika obravnava kot posledica struktur in sistemov neenakosti na podlagi spola, ki se lahko

občasno križajo z drugimi vektorji diskriminacije, kot je navedeno zgoraj. V zvezi s tem je Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (Generalna skupščina Združenih narodov, 1979) izrazila zaskrbljenost, "da imajo ženske v razmerah revščine minimalen dostop do hrane, zdravja, izobraževanja, usposabljanja in zaposlitve ter do zadovoljevanja drugih potreb".

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se je v Združenih državah Amerike začel uporabljati pojem feminizacija revščine, ki je označeval pomanjkanje, povezano z gospodinjstvi, ki jih vodijo ženske, in je bil tesno povezan s položajem mater samohranilk. Pojem feminizacije revščine je leta 1978 prvič uporabila Diane Pearce v svojem delu *The feminisation of poverty: V njem je* izpostavila dejstvo, da so imele ekonomsko prikrajšane osebe v okviru ameriške socialne pomoči ženski obraz. Od osemdesetih let 20. stoletja dalje se je koncept začel uporabljati za natančnejšo obravnavo položaja žensk, ki opravljajo slabo plačana dela, imajo malo ekonomske avtonomije in so ujete v krog nasilja na podlagi spola. Prav tako od tega desetletja naprej so feminizmi z juga obsojali poseben vpliv revščine na ženske: njeni vzroki in posledice jo preverjajo kot univerzalen pojav, območje, ki ga tvorijo vektorji razvoj-revščina-spol, pa bo dalo nov pomen uporabi tega pojma:

Opredelili so vrsto pojavov znotraj revščine, ki so posebej prizadeli ženske, in poudarili, da je revnih žensk več kot moških, da je revščina žensk hujša od revščine moških in da obstaja trend izrazitejšega povečevanja revščine žensk, zlasti zaradi povečanja števila gospodinjstev, ki jih vodijo ženske. Za razlago tega sklopa pojavov je bil uporabljen koncept "feminizacije revščine" (ECLAC-UNIFEM, 2004:13).

EIGE (2023) poudarja pomen predvidenega vidika spola pri analizi revščine, saj

Razlike med spoloma in neenakosti med ženskami in moškimi so ena od glavnih značilnosti socialne izključenosti in revščine. To je mogoče pojasniti s številnimi medsebojno povezanimi dejavniki, in sicer: razlike v plačah in pokojninah med spoloma, breme skrbi in usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja, socialna izključenost in nasilje nad ženskami. Ženske trpijo zaradi nekaterih vrst revščine bolj kot moški. Samske ženske, migrantke, starejše in invalidne ženske so še bolj ogrožene.

V skladu s temi izhodišči EIGE opredeljuje feminizacijo revščine kot "trend povečevanja pojavnosti in razširjenosti revščine med ženskami v primerjavi z moškimi zaradi strukturne diskriminacije, ki vpliva na življenje žensk in se odraža v nizkih plačah, pokojninah in socialnih prejemkih" (EIGE, n.d.). Čeprav sta Gauthier (2002) in Song (2009) menila, da so vse večja vključenost žensk na trg dela in izboljšave v programih socialne države pripomogli k zmanjšanju feminizacije revščine, je izziv še vedno velik, kar je razvidno tudi v okviru Evropske unije. V tem scenariju bo razmislek o neenakih možnostih kot temelju revščine žensk odslej vodil naš predlog, ki bo program boja proti feminizaciji revščine v Uniji povezal s položajem starejših žensk, kar je spremenljivka posebnega pomena v Evropi, ki se ne sooča le z izzivom aktivnega staranja, temveč tudi z zagotavljanjem, da je to vključujoče in spodbuja enakost v najzgodnejših letih življenja.

2. POLITIČNI OKVIR: OPOMBE O POBUDAH ZA SPODBUJANJE ENAKOSTI SPOLOV IN BOJA PROTI REVŠČINI V EVROPSKI UNIJI

2.1. Sporna zaveza k enakim možnostim za ženske in moške

Razvoj institucij, procesov in politik Evropske unije je že od samega začetka prežemala pozornost do enakih možnosti žensk in moških, kar je oblikovalo zgodbo o oblikovanju evropskega projekta (Kantola, 2010). Vendar kljub prizadevanjem vrzeli ostajajo in so še vedno zelo velike, njihovo odpravljanje pa zahteva odločnejšo zavezanost izvajanju pristopa na podlagi spola, medtem ko je napredek še vedno počasen (Evropska komisija, 2020:1-2).

V tem kontekstu je treba pri pristopu k realističnim politikam upoštevati različne nacionalne realnosti, ki soobstajajo v Evropski uniji (Català in Nieto, 2018; Somarriba in Zarzosa, 2019), ter različne pomene, ki se pripisujejo konceptu enakosti spolov na ozemljih ter v političnih, družbenih in kulturnih kontekstih, ki so včasih odkrito različni (Verloo, 2007). Vsekakor in znotraj ideologije skupnosti je šla uporaba načela enakosti skozi različne koncepte (Ruiloba-Núñez, 2019), ki so dosegli vrhunec v predpostavki o spolu kot pomembni analitični kategoriji za razlago asimetrije med ženskami in moškimi na vseh področjih življenja (Lombardo, 2002:225).

Razkrivanje razlik med enakostjo v zakonu in izkušnjami dejanske diskriminacije izpostavlja globoke strukturne korenine neenakosti, ki so postale vidne zaradi zaveze k doseganju evropske socialne razsežnosti, izrecno izražene v Amsterdamski pogodbi (1997), Pogodbi iz Nice (2001) in Lizbonski pogodbi (2009). Amsterdamska pogodba (1997) oblikuje zahtevnejši pristop, saj poziva k odpravi vrednot, ki zahtevajo veliko politično angažiranost (Peto in Manners, 2006; Elomäki in Kantola, 2022). Vključevanje *načela* enakosti spolov v institucionalne ukrepe Unije, vključno s politiko razvojnega sodelovanja (Sanz, 2021), oblikuje okvir, ki priznava strukturne ovire, ki običajno ovirajo napredek simetrije med ženskami in moškimi, kot odgovor na zahteve različnih svetovnih konferenc o ženskah, ki so jih Združeni narodi spodbujali med letoma 1975 in 1995. Z oblikovanjem načrtov in strategij, povezanih s spodbujanjem udeležbe žensk v procesih odločanja in bojem proti seksističnim vlogam in stereotipom, bo analiza spola postavljena kot koordinatna os nove vizije, ki bo služila učinkovitemu spodbujanju enakosti. Vključevanje načela enakosti spolov dopolnjuje prejšnje strategije in vključuje diskurz o enakih možnostih v celoten cikel političnega odločanja (Lirola in Rodríguez, 2002). V ta namen bo vključeno načelo prepletenosti spolov, da bi obravnavali vsoto ovir, ki jih imajo nekatere skupine žensk na primer zaradi starosti, etnične pripadnosti, družbenega razreda ali invalidnosti (Evropska komisija, 2006).

Spodbujanje enakosti na vseh področjih in ravneh življenja ter boj proti vsem oblikam nasilja nad ženskami bosta tako med drugim jasno opredeljena v Listini EU o temeljnih pravicah (2000/2007), Listini o ženskah (Evropska komisija, 2010a) in Evropskem paktu za enakost spolov (2011-2020); Evropski inštitut za enakost spolov (EIGE) je bil ustanovljen leta 2010 kot organ za spremljanje napredka na področju enakosti.

Skratka, politično ureditev enakosti spolov v EU je treba razumeti z vidika osrednjega pomena diskurza o gospodarski rasti, ki se osredotoča na izboljšanje trga dela ter na oblikovanje monetarne in trgovinske unije kot temelja identitete institucij Unije (Peto in Manners, 2006). Zaradi tega so kmalu postale vidne vrzeli med dejansko in pravno enakostjo, saj enakost spolov ni bila obravnavana s celostnega in celovitega

vidika. Morda je danes največji izziv natančna prilagoditev kanalov usklajevanja in spremljanja politik EU na področju enakosti spolov na ravni posameznih držav članic. Različna hitrost, če ne celo odpor do vključevanja *načela* enakosti spolov, ki je tesno povezano tudi s procesom širitve EU (Lombardo, 2002), določa prihodnost spodbujanja enakosti med državljani v Uniji in s tem boja proti feminizaciji revščine.

2.2. Vpliv spola na boj proti revščini

Kot odgovor na vrednote pravičnosti in človeškega dostojanstva (Gaisbauer, Schweiger in Sedmak, 2020) je evropski diskurz o spodbujanju enakosti spolov povezan z bojem proti socialni izključenosti in revščini. Napredek pri doseganju socialne kohezije zahteva preučevanje in odpravljanje ozemeljskih neravnovesij in diskriminacije skupin, ki so zaradi njih strukturno prizadete. Tako je spodbujanje evropske socialne razsežnosti, ki je povezano z načrtom za bolj trajnostno in vključujočo gospodarsko rast (Madanipour, Shucksmith in Talbot, 2015), leta 2010 dobilo posebno moč z razglasitvijo evropskega leta boja proti revščini in socialni izključenosti ter *evropske platforme proti revščini*, vodilne pobude dokumenta *Evropa 2020* (Evropska komisija, 2010b). Na podlagi teh izhodišč je analiza revščine v Uniji spodbudila številne študije, poročila in predpise, ki se izrazito osredotočajo na vključevanje izključenih skupin na trg dela, pospeševanje socialne zaščite za vse in vsakogar ter enak dostop do izobraževanja in zdravja, s pozornim pogledom na neenakost spolov.

V tem smislu *Listina Evropske unije o temeljnih pravicah* (Evropski parlament, Svet Evropske unije in Evropska komisija, 2000) ter zlasti *evropski steber socialnih pravic* (Evropski parlament, Svet in Komisija, 2017) in njegov akcijski načrt (2021) poudarjajo, da mora pravična, vključujoča in priložnosti za vse državljane spodbujajoča Evropa podpirati doseganje ustrezne socialne zaščite. V okviru tega bo pravica do minimalnih dohodkovnih prejemkov v primeru pomanjkanja zadostnih sredstev namenjena zagotavljanju dostojnega življenja v vseh življenjskih obdobjih. *Dokument za razmislek o socialni razsežnosti Evrope* (Evropska komisija, 2017) dopolnjuje te predloge, po drugi strani pa opozarja na velik izziv, ki ga predstavlja ohranjanje razlik med spoloma na vseh področjih.

V zadnjih dvajsetih letih je Evropski parlament izdal vrsto resolucij, ki se osredotočajo na revščino evropskih državljanov. Ti dokumenti, ki jih je naročil parlamentarni Odbor za pravice žensk in enakost spolov, so po našem mnenju simbolične diagnoze za razumevanje razvoja diskurza o boju proti feminizaciji revščine v neposredni povezavi z razvojem politik enakosti spolov. Prav tako izbor resolucij, ki jih predlagamo, upošteva razmere, nastale zaradi gospodarske, finančne in zdravstvene krize, ki so še posebej poudarile odpor struktur proti resničnemu spodbujanju enakih možnosti v Uniji. Zdaj si podrobneje oglejmo vsakega od teh dokumentov.

Resolucija Evropskega parlamenta z dne 13. oktobra 2005 o ženskah in revščini v Evropski uniji (2004/2217(INI)) odpira poglobljeno razpravo o feminizaciji revščine v Evropi. Čeprav se ta izraz še ne uporablja posebej, poudarja, da ženske pogosteje kot moški zapadejo v revščino, da se iz nje težje rešijo in da so bolj izpostavljene tveganju, da se znajdejo v položaju trajne ekonomske stiske, ki vodi v socialno izključenost. Zato morajo biti preventivni ukrepi prednostna naloga. To besedilo poudarja, da se Evropska unija kljub uvedbi različnih strategij EU, na primer v agendi za socialno politiko, še ni učinkovito spopadla z izkoreninjenjem revščine med ženskami.

Poudarja široko vključenost na trg dela kot bistveno sredstvo za boj proti neenakosti: ugotavlja, da zaposlitev ni odločilni zaščitni dejavnik, kadar tradicionalne vloge spolov oblikujejo različne možnosti na trgu dela, in poziva k spodbujanju ravnovesja med poklicnim in zasebnim življenjem ter soodgovornosti kot sredstva za odpravo neravnovesij. Zaposlene ženske so še vedno slabše plačane kot moški in čeprav se je razlika v plačilu od začetka izvajanja Direktive Sveta 75/117/EGS o enakem plačilu za moške in ženske zmanjšala, je leta 2003 v povprečju še vedno znašala 15 %. Poleg tega so ženske še naprej opravljale večino manj kakovostnih delovnih mest in delnih delovnih mest (30 % v primerjavi s 6,6 % moških). Zato so imele ženske, čeprav sta bili dve tretjini evropskega prebivalstva starejšega od 65 let, tudi nižje pokojnine kot moški. Poročilo to razliko utemeljuje z večjo prisotnostjo žensk, ki delajo s krajšim delovnim časom, in odsotnostjo neplačanega proizvodnega in reproduktivnega dela pri izračunu pokojnin.

Že leta 2010 je Evropski parlament v Resoluciji z dne 8. marca 2011 o revščini žensk v Evropski uniji (2010/2162(INI)) uporabil izraz feminizacija revščine, da bi opisal učinke gospodarske krize, ki je Evropo prizadela leta 2008. Zaradi tega je bilo pojavljanje revščine, ki se razlikuje med spoloma, še bolj očitno, saj so varčevalni ukrepi še posebej negativno vplivali na ženske. Posledice gospodarske in finančne krize so še povečale negotovost zaposlitve žensk, zaradi česar so bile bolj izpostavljene odpuščanju in manj pokrite z vidika socialne zaščite. Ponovno je jasno, da je revščina med ženskami bolj povezana s stalnostjo spolnih stereotipov, ki ustvarjajo razlike v plačah in ovire za usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, kot pa z novimi učinki, ki jih je povzročila gospodarska kriza.

Družbeno-gospodarski okvir, ki ga je povzročila gospodarska kriza, jasno kaže, da je revščina vedno bolj podobna ženskam, še posebej pa najbolj ranljive ženske, kot je razvidno iz sedmih razdelkov, ki so del razmisleka: invalidi, starejše ženske, ženske brez izobrazbe, matere samohranilke, migrantke ali pripadnice etničnih manjšin, pri čemer se za pojasnitev njihovih življenjskih razmer uporablja načelo presečnosti med spoloma.

V tem okviru so države članice pozvane, da koncept enakosti spolov vključijo v vse politike in ukrepe, povezane z zaposlovanjem. Poudarja se potreba po uporabi kazalnikov o ženskah in revščini, oblikovanih s Pekinškimi izhodišči za ukrepanje, ki so učinkoviti instrumenti za spremljanje učinka socialnih, gospodarskih in zaposlovalnih politik, namenjenih zmanjševanju revščine. To pomeni, da je treba vzpostaviti ustrezne metode za ocenjevanje prikrajšanosti žensk, pri čemer je treba upoštevati posebne okoliščine, ki so odvisne od spola in ki povzročajo in/ali poglobljajo prikrajšanost žensk.

Resolucija Evropskega parlamenta z dne 26. maja 2016 o revščini in vidiku spola (2015/2228(INI)) ugotavlja, da prejšnja priporočila niso imela zelenega učinka in da se pojav novih revnih ljudi - tistih, ki imajo delo, vendar ne morejo dostojno živeti - še vedno oblikuje v ženskem smislu. Podatki Eurostata kažejo, da je revščina pogostejša med ženskami: 64,6 milijona državljanek in 57,6 milijona državljanov je bilo v negotovem položaju, poleg tega pa je treba poudariti, da se stopnje revščine med državami močno razlikujejo.

Razlike med spoloma so ostale nespremenjene od prve resolucije, ki smo jo omenili. Natančneje, v zvezi z razlikami med spoloma pri pokojninah so države članice pozvane, naj odpravijo razlike in prilagodijo pokojninske sisteme, da bi dosegli enakost med moškimi in ženskami v upokojitveni starosti. Ponovno je poudarjeno, da je to posledica neenake prisotnosti na področju zaposlovanja, ki je posledica

različnega opravljanja vlog, kar vpliva na asimetrično raven dohodka v celotnem življenjskem ciklu, saj je poudarjeno, da to upočasnjuje gospodarski in socialni razvoj Unije. Zato je poudarjena potreba po doseganju ravnovesja med poklicnim in zasebnim življenjem ter resnični in učinkoviti delitvi odgovornosti, pri čemer je treba v ta boj vključiti tudi moške.

Resolucija Evropskega parlamenta z dne 5. julija 2022 o revščini žensk v Evropi (2021/2170(INI)) v novih kriznih razmerah, tokrat v zdravstvenem sektorju, poudarja, da revščina še vedno bolj prizadene ženske kot moške, saj je v revščini 22,9 % žensk v primerjavi z 20,9 % moških. Družbeno-gospodarski upad, ki ga je povzročil COVID-19, je močno prizadel ženske, njegov vpliv pa je bil še večji od tistega, ki ga je povzročila gospodarska kriza iz leta 2008: tako se je na primer razlika med spoloma pri pokojninah do leta 2019 povečala na 29,4 %. V zvezi s tem je poudarjena vloga javnih storitev kot ključnega elementa pri izkoreninjanju revščine med ženskami in napovedana je priprava evropske strategije za boj proti revščini do leta 2030 s posebnim ciljem zmanjšati feminizacijo revščine.

Vse resolucije, o katerih smo razpravljali, poudarjajo vlogo držav članic pri odzivanju na te razmere in vlogo javnih služb v boju proti revščini žensk, zlasti na področju spodbujanja kakovostne zaposlitve za vse ženske in zlasti za tiste, ki so v posebej ranljivem položaju, vključno s starejšimi ženskami. Feminizacija revščine je pojav, ki vpliva na napredek celotne družbe, in da delo za trg ni vedno ovira za revščino, saj se nizke plače in negotovi delovni pogoji še vedno ohranjajo, postopna ukinitve sistemov socialne varnosti pa kaže zaskrbljujočo inercijo. Pridobitev kakovostne zaposlitve še vedno velja za predpogoj, da ženske pridobijo ekonomsko neodvisnost, dosežejo izpolnitev na delovnem mestu, se izognejo nasilju in dosežejo dejansko enakost.

Da bi odpravili revščino žensk, se je treba poglobiti v odpravljanje spolnih vlog in spodbujanje delitve odgovornosti v družini. Evropska unija trenutno priznava pomanjkljivosti pri vključevanju vidika spola v politični cikel, saj še niso bili uvedeni resnično celostni ukrepi, ki bi obravnavali vse vektorje, ki oblikujejo neenakost. Zato so potrebni ukrepi v dveh glavnih smereh: vključevanje medsektorskega pristopa na podlagi spola v oblikovanje, izvajanje in vrednotenje javnih politik ter okrepitev prizadevanj za raziskovanje pojava feminizacije revščine ob upoštevanju večdimenzionalnosti, ki vključuje na primer razlike v porabi časa. Merjenje njenih vzrokov in posledic zahteva drugačne parametre izračuna, ki upoštevajo predvsem starost, pričakovano življenjsko dobo ali družinske vzorce in prejemke, ki jih prejemajo, medtem ko se revščina še vedno meri glede na družinski dohodek, ne da bi upoštevali dohodek posameznika in porazdelitev sredstev v gospodinjstvu. Za poglobljeno razumevanje značilnosti revščine, ki prizadene ženske in moške, se je treba osredotočiti na nekatere skupine, kot so ženske, starejše od 65 let, matere samohranilke, invalidke, ženske z nizko stopnjo izobrazbe, brezdomke in migrantke. Dejavniki, povezani s temi življenjskimi okoliščinami, lahko povečajo tveganje revščine in izključenosti ali otežijo izhod iz teh ranljivih položajev. Zato je Evropski inštitut za enakost spolov (EIGE) zadolžen za zagotavljanje podatkov, razčlenjenih po spolu, da bi lahko vsaka država oblikovala resnično učinkovite pobude. Poleg tega se morajo države članice osredotočiti na posebne razmere, kot so energetska revščina, digitalni razkorak, različne ravni zdravja in nezaželena osamljenost, ki skratka onemogočajo dostop do polnega družbenega državljanstva.

3. GLAVNI DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA FEMINIZACIJO REVŠČINE MED STAREJŠIMI ŽENSKAMI.

Kot smo videli, je osiromašenje žensk v Evropski uniji zaskrbljujoče in zapleteno vprašanje. Z medsektorskega vidika so starejše evropske državljanke še posebej prizadete zaradi revščine, ki je posledica vsote različnih dejavnikov, ki jim preprečujejo, da bi dosegle sprejemljivo raven kakovosti življenja. V nasprotju z zgoraj navedenimi političnimi izjavami so zaradi številnih ranljivosti izpostavljene veliko večjemu tveganju revščine in socialne izključenosti, kar zahteva ne le odločilno vključitev vidika spola za razumevanje in obravnavanje njihovega položaja, temveč tudi načrtovanje in kritje posebnih ciljev in ukrepov, namenjenih temu delu prebivalstva. Kot navaja EIGE, je razlika med spoloma v starosti še večja kot med mlajšim prebivalstvom, saj so bile starejše ženske leta 2017 v slabšem položaju za pet odstotnih točk (EIGE, 2020).

Poleg tega je za reševanje staranja prebivalstva in s tem povezanih primanjkljajev treba spodbujati družbeno udeležbo te velike in pluralne skupine. Vendar pa se po našem mnenju politike aktivnega staranja, ki so eden od vodilnih ciljev institucij EU, podrejajo "poenostavljenemu pristopu", ki se preveč osredotoča na strogo ekonomske vidike.

"Poglabljamo se v razpravo o sposobnosti držav, da ohranijo dohodke starejših, čeprav se moramo zavedati, da ko govorimo o staranju, pa naj gre za globalno staranje, staranje prebivalstva ali dostojanstvo ljudi, ta pogovor vključuje nešteto vidikov: govorimo o pokojninah, pa tudi o zdravju, dobrem počutju in odvisnosti; govorimo o tveganjih izključenosti, osamljenosti in energetski revščini, povezanosti, življenjskih pogojih, mobilnosti, prostem času, potrošnji in varčevanju, ekonomskih in aktuarskih znanostih, demografiji, pravu in etiki" (Fundación mutualidad abogacía/ Cátedra economía del envejecimiento, 2023:4).

Kot odgovor na te predpostavke v nadaljevanju razmišljamo o treh osnovnih vektorjih za oblikovanje širše razprave o feminizaciji revščine v odrasli dobi.

3.1. Odraz razlik na področju dela pri dostopu do ustreznih pokojnin in vpliv skrbstvenega dela.

Finančni položaj moških je v odrasli dobi boljši, kar je mogoče opaziti v vseh državah EU (Fundación Mutualidad abogacía/ Cátedra Economía del envejecimiento, 2023). Na kakovost življenja žensk neposredno vplivajo vztrajanje pri razlikah v plačah, poklicna segregacija in večja prisotnost žensk na delovnih mestih s krajšim delovnim časom, ki v odraslo dobo projicirajo nižje prejemanje pokojnin, povezanih z opravljanjem plačanega dela. Poleg zgoraj navedenih okoliščin imajo ženske običajno slabše plačana delovna mesta in pogodbe z manjšo varnostjo zaposlitve, kar so ključni dejavniki, ki negativno vplivajo na njihove pokojnine. Ženske so še vedno bolj kot moški zastopane v poklicih v storitvenem sektorju, ki, kot so izobraževanje, zdravstvo in socialne storitve, odražajo tradicionalne vloge spolov. V teh poklicih imajo običajno nižje plače, v številnih državah EU pa ženske zaradi prekinitev poklicne poti težko izpolnijo zahteve glede pokojninske dobe za polno pokojnino, saj so ženske še vedno odgovorne za naloge družinske oskrbe, kot je poudarjeno zgoraj.

Skrbstveno delo ovira udeležbo na trgu dela in je tudi kakovostno manj kakovostno: posvečanje skrbstvenemu delu vse življenje je potencialni vir sedanje in prihodnje revščine za ženske. Nesorazmerno veliko breme neplačanih skrbstvenih obveznosti, ki v državah EU še vedno v veliki meri bremenijo ženske in vključuje skrb za

otroke, starejše in vzdrževane družinske člane, vpliva na njihov dohodek in pokojninske pravice zaradi kumulativnega učinka prikrajšanosti skozi celotno delovno dobo. Zato so za boj proti feminizaciji revščine, s katero se soočajo starejše ženske, potrebne politike, ki spodbujajo enako plačilo, zmanjšujejo poklicno segregacijo in omogočajo usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja. Tistim, ki so že upokojene, je treba zagotoviti ustrezne pokojnine na podlagi priznavanja in vrednotenja neplačanega skrbstvenega dela.

3.2. Razlike v izobrazbi in digitalnih spretnostih.

Ohranjanje razlik med spoloma na ravni izobrazbe (Añón, 2020) je izziv za programe EU za aktivno staranje. Spodbujanje učne sposobnosti, da bi razlike med spoloma postale vidne v odrasli dobi v celotnem življenjskem obdobju, zahteva raziskave, ki posebej vključujejo vidik spola, da bi razvili privlačne programe, ki ustrezajo potrebam in interesom starejših žensk.

Asimetrija v stopnji formalne izobrazbe se odraža tudi v digitalnem razkoraku. Odstotek moških, ki so končali vsaj srednjo šolo, je v skoraj vseh državah višji od deleža žensk (Fundación mutualidad abogacía/ Cátedra economía del envejecimiento, 2023:88), kar starejšim ženskam povzroča težave pri dostopu do digitalnih naprav in njihovi uporabi. Generacijski digitalni razkorak se še poveča, ko uvedemo spremenljivko spol. Čeprav so digitalne spretnosti starejših evropskih državljanov nižje kot pri splošnem prebivalstvu, kar odraža njihov slabši dostop do usposabljanja na tem področju, obstajajo razlike glede na spol, kar je še en vektor tveganja socialne izključenosti za starejše ženske. v Evropski uniji.

Kot povzemajo Arias, Lirio, Alonso in Herranz (2018), je razlika med spoloma pri uporabi računalnika med evropskimi državljani osem točk v korist moških, kar odraža tudi razlike v pogostosti dnevne uporabe računalnika in dostopa do interneta. Na splošno je digitalni razkorak med spoloma v vseh državah EU velik, vendar je največji v Avstriji (20 odstotnih točk razlike), Španiji (18 odstotnih točk) in Luksemburgu (17 odstotnih točk digitalnega razkoraka). Starejši moški več uporabljajo računalnike na Hrvaškem, v Avstriji in na Malti, ženske pa v Estoniji in na Finskem, čeprav je razlika med spoloma manjša kot v prejšnjih državah. Starejše državljanke in državljani se pri internetnih dejavnostih osredotočajo na iskanje informacij o zdravju in družbenih odnosih, ki poleg tega odražajo tradicionalna področja delovanja žensk v offline življenju.

Na kratko,

"Evropske ženske so imele in še vedno imajo več težav pri dostopu do digitalnega sveta (...) Zato je diskriminacija dvojna, ker so starejše osebe in ker so ženske. Ta digitalna neenakost bi pomenila večje težave pri dostopu do sistema družbenega, osebnega, delovnega, pristočnega, družbenega udejstvovanja, usposabljanja itd. kjer je uporaba te digitalne tehnologije vse bolj bistvena" (Arias, Lirio, Alonso in Herranz, 2018:311).

3.3. Različne ravni zdravja, družbenih odnosov in izpostavljenosti nasilju.

Razlike v zdravju niso le biološke narave, temveč vključujejo tudi ekonomske, politične in kulturne dejavnike, kot smo že omenili. Zaradi vpliva teh spremenljivk na različne ravni blaginje je nujno, da je viden vpliv spola na zdravje evropskih

državljanov, kar je na primer priznано v najnovejših zdravstvenih programih EU, ki pa pri oblikovanju in izvajanju posebnih programov še vedno ne upoštevajo vidika spola.

Po *evropskem kazalniku dostojne kakovosti življenja starejših ljudi*: (Fundación mutualidad abogacía/ Cátedra economía del envejecimiento, 2023:87) imajo starejše evropske državljanke boljše raven zdravja - predvsem zaradi uživanja bolj zdrave prehrane - in, kot je znano, imajo v vseh državah EU daljšo pričakovano življenjsko dobo, kar pomeni tudi večjo razširjenost odvisnosti. Te razmere se še povečajo, če upoštevamo, da več žensk živi v podeželskih okoljih, kjer so ovire za dostop do storitev na splošno in zlasti do zdravstvenih storitev vedno bolj očitne, kar določa sprejemljivo raven kakovosti življenja. Kot poudarja EIGE (2020), imajo spolni stereotipi še vedno pomembno vlogo, zlasti pri neenakem dostopu do preventivnih in kurativnih zdravstvenih storitev.

Čeprav je na splošno stopnja združevanja in sodelovanja v prostovoljnih dejavnostih med starejšimi evropskimi državljani še vedno zelo nizka, poročilo kaže na precej visoko povprečno stopnjo zadovoljstva starejših z osebnimi odnosi, čeprav je boj proti nezaželeni osamljenosti še eden od izzivov, s katerimi se soočajo politike Unije.

Slednje je povezano z nasiljem, ki so mu starejše ženske izpostavljene v večji meri kot moški. Vrste in oblike nasilja se razlikujejo po naravi, od nasilja v intimnih odnosih in družini do institucionalnega nasilja v obliki zanemarjanja in zapuščanja, kar povečuje razširjenost zlorabe starejših žensk (Brownell in Lataillade, 2013).

4. ZA ZAKLJUČEK

Kot smo videli, neučinkovitost politik na področju enakosti spolov še naprej vpliva na feminizacijo revščine. Njihovo vztrajanje v EU je znak nedokončanega boja proti strukturam, ki podpirajo neenakost med spoloma v EU kot celoti. V primerjavi s stanjem pred desetimi leti so razlike v možnostih med spoloma še vedno zelo velike, zato ni presenetljivo, da se vrzeli v revščini, s katerimi se soočajo evropske državljanke, še vedno pojavljajo.

Osnovni vidik, ki zadeva področje uporabe politik enakosti spolov ter boja proti revščini in socialni izključenosti na splošno, je narava oblikovanja socialnih politik. Čeprav imajo evropske institucije pomembno vlogo pri usklajevanju in financiranju ukrepov in programov, je za razvoj ukrepov na teh področjih odgovorna vsaka država članica v skladu z načelom subsidiarnosti, ki na regionalni ravni sledi različnim hitrostim. Marbán Gallego in Rodríguez Cabrero (2011) poudarjata, da se razprava o feminizaciji revščine in socialni vključenosti nahaja na področju *mehkih politik* EU, saj te, čeprav najdemo priporočila, nimajo pravne povezave, ki bi omogočila napredek v smeri skupne socialne politike, kar je razvidno tudi iz ovir pri usklajevanju sistemov zdravstva, socialne varnosti in socialnih storitev. Po besedah Ferrere in Sacchija (2009) je oblikovanje socialne Evrope trenutno bolj povezano s preprostim deklariranjem načel kot pa z doseganjem nove stvarnosti.

Različna poročila EU in institucionalne izjave odražajo reprodukcijo asimetrije med spoloma, ki določa še vedno pomanjkljivo prisotnost in moč žensk na vseh področjih, na katerih se razvijajo družbeni odnosi. Glavni dejavniki, zaradi katerih so ženske bolj izpostavljene tveganju revščine, niso le neenak dostop do zaposlitve, temveč tudi pogoji, v katerih vstopajo in ostajajo na trgu dela, kjer so odločilni dejavniki negotovo delo, žrtvovanje kariere v korist skrbi za družino ter razlike v plačah in pokojninah. Čeprav je torej stopnja brezposelnosti žensk v EU nižja kot pri

moških, je stopnja tveganja revščine še vedno višja kot pri moških (Kiaušienė, 2016). K temu v povratni zanki prispevajo še pomanjkljivosti pri delitvi nalog in virov v gospodinjstvu, težave pri dostopu do lastnine, razlike v doseženi izobrazbi in razlike v stopnji izobrazbe.

Kot smo že navedli, je treba razviti analize, ki bodo vključevale metodologije, ki bodo bolj temeljile na spolu in bodo omogočale ugotavljanje različnih vplivov revščine na življenje žensk in moških, zlasti starejših žensk. Po mnenju Fukuda-Parr (2010) je merjenje revščine med ženskami nerealno: osredotoča se zgolj na dohodek gospodinjstva, pri čemer ne upošteva notranje porazdelitve virov v gospodinjstvu. Drugi dejavniki, kot so avtonomija, priložnosti in odločitve o porabi, niso upoštevani. Nujno je treba obravnavati tudi vpliv drugih spremenljivk, povezanih z dostopom do zdravja in izobraževanja, vodilno vlogo žensk pri oskrbi in razmerami, v katerih je diskriminacija na podlagi spola povezana z drugimi izključitvami.

Zato je treba razumeti, kako se neenakost še naprej reproducira in posledično pogostejša revščina med ženskami, ki je še posebej vidna med tistimi, ki so del svojega življenja posvetile skrbi za druge in ne dobijo priznanja, ki bi jim zagotovilo kakovostno življenje v starosti, vprašanje, ki zahteva nujno pozornost evropskih institucij. Od tega je v veliki meri odvisen uspeh ali neuspeh evropskega integracijskega procesa, ki temelji na "nedeljivih in univerzalnih vrednotah človeškega dostojanstva, svobode, enakosti in solidarnosti" (Evropski parlament, Svet Evropske unije in Evropska komisija, 2000/2007) in zaradi katerega je EU svetilnik teh vrednot za preostali svet (Peto in Manners, 2006).

ODNOSI

- AÑÓN ROIG, M. José (2020). Mujeres y vulnerabilidades. *Tiempo de paz*, 138, 47-54.
- ARIAS FERNÁNDEZ, Enrique, LIRIO CASTRO, Juan, ALONSO GONZÁLEZ, David, & HERRANZ AGUAYO, Inmaculada (2018). Acceso y uso de las TIC de las mujeres mayores de la Europa comunitaria. *Revista Prisma Social*, 21, 282-315.
- ASAMBLEA GENERAL DE NACIONES UNIDAS (1979). *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer*. <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
- BÁRCENA-MARTÍN, Elena & MORO-EGIDO, Ana I. (2013). Gender and Poverty Risk in Europe, *Feminist Economics*, 19(2), 69-99. <https://doi.org/10.1080/13545701.2013.771815>
- BODELÓN, Encarna. (2010). Las leyes de igualdad de género en España y Europa: ¿Hacia una nueva ciudadanía? *Anuario de filosofía del derecho*, 26, 85-106.
- BROWNELL, Patricia y LATAILLADE, Jasmine (2013). Domestic violence victims in later life: older women and intimate partner abuse (Žrtve nasilja v družini v poznejšem življenjskem obdobju: starejše ženske in zloraba intimnega partnerja). *Sociedad y Utopía. Revista de Ciencias Sociales*, 41, 168-185.
- CATALÁ OLTRA, Lluís & NIETO FERRÁNDEZ, Maxi. (2018). Identidad supranacional europea en un contexto de crisis. *OBETS. Revista De Ciencias Sociales*, 13(1), 15-43. <https://doi.org/10.14198/OBETS2018.13.1.01>
- CEPAL-UNIFEM (2004). *Entender la pobreza desde la perspectiva de género*. Serie Mujer y Desarrollo, 52, Naciones Unidas, Santiago de Chile.

- COMISIÓN EUROPEA. (1996). *Integrar la igualdad de oportunidades entre hombres y mujeres en el conjunto de las políticas y acciones comunitarias*. Bruseljas.
- COMISIÓN EUROPEA. (2006). *Plan de trabajo para la igualdad entre las mujeres y los hombres 2006-2010*. Bruselj.
- COMISIÓN EUROPEA. (2010a). *Un compromiso reforzado en favor de la igualdad entre mujeres y hombres. Una Carta de la Mujer*. Bruseljas.
- COMISIÓN EUROPEA. (2010b). *Evropa 2020. Una estrategia para un crecimiento inteligente, sostenible e integrador*. Bruselj.
- COMISIÓN EUROPEA. (2017). *Documento de reflexión sobre la dimensión social de Europa*. Bruselj.
- COMISIÓN EUROPEA. (2020). *Unión de la igualdad: Estrategia para la Igualdad de Género 2020-2025*. Bruseljas.
- CORSI, Marcella, BOTTI, Fabrizio & D'IPPOLITI, Carlo. (2016). The Gendered Nature of Poverty in the EU: (1): Individualni in kolektivni ukrepi revščine. *Feminist Economics*, 22(4), 82-100. <https://doi.org/10.1080/13545701.2016.1146408>
- EIGE (2020). *Peking + 25: peti pregled izvajanja pekinških izhodišč za ukrepanje v državah članicah EU*. Recuperado el 16 de julio, 2023, en file:///C:/Users/Carmen/Downloads/20190417_mh0119036enn_pdf.pdf
- EIGE (2023). *Siva literatura o revščini*. Recuperado el 13 de julio, 2023, en file:///C:/Users/Carmen/Downloads/20191465_mh0419239enn_pdf.pdf
- EIGE. (s.f.). Feminización de la pobreza. En *Thesaurus*. Recuperado el 19 de abril, 2023, en <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1133?lang=es>
- ELOMÄKI, Anna & KANTOLA, Johanna. (2022). Feministično upravljanje v Evropskem parlamentu: The Political Struggle over the Inclusion of Gender in the EU's COVID-19 Response (Politični boj za vključitev načela enakosti spolov v odziv EU na COVID-19). *Politics & Gender*, 1-22. <https://doi.org/10.1017/S1743923X21000544>
- FERRERA, Maurizio & SACCHI, Stefano. (2009). Bolj socialna EU: (Slika 1): Vprašanja o tem, kje in kako. En Stefano Micossi y Gian L. Tosato (Eds.), *The European Union in the 21st Century. Perspectives from the Lisbon Treaty* (str. 31-47). Center za evropske politične študije.
- FUKUDA-PARR, Sakiko. (2010). Kaj pomeni feminizacija revščine? Ne gre le za pomanjkanje dohodka. *Feminist Economics*, 5(2), 99-103. <https://doi.org/10.1080/135457099337996>
- FUNDACIÓN MUTUALIDAD ABOGACÍA/ CÁTEDRA ECONOMÍA DEL ENVEJECIMIENTO (2023). *Indicador europeo de calidad de vida digna de las personas mayores: Consideraciones de género*. Recuperado el 16 de julio, 2023, en <https://fundacionmutualidadabogacia.org/wp-content/uploads/2023/03/Dignidad-Adultos UE CAST MUJER 2202.pdf>
- GAISBAUER, Helmut, SCHWEIGER, Gottfried & SEDMAK, Clemens. (Eds.). (2020). *Absolutna revščina v Evropi: interdisciplinarni pogledi na prikriti pojav (Absolute poverty in Europe: Interdisciplinary perspectives on a hidden phenomenon)*. Policy Press.
- GAUTHIER, Anne H. (2002). Družinske politike v industrializiranih državah: Ali obstaja konvergenca? *Population*, 57(3), 447-474. <https://doi.org/10.2307/3246635>

- GORNICK, Janet & JÄNTTI, Markus. (2010). *Ženske, revščina in režimi socialne politike: (2010): socialna politika in socialna varnost: mednarodna analiza*. Luksemburška študija o dohodkih.
- KIAUŠIENĖ, Ilona. (2016). Primerjalna ocena brezposelnosti in revščine žensk v Evropski uniji. *Intelektinė ekonomika*, 9(2), 91-101.
<https://doi.org/10.1016/j.intele.2015.12.001>
- LA BARBERA, M. Caterina. (2016). Igualdad de género y no discriminación en España en el marco de la Unión Europea: una introducción. In M. Caterina La Barbera & Marta Cruells (Coords.), *Igualdad de género y no discriminación en España: evolución, problemas y perspectivas* (str. 3-22). Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- LIROLA DELGADO, Isabel y RODRÍGUEZ MANZANO, Irene. (2002). La integración de la perspectiva de género en la Unión Europea. *Anuario de derecho europeo*, 2, 259 - 280.
- LOMBARDO, Emanuela. (2002). La política de género de la UE: ¿Atrapada en el "dilema de Wollstonecraft?". In Andrés García Inda & Emanuela Lombardo (Coords.) *Género y Derechos Humanos, Terceras Jornadas. Derechos Humanos y Libertades Fundamentales* (str. 225-248). Mira Editores.
- MADANIPOUR, Ali, SHUCKSMITH, Mark & TALBOT, Hillary. (2015). Koncepti revščine in socialne izključenosti v Evropi. *Lokalno gospodarstvo*, 30(7), 721-741.
<https://doi.org/10.1177/0269094215601634>
- MARBÁN GALLEGO, Vicente y RODRÍGUEZ CABRERO, Gregorio. (2011). *Estudio comparado sobre Estrategias de inclusión activa en los países de la Unión Europea*. Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.
- MARTÍN BARDERA, Sara M. (2016). Una mirada, distintas propuestas: género y políticas públicas. *Investigaciones feministas*, 7(1), 289-312.
https://doi.org/10.5209/rev_INFE.2016.v7.n1.51954
- PARLAMENTO EUROPEO, CONSEJO DE LA UNIÓN EUROPEA y COMISIÓN EUROPEA. (2000/2007). *Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea*. Diario Oficial de las Comunidades Europeas.
- PARLAMENTO EUROPEO (2004). *Mujeres y pobreza en la Unión Europea*. Diario Oficial de la Unión Europea.
- PARLAMENTO EUROPEO (2017). *La igualdad entre hombres y mujeres*. Bruselj.
- PARLAMENTO EUROPEO, CONSEJO y COMISIÓN (2017). *Pilar europeo de derechos sociales*. Bruseljas.
- PEARCE, Diane. (1978). Feminizacija revščine: (Women, Work and Welfare). *Urban and Social Change Review*, 11, 28-36.
- PETO, Andrea & MANNERS, Ian. (2006). Evropska unija in vrednost enakosti spolov. In Sonia Lucarelli & Ian Manners (Eds.), *Values and Principles in European Union Foreign Policy* (str. 97-113). Routledge.
- RUILOBA-NÚÑEZ, Juana. (2019). La política pública de igualdad de género en la Unión Europea ¿En una coyuntura crítica? In Laura García-Álvarez et al., (Eds.), *El mercado único en la Unión Europea: balance y perspectivas jurídico-políticas*, (str. 611-626). Dykinson.

- SANZ VENTÍN, Sonia (2021). La transversalización de género en la política de desarrollo de la Unión Europea: el caso de Túnez. *Journal of Feminist, Gender and Women Studies*, 10, 51-61.
- SOMARRIBA ARECHAVALA, Noelia & ZARZOSA ESPINA, Pilar. (2019). Kakovost življenja v Evropski uniji: P.: Ekonometrična analiza z vidika spola. *Soc Indic Res*, 142, 179-200. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1913-4>
- SONG, Liangjun. (2009) Globalizacija in spreminjajoči se model moškega hranilca družine: pogled iz držav OECD. *Universitas*, 21.
- VERLOO, Mieke. (ur.) (2007). *Več pomenov enakosti spolov: (Kritična okvirna analiza politik enakosti spolov v Evropi)*. Central European University Press.

POGLAVJE 3

VKLJUČUJOČ TURIZEM IN DOSTOPNI TURIZEM: AKTIVNO STARANJE IN USPOSABLJANJE. PREDSTAVITEV ŠTUDIJE PRIMERA

Josefa García-Mestanza¹, Migdely Barbarita Ochoa Ávila² in Elizabeth del Carmen Pérez-Ricardo³

¹Univerza v Malagi

²Univerza Holguín

³Andaluzijski inštitut za raziskave in inovacije v turizmu Univerze v Granadi, Malagi in Seville (IATUR)
¹jgm@uma.es, ²migdely@uho.edu.cu, ³eliza941025@uma.es

ABSTRACT:

Zaradi sprememb v družbi in potrebe po razvoju aktivnega staranja zaradi njegovih družbeno-ekonomskih posledic je v tem poglavju predstavljen proces vključevanja kompetenc vključujočega turizma in dostopnega turizma v dodiplomski študij turizma. Zato je poudarjen vpliv nacionalnega in mednarodnega regulativnega okvira, ki velja za številna področja in družbene vidike. Eden od primerov je univerzitetna turistična politika predstavljenega primera, ki v državah, kot je Španija, omogoča neposreden vpliv na turistično gospodarstvo in družbo, tako lastno kot držav, s katerimi sodelujejo, zahvaljujoč financiranju EU, ki je jasno zavezana vprašanjem socialne turistične politike v okviru koncepta trajnostnega razvoja in regenerativnega turizma.

Ključne besede: Vključujoči turizem, dostopni turizem, aktivno staranje, usposabljanje

1. UVOD

Staranje prebivalstva je realnost zaradi upadanja rodnosti in podaljševanja pričakovane življenjske dobe¹. Ta pojav se pojavlja v številnih državah, trend, ki se je najprej pojavil v razvitih državah, pa je danes opazen v skoraj vseh državah v razvoju (UN, 2022).

Po napovedih Združenih narodov (UN, 2022a) bo stopnja staranja prebivalstva v 21. stoletju preseгла stopnjo staranja v prejšnjem stoletju. Število ljudi, starih 60 let in več, se je od leta 1950 potrojilo in bo do leta 2050 doseglo 2,1 milijarde, kar predstavlja skoraj četrtino svetovnega prebivalstva. Agencija tudi napoveduje, da bodo imele populacije, ki so se začele starati pozneje, manj časa, da bi se prilagodile posledicam staranja.

Turistična industrija prihodnosti bo sprejela vse več starejših turistov (Otoo & Kim, 2020). Vključevanje in dostopnost sta vzpostavljena kot ključni povezavi, saj so njihovi neposredni uporabniki starejši ljudje in ljudje z začasno invalidnostjo ali trajno omejenimi zmožnostmi. Poleg tega ne smemo pozabiti, da je invalidnost pogosto neposredno povezana s starejšimi in da se z naraščajočo starostjo postopoma povečuje tudi invalidnost ali omejene zmožnosti (Burnett, 1996).

Poleg tega ima to posledice za javno zdravje, saj je telesno in duševno zdravje starejših turistov pomembno za dobro počutje v starosti (Qiao et al., 2022). Ta proces spreminjanja poudarja nujnost razvoja politik in strategij za izpolnjevanje njihovih spreminjajočih se potreb (Li in Chan, 2021).

Zaradi te preobrazbe je treba pri poučevanju spodbujati znanje, občutljivost, odgovornost in trajnost v učnih načrtih, povezanih zlasti z usposabljanjem na področju turizma, saj je turizem poleg zdravja in izobraževanja tudi pravica, ki jo priznavata Konvencija o invalidih in Svetovna turistična organizacija (UNWTO). UNWTO (2020) v svojem etičnem kodeksu navaja,

¹ Leta 2020 se je stopnja rasti svetovnega prebivalstva prvič po letu 1950 zmanjšala pod 1 % na leto, zaradi daljše življenjske dobe pa se pričakuje nadaljnje zmanjšanje umrljivosti (UN, 2022).

da ima vsakdo pravico uživati vse, kar uživajo ljudje brez invalidnosti.

Da bi se odzvali na to preoblikovanje družbe in omogočili aktivno staranje, je namen tega poglavja prikazati, kako Fakulteta za turizem Univerze v Malagi (Španija) deluje v korist vključujočega in dostopnega turizma ter kakšen je njen vpliv na Univerzo v Holguínu (Kuba).

To poglavje vključuje uvod, ki prikazuje pomen vključujočega in dostopnega turizma za starejše ter njegove posledice za družbeno-ekonomsko donosnost, ki se lahko ustvari s turizmom. Po konceptualizaciji vključujočega in dostopnega turizma je predstavljen teoretični okvir s politikami, ki oblikujejo smernice na tem področju na lokalni, regionalni, nacionalni, evropski in mednarodni ravni. Nato so prikazane smernice delovanja, ki jih je razvila Fakulteta za turizem Univerze v Malagi, in njena podpora na Oddelku za turizem Fakultete za ekonomske vede Univerze v Holguínu. Na koncu so predstavljeni številni sklepi in prihodnje smernice delovanja na tem področju.

2. TEORETIČNI OKVIR

V tem razdelku je opravljena predhodna konceptualizacija, da se upošteva predstavljeni mednarodni, evropski, nacionalni, regionalni in lokalni regulativni okvir.

2.1 Konceptualni okvir

To poglavje temelji na dveh temeljnih pojmi, ki ju je treba pojasniti, da bi ga lahko vključili v kontekst: vključujoči turizem in dostopni turizem.

- Vključujoči turizem: gre za priznavanje, da je bilo v preteklosti veliko ljudi izključenih iz turizma, in za iskanje načinov, kako to preseči, da bi imelo od turizma koristi več ljudi (Craven, 2016). V tem konceptu je (Scheyvens in Biddulph, 2018): premagovanje ovir za prikrajšane skupine pri dostopu do turizma kot proizvajalci ali potrošniki; omogočanje predstavljanja sebe tistim, ki so marginalizirani ali zatirani; izzivanje prevladujočih razmerij moči; širjenje kroga ljudi, ki prispevajo k odločanju o razvoju turizma; zagotavljanje priložnosti za nove kraje na turističnem zemljevidu ter spodbujanje učenja, izmenjave in vzajemno koristnih odnosov, ki spodbujajo razumevanje in spoštovanje med prebivalci in turisti.
- Dostopni turizem: (Marcos in González, 2003; Guerrero, 2018; Tite et al., 2021). Tako se dostopnost v turizmu nanaša na kakovost storitve ali objekta, ki omogoča njegovo uporabo in uživanje vsem osebam, ki se ukvarjajo s turizmom, ne glede na njihove fizične, senzorične, duševne ali kognitivne sposobnosti (Jurado-Almonte, 2014).

Zato sta tako vključujoči kot dostopni turizem socialni pravici prve stopnje. Temeljna pravica, ki je tesno povezana s človekovim razvojem, tj. je nujna za popoln razvoj človekovega dostojanstva in mora biti na voljo vsem državljanom, ne da bi bila pri tem izključena katera koli skupina prebivalstva (Soler et al., 2018). Zato je nesporna pravica vsake osebe, da aktivno sodeluje v turističnih dejavnostih, ne da bi njene fizične, kognitivne ali psihološke omejitve predstavljale oviro, nesporna; to je izziv za turistične destinacije in institucije, vendar tudi konkurenčna priložnost gospodarske in socialne narave, kot je poudarjeno v uvodu.

2.2 Regulativni okvir

Omenjena skupina, tj. izključeni turist ali turist z invalidnostjo in/ali posebnimi potrebami, je tisti del prebivalstva, ki se je zaradi začasnih (nosečnost, odrgnjen ud, ekonomske težave ...) ali trajnih (staranje, telesna ali senzorična invalidnost ...) okoliščin znašel v položaju, ki zahteva posebno pozornost, prilagojeno njegovim novim potrebam.

2.2.1 Mednarodno: Globalni

Mednarodna konvencija o pravicah invalidov je bila sprejeta 13. decembra 2006. Segment turizma starejših, ki v preteklosti ni bil zelo pomemben, postaja vse pomembnejši in je bil opredeljen kot prednostna naloga v političnih usmeritvah (Alén et al., 2012).

Kot pravni instrument je imel pomembne posledice za invalide, med katerimi so bile glavne prepoznavnost te skupine državljanov v sistemu Združenih narodov za varstvo človekovih pravic, nepreklicna opredelitev pojava invalidnosti kot vprašanja človekovih pravic in razpoložljivost zavezujočega pravnega orodja za uveljavljanje pravic teh oseb.

Agenda 2030 med cilje trajnostnega razvoja vključuje enake možnosti, trajnost pa vključuje tudi druge pomembne vidike, vključno s socialnimi elementi, zato morajo biti turistična podjetja družbeno odgovorna in morajo zagotavljati kakovost turizma, pametne turistične destinacije, ki vključujejo upravljanje, tehnologijo, inovacije, trajnost in dostopnost (González, 2022).

2.2.2 Mednarodno: Evropska unija

Države članice Evropske unije (EU) imajo v tem pogledu skoraj popolno avtonomijo na področju turistične politike. Na podlagi tega je treba poudariti, da v nasprotju z drugimi evropskimi politikami ni horizontalne turistične politike. Vendar pa obstajajo posebni urejeni vidiki, ki zajemajo trg organizatorjev potovanj, ki delujejo na tem ozemlju, vključno z vprašanji varstva potrošnikov. Ali pa teme, kot so turistične prireditve in z njimi povezane turistične storitve (Direktiva, 2015).

Poleg tega obstajajo evropski skladi in organi, ki si prizadevajo za razvoj turizma, ki ustreza novim potrebam družbe, kot so:

- Evropski inštitut za vključujoč turizem, ki s pomočjo Evropskega sklada za regionalni razvoj izboljšuje konkurenčnost MSP. Uvedel je tudi mednarodni načrt za digitalno trženje za izboljšanje spletnega pozicioniranja na tujih trgih.
- Evropska mreža za dostopni turizem (ENAT). To je mednarodno združenje, ki deluje v korist podjetij in organizacij, ki želijo biti pionirji pri preučevanju, promociji in izvajanju dostopnega turizma.

2.2.3 Nacionalni: Španija

Mednarodna konvencija o pravicah invalidov in njen izbirni protokol sta bila podpisana in ratificirana na nacionalni ravni, tako da je ta mednarodni pravni akt od 3. maja 2008 v celoti del španskega pravnega sistema.

V preambuli je navedeno, da je invalidnost razvijajoč se koncept, ki je v osnovi povezan z interakcijo med ljudmi z okvarami in ovirami, ki niso le fizične, ampak tudi odnosne, in ki ovirajo ali preprečujejo polno in učinkovito sodelovanje v družbi, enakopravno z drugimi. Prav tako navaja, da sta dostopnost in neizključenost nujna pogoja za upoštevanje koncepta trajnosti (ZN, 2006).

Poleg tega je v veljavi kraljeva zakonodajna uredba 1/2013 z dne 29. novembra, s katero je bilo potrjeno prečiščeno besedilo splošnega zakona o pravicah invalidov in njihovi socialni vključenosti. Besedilo je rezultat prenove in ureditve za pojasnitev in uskladitev prejšnjih zakonov ter potrebne regulativne prilagoditve navedeni konvenciji.

Po drugi strani pa je Španija referenčna država na področju turizma, zato je nesporno, da so imeli standardi UNE (španski standard) vodilno vlogo pri postavljanju temeljev in razvoju v skladu s potrebami sistema. Med njimi so UNE EN 63080 (2017 in ratificiran leta 2018) o terminih in opredelitvah dostopnosti, UNE 41531 (2018) z naslovom Dostopnost nepremične kulturne dediščine in UNE 17161 (2020) z naslovom Oblikovanje za vse ljudi: dostopnost izdelkov, blaga in storitev z oblikovalskim pristopom za vse ljudi.

Standard UNE-EN 17161 (2020) temelji na pristopu Oblikovanje za vse ljudi, ki v osnovi upošteva človeško raznolikost, da bi razširil krog uporabnikov, ter podpira vključujočo in nediskriminatorno miselnost. Prav tako si prizadeva spodbujati kulturo, ki daje prednost ljudem, in prevzema koncept dostopnosti iz standarda 41531 (2018) ter vključuje element tehnologije. Prav tako trdi, da lahko takšno oblikovanje za vse čim bolj poveča raznolikost potencialnih uporabnikov ter tako koristi uporabnikom in organizacijam.

Po drugi strani pa standardi UNE 178503 (2022) o pametnih turističnih destinacijah: semantika v turizmu uvajajo koncept dostopne turistične destinacije kot sklop proizvodov in

storitev, povezanih z določenim geografskim in družbeno-kulturnim prostorom, katerih cilj je omogočiti, olajšati in spodbujati uporabo turističnih znamenitosti tega kraja, zato je dostopen in vključujoč turizem tisti, ki ima univerzalno dostopnost in ga lahko uporablja in v njem uživa vsaka oseba ne glede na znanje, sposobnosti ali potrebe. Prav tako meni, da mora omogočati, da ga oseba uporablja in v njem uživa samostojno, ne da bi ji bilo treba prositi za pomoč tretjo osebo.

V skladu s tem Španija sodeluje z nacionalnimi skladi in organizacijami, ki podpirajo vključujoč turizem in dostopni turizem, kot so:

- Fundacija Nacionalne organizacije slepih (ONCE) za sodelovanje in socialno vključevanje invalidov, da bi izboljšala življenjske pogoje drugih skupin invalidov z vključevanjem v zaposlovanje in programi usposabljanja. Pa tudi širjenje koncepta univerzalne dostopnosti z ustvarjanjem globalno dostopnih okolij, izdelkov in storitev.
- Španska konfederacija telesnih in organskih invalidov (COCEMFE) si prizadeva za vključujočo družbo, ki zagotavlja polno uveljavljanje pravic telesnih in organskih invalidov. Usklajuje, zastopa in spodbuja združevalno gibanje telesnih in organskih invalidov v državi. Ta organ sestavlja 92 državnih, regionalnih in pokrajinskih subjektov, ki predstavljajo več kot dva milijona in pol invalidov in združujejo več kot 1 600 združenj.
- Platforma državnih predstavnikov za invalide (PREDIF) predstavlja in spodbuja ukrepe v korist skoraj dveh milijonov in pol invalidov. Zavzema se za enake možnosti in izboljšanje kakovosti življenja hudo prizadetih invalidov.
- Inštitut za starejše in socialne storitve (IMSERSO), ki je vzpostavil sistem zaščite za vzdrževane osebe ter razvija politike in programe, povezane z aktivnim staranjem prebivalstva. Odgovoren je za upravljanje socialnih storitev, ki dopolnjujejo španski sistem socialne varnosti, ter za upravljanje načrtov, programov in storitev za starejše in odvisne osebe na državni ravni.
- Observatorij za dostopnost in neodvisno življenje vključujočega turizma (COCEMFE) poudarja potrebo po dostopnosti, uporabi podpornih tehnologij in obstoječih virov za osebno samostojnost, in sicer na podlagi pristopa, ki temelji na pravicah, za spodbujanje celotnega uresničevanja svoboščin oseb s telesnimi in organskimi ovirami ter izboljšanje kakovosti njihovega življenja.

2.2.4 Avtonomna: Andaluzija

V okviru avtonomne skupnosti Andaluzija izstopa Zakon 4/2017 z dne 25. septembra 2017 o pravicah invalidov in skrbi zanje. To je še posebej pomembno, saj ima turistična dejavnost značaj avtonomne pristojnosti, kot je navedeno v 71. členu organskega zakona 2/2007 z dne 19. marca o reformi statuta avtonomije Andaluzije.

Avtonomna skupnost ima izključno pristojnost na področju turizma, ki v vsakem primeru vključuje: organizacijo in načrtovanje turističnega sektorja; urejanje in razvrščanje turističnih podjetij in obratov; upravljanje mreže turističnih obratov v lasti Junte ter usklajevanje z upravnimi organi Paradores de Turismo de España; notranjo in zunanjo promocijo; urejanje posebnih pravic in obveznosti uporabnikov in ponudnikov turističnih storitev; usposabljanje na področju turizma ter določanje meril, ureditev pogojev ter izvajanje in nadzor javnih linij pomoči in promocije turizma.

Poleg tega je treba omeniti nekatere posebne predpise, ki urejajo nekatere povezane vidike, kot so: Kraljevi zakonodajni odlok 7/2015, odlok 293/2009, odlok VIV/561/2010, kraljevi odlok 173/2010 in kraljevi odlok 1544/2007.

Ti predpisi posebej obravnavajo vprašanje dostopnosti in določajo zahteve za nastanitvene obrate. Navedene so tudi značilnosti javnih in zasebnih prostorov, dostopov, stranišč, parkirišč, plaž in naravnih površin.

2.2.4 Pokrajine: Malaga

Kar zadeva občinsko področje, ima mesto Malaga regulativni odlok o dostopnosti občine,

ki predlaga vzpostavitev osnovnih pravil in meril, katerih cilj je olajšati dostopnost in uporabo dobrin in storitev družbe za ljudi s kakršno koli organsko, trajno ali okoliško invalidnostjo ter se izogniti ali odpraviti fizične, senzorične ali socialne ovire in prepreke, ki preprečujejo ali ovirajo njihov normalen razvoj. Ta odlok opredeljuje skupino, v katero spadajo osebe z omejitvami, gibalnimi ali komunikacijskimi težavami, in določa, kaj pomeni dostopnost. V zvezi s tem predlaga tristopenjski model: dostopen, izvedljiv in prilagodljiv.

Po drugi strani je mesto Malaga leta 2023 objavilo načrt za dostopni turizem v Malagi, ki predlaga vrsto uporabnih orodij, ki bodo delovala kot vzvod za razvoj dostopnosti, zasnovanih na podlagi analize stanja in razmisleka, da bi zagotovili prihodnost tako pomembne panoge za mesto, ter zagotavlja potrebna orodja za krepitev področja, poglobitev in vzpostavitev okvira za ukrepe, izvedene v zadnjih letih, s poudarkom na projektu pametne turistične destinacije in njeni osi dostopnosti.

3. FAKULTETA ZA TURIZEM NA UNIVERZI V MALAGI IN PODRUŽNICE NA UNIVERZI V HOLGUINU

3.1 Univerza v Malagi

Univerzitetne politike je treba zaradi sprememb v družbi oblikovati v okviru predstavljenega regulativnega okvira. Univerza v Malagi si kot javna ustanova prizadeva zagotoviti, da so vsebine, ki jih ponuja na svoji spletni strani, dostopne vsem državljanom, ne glede na to, ali imajo težave z vidom, sluhom ali gibanjem. Prav tako dostopnost temelji na tehnoloških merilih, njena domača stran in prve ravni navigacije pa so skladne z veljavnimi predpisi o spletni dostopnosti.

Na instituciji deluje tudi Urad za pozornost do raznolikosti, ki je namenjen usmerjanju in skrbi za univerzitetno skupnost s funkcionalno raznolikostjo in/ali učnimi težavami.

Na enak način, kot Univerza v Malagi skrbi za izobraževalne potrebe svojih študentov invalidov, jih v tem smislu prenaša in usposablja, pri čemer priznava vrednote osebe in njeno pravico do visokošolskega izobraževanja in usposabljanja na področju turizma.

3.1.1 Fakulteta za turizem

V tej smeri je španska konferenca dekanov (CEDTUR) 2. februarja 2023 odobrila smernice za oblikovanje in spremembo dodiplomskega študija turizma v Španiji, da bi ga lahko izvajali v naslednjem študijskem letu.

Upravni odbor je sprva pripravil nabor šestnajstih učnih področij (ki so bila na koncu združena v trinajst), ločenih od področij znanja, ki so bila izhodišče za oblikovanje predlogov dekanatov različnih fakultet.

Na podlagi teh predlogov ter po analizi in sintezi odborov in skupščine CEDTUR je bila opredeljena vrsta deskriptorjev (ki so lahko znanje, kompetence, učni izidi ali kombinacija teh), ki na odprt, a razumljiv način izražajo, kaj mora diplomant turizma vedeti in znati narediti.

Deskriptorji so različno konkretni, zato se ne predvideva, da bi jih bilo treba pretvoriti v enakovredne enote učenčevega truda. Pomembno je, da so ti deskriptorji razviti (v večji ali manjši meri) na vseh turističnih stopnjah.

Da bi znanju dodelili relativno težo ali pomembnost, je bilo odločeno, da se predlaga niz predmetov, v katerega bi lahko brez večjega navora vključili vse prej predlagane deskriptorje. Na podlagi združevanja deskriptorjev v skupine sta bila oblikovana dva sklopa vprašanj. Imena, pod katerimi so bile te teme vključene v dokument, so opisna in ne normativna. Zato ni nujno, da so ta imena enaka imenom predmetov, predlaganih v prenovi študija. Poleg tega lahko vsak od predlaganih predmetov ustreza več kot enemu v končni zasnovi in bi bil verjetno dobro vodilo za dokončanje obveznega (ali celo izbirnega) dela diplome, ki ga ponuja posamezna univerza. Nekatere deskriptorje je mogoče vključiti tudi v obvezne predmete posamezne univerze.

Zato je jedro dokumenta sestavljeno iz vrste deskriptorjev in skupine predmetov, ki bi jih

morali vsebovati prihodnji učni načrti za turizem in ki bi uresničili 50 % skupnega učenja univerzitetnih diplomantov na področju turizma po vsej Španiji. Od deskriptorjev so trije neposredno povezani z vključujočim in dostopnim turizmom (skoraj četrtina vseh deskriptorjev):

- 2. Turizem in družba: Družbene spremembe, enakost spolov, raznolikost in vključenost ter turizem.
- 9. Upravljanje in poslovanje turističnih podjetij: Kakovost in standardizacija v turizmu. Dostopnost.
- 13. Turistične destinacije in teritorialni razvoj: Kakovost in standardizacija v turističnih destinacijah. Dostopnost.

Osrednja ideja teh smernic je, kot je bilo dogovorjeno na skupščinah CEDTUR, oblikovati predlog skupnega nabora vsebin in drugih učnih izidov, ki naj bi jih diplomanti turističnih šol pridobili ne glede na fakulteto ali šolo, na kateri so študirali.

Dogovorjeno je bilo, da bodo te minimalne in skupne vsebine obsegale 50 % kreditnih točk, ki jih študent opravi (ne tistih, ki jih ponuja univerza), brez pripravništev in zaključnih diplomskih projektov, kar vsaki fakulteti ali šoli pušča zelo širok manevrski prostor za prilagoditev turistične diplome svojim posebnostim, potrebi po razlikovanju ali interesu po specializaciji za enega ali več turističnih predmetov ali podsektorjev.

Poudariti je treba, da se te smernice nanašajo samo in izključno na minimalno skupno vsebino. To je tisto, kar mora poznati vsak podiplomski študent turizma, ki študira v Španiji, in kar je treba razumeti kot osrednji del študija. Zato se dokument ne ukvarja podrobneje s posebnimi orodji ali procesi ali bolj specializiranimi vsebinami, bodisi predmetov bodisi določenega segmenta ali vrste turizma. Zaradi tega je predlog, ki ga vsebuje dokument, ena od širokih in ne preveč podrobnih referenc, ki pa jasno nakazuje, na kaj se nanašajo.

Ta izobraževalni okvir španskih univerz bo prek njihovih fakultet ali šol, ki ponujajo študij turizma, označil bodoče strokovnjake turističnega sektorja. S pridobitvijo teh kompetenc bodo spoznali, se zavedali in izvajali ukrepe, namenjene vključujočemu in dostopnemu turizmu, kar bo prispevalo k aktivnemu staranju.

3.1.2 Evropska sredstva in dejavnosti, ki jih izvajata obe turistični fakulteti

Leta 2017 je Iberoameriško združenje podiplomskih univerz (AUIP) podelilo štipendijo predavatelju z Oddelka za turizem Ekonomske fakultete Univerze v Holguínu za raziskovalno delo na Fakulteti za turizem Univerze v Malagi. Njeni stiki s predavateljem s Fakultete za turizem Univerze v Malagi so bili začetek prvega skupnega projekta.

Projekt "Trajnostno upravljanje turizma v destinaciji Holguín (GeSTur)" je leta 2018 odobrila in financirala Evropska unija v okviru programa ERASMUS K107. Ta projekt mednarodnega sodelovanja je omogočil bivanje in srečanja profesorjev in menedžerjev z obeh univerz, da bi se seznanili s trajnostnimi mednarodnimi trendi v turističnem menedžmentu. Kasneje se je ta projekt vsako leto obnavljal in postal del sedanjega programa ERASMUS K171.

Glavni rezultati tega sodelovanja vključujejo ozaveščanje univerzitetne skupnosti in družbe na splošno o potrebi po zaščiti turističnih virov in razvoju trajnostnega turizma, prepoznavnost zavezanosti trajnostnemu turizmu in družbeni odgovornosti podjetij v akademskem življenju obeh univerz ter izmenjavo dobrih praks med obema univerzama.

Neposredni učinki tega projektne sodelovanja vključujejo vključitev elementov modela oblikovanja trajnostnih turističnih proizvodov, bibliografsko podporo in dostop do visokokakovostnih znanstvenih informacij, povečanje števila objav, vključitev novih raziskovalnih tem in krepitev metodološkega dela.

Poleg tega smo v letu 2019 okrepili pripravo in poučevanje izbirnega predmeta "Turistični viri in naravna dediščina v turističnih organizacijah" kot stalnega stebra vodenja poučevanja z vključevanjem interdisciplinarnosti v različne organizacijske oblike poučevanja.

V letu 2020 so učitelji projekta sodelovali pri pripravi predmeta "Interpretacija naravne dediščine", ki se je leta 2021 začel poučevati v novi kratki ponudbi visokošolskega strokovnega

programa za turistično pomoč.

Od maja 2022 je bila na Oddelku za turizem UHo ustanovljena študentska znanstvena skupina "Turizem in ataksija" s profesorji in študenti tretjega letnika dodiplomskega študija turizma.

Na ta način so ukrepi projektov prispevali h krepitvi odnosov med različnimi disciplinami in predmeti ter omogočili posodobitev in obogatitev sistema znanja učiteljev in njihovih raziskovalnih usmeritev. Na splošno je bilo doseženo večje povezovanje vsebin, s čimer je bil izpolnjen cilj izobraževanja učiteljev v stroki z izmenjavo, okrepljena pa je bila tudi zavezanost k napredku v smeri boljšega prispevka k izobraževanju na področju trajnostnega turizma. Sodelovanje med pedagoškim osebjem teh dveh institucij ima veliko projekcijo za prihodnost, na primer skupno sodelovanje pri magistrskem študiju "Management turizma" ali izvajanje ukrepov za doseganje dvojnega doktorata in večjega števila podoktorskih bivanj.

3.1.3 Univerza Holguín

Cilj kubanskega socialno-ekonomskega modela do leta 2030 je izboljšati mestni turizem ter turizem na soncu in plaži z diverzifikacijo, s poudarkom na kulturnem, zgodovinskem in zdravstvenem turizmu, kot odziv na zahteve različnih območij in trgov ter njegov prispevek h krepitvi notranjega povezovanja gospodarstva ter ohranjanju in varstvu naravnih virov in okolja (Ministrstvo za gospodarstvo in načrtovanje, 2019).

Kuba si prizadeva obiskovalcem ponuditi prenovljeno, raznoliko, mirno in dostopno turistično destinacijo, kar je razvidno iz vodilnih politik za turistično dejavnost. Tako je bila v okviru mednarodne konference o dostopnem turizmu 2020 ustanovljena Kubanska mreža za dostopni turizem, ki spodbuja vključevanje oseb s posebnimi potrebami v različne oblike turizma. Primer tega je bil podpis sporazumov o sodelovanju med ECOTUR-om, kubanskim združenjem telesnih in gibalnih invalidov (ACLIFIM), kubanskim nacionalnim združenjem gluhih (ANSOC) in kubanskim nacionalnim združenjem slepih (ANCI). Hkrati potekajo prizadevanja za odpravo fizičnih ovir in doseganje višjega statusa v smislu odprave odnosnih ovir (Echevarría, 2020).

V svojem nedavnem poročilu "Staranje prebivalstva. Kuba in njena ozemlja" (2023) Nacionalni urad za statistiko in informacije (ONEI) trdi, da je prav staranje prebivalstva glavni demografski izziv za Kubo. Danes je na Kubi 2 478 087 oseb, starih 60 let in več. Zadnja projekcija prebivalstva, ki jo je pripravil ONEI, ocenjuje, da bo do leta 2050 število starejših doseglo 3 343 520 oseb, kar pomeni 35,9-odstotno stopnjo staranja. Konec marca 2023 je bilo na Kubi predhodno število prebivalcev 11.082.964, trend pa je padajoč zaradi nizke rodnosti, negativnega ravnovesja med rojstvi in smrtjo ter zunanjega migracijskega salda (Fariña in Carmona, 2023).

V zvezi s turizmom in starejšimi obstaja protislovje med promocijo, razvojem in pozicioniranjem Kube kot ene najpomembnejših dostopnih in vključujočih destinacij na Karibih ter objektivnimi in subjektivnimi omejitvami, ki jo upočasnjujejo. V skladu s tem si oddelek za turizem na univerzi Holguín prizadeva okrepiti upravljanje vključujočega in dostopnega turizma, ne le s poučevanjem, temveč tudi z raziskavami, kot odgovor na vprašanje, kako narediti turistične procese bolj vključujoče, dostopne in z večjim družbenim učinkom na posebnosti, kot so invalidnost starejših.

3.1.4 Oddelek za turizem Fakultete za ekonomske vede

Fakulteta Oddelka za turizem Fakultete za ekonomske vede ima izkušnje s poučevanjem dela za starejše, saj se je podiplomska dejavnost Univerze Holguín razvila v prvem desetletju 21. stoletja in prispevala k razvoju pomembnih dejavnosti med podjetji, izobraževalnimi ustanovami in predstavniki starejših, krepitvi njihove aktivne vloge v družbi in dokazovanju pomena njihovega sodelovanja pri iskanju rešitev lokalnih problemov. Od takrat se izvajajo raziskovalni projekti, ki so se začeli na Oddelku za pozornost univerzaliziranim procesom (DAPU) in so se okrepili v okviru delovanja Katedre za starejše odrasle na univerzi. Prejšnje izkušnje trenutno omogočajo Oddelku za turizem, da si prizadeva za aktivno staranje v turističnih procesih, kar bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju.

Na Oddelku za turizem Univerze v Holguínu so raziskave o dostopnem turizmu začeli leta

2019, ko so raziskovali upravljanje dostopnega turizma v rekreacijskih turističnih kompleksih v Ekvadorju; raziskava je bila izvedena v okviru magistrskega študija turističnega menedžmenta. Poleg tega banka težav turističnih subjektov v Holguínu ni odražala nobenih pomanjkljivosti, povezanih z upravljanjem vključujočega, dostopnega turizma ali turizma za starejše. Od tega trenutka naprej se je na dodiplomski in podiplomski ravni začel študij na to temo, ki ga je izvajalo več profesorjev in študentov, prvi znanstveni rezultati pa so bili doseženi leta 2020.

Na podlagi navedb Tite et al. (2021) in s poglobitvijo v teoretične, metodološke in praktične reference o upravljanju vključujočega turizma so bili oblikovani strateški ukrepi v najpomembnejših dimenzijah, človeški, pravni, tehnološki in relacijski, da bi rešili težave, povezane z usposabljanjem na tako občutljivem in pomembnem področju, kot je upravljanje dostopnega in vključujočega turizma. Ukrepi so prikazani v preglednici 1.

Preglednica 1. Strateški ukrepi za usposabljanje na področju upravljanja vključujočega

in dostopnega turizma

DIMENZIJA	AKCIJA	ODGOVORNO	UDELEŽENCI	SKLADNOST
Človek	Upravljanje znanja o vključevanju in dostopnosti v turizmu	Oddelek za turizem Uho.	Turistični observatorij iz Holguína Mintur, Oddelek za turizem Uho, CCT	Sistematično
	Izkoristite prednosti mobilnosti v okviru projekta ERASMUS, podpisanega do leta 2027, za posodobitev znanstvenih informacij o upravljanju vključujočega in dostopnega turizma.	Oddelek za turizem Uho.	Oddelek za turizem Uho, Fakulteta za turizem UMA	V skladu s programom mobilnosti ICM
	Poučevanje izbirnega predmeta inkluzivni turistični menedžment.	Oddelek za turizem Uho.	Višji predavatelj, učitelji, študenti	V skladu z učiteljevo tabelo
Pravni naslov	Vključitev protokola za pripravo posodobljene zakonodaje o dostopnem in vključujočem turizmu.	Pravni svetovalec MINTUR Holguín	Direktor Oddelka za turizem	Takojšnja
	Usposabljanje učiteljev o kubanskih predpisih, povezanih z vključevanjem in dostopnostjo, ter njihovi uporabi v grajenem okolju.	Višji predavatelj	Učitelji	V skladu z metodološkim delovnim načrtom oddelka za turizem.
	izvajanje dodiplomskih in podiplomskih raziskav o uporabi vključevanja in dostopnosti v turizmu.	Višji predavatelj	Učitelji, učenci	V skladu z načrtom za znanost in tehnologijo
Tehnološki	Vodenje projekta prenosa tehnologije za raziskave o upravljanju turizma za stranke s posebnimi potrebami.	Oddelek za turizem Uho.	Učitelji in raziskovalci	Razpisi za mednarodne projekte
	Oblikovanje mobilnih aplikacij z dostopnimi turističnimi izdelki.	Fakulteta za matematično informatiko Uho, Ekonomska fakulteta	Učitelji in raziskovalci, študenti	Drugi semester 2024
	Oblikovanje počitniškega	Oddelek za	Ministrstvo za	Drugi semester

DIMENZIJA	AKCIJA	ODGOVORNO	UDELEŽENCI	SKLADNOST
	programa za invalide	turizem Uho.	turizem Uho Mintur, potovalne agencije, organizatorji potovanj	2024
	Oblikovanje turističnega vodnika za invalide	Oddelek za turizem Uho.	Ministrstvo za turizem Uho Mintur, potovalne agencije, organizatorji potovanj	Drugi semester 2024
	oblikovanje novih turističnih proizvodov za invalide.	Oddelek za turizem Uho.	Ministrstvo za turizem Uho Mintur, potovalne agencije, organizatorji potovanj	Pravočasno
Relativni	Poglobiti znanstvene in strokovne odnose na področju upravljanja dostopnega turizma s tujimi strokovnjaki.	Oddelek za turizem Uho.	Učitelji in raziskovalci	Sistematično

Leta 2023 je profesorica z Uho v okviru podoktorskega raziskovalnega bivanja AUIP sodelovala pri pouku v Aula de Mayores in pridobila informacije iz Observatorija za dostopni turizem, da bi odkrila dobre prakse, povezane z vključujočim in dostopnim turizmom v Evropi, Španiji in Andaluziji, ter jih nato prenesla na svojo univerzo.

To je omogočilo oblikovanje izbirnega predmeta za dodiplomski študij turizma z naslovom "Upravljanje vključujočega turizma", ki vključuje pomembne vidike, kot sta turizem za starejše in prilagajanje turističnih procesov invalidnosti, ki je posledica staranja. Predmet se bo poučeval s skupinskim poučevanjem, da se predstavijo pogledi in rezultati različnih izkušenj učnega osebja.

Skratka, med obema institucijama se odpira pot vse bolj trdne izmenjave, ki omogoča večje število razvejitev izkušenj, ki so pomembne, saj kažejo večjo zavezanost k doseganju socialnega turizma z naraščajočimi koristmi za segment starejših, ki je vse bolj v porastu.

Zahvala

Zahvaljujemo se Iberoamerškemu združenju podiplomskih univerz, AUIP, projektom Erasmus + KA171 in predvsem projektu Erasmus + KA2 Strateška partnerstva za izobraževanje odraslih Sodelovanje za inovacije in izmenjavo dobrih praks "CRxSiSS - Primerjava virov za subjekte v težkih razmerah", ki je omogočil to publikacijo.

4. SKLEPNE UGOTOVITVE

Tako kot je bila vrednost turizma vključena v študije o aktivnem staranju (UNWTO, 2020), je treba v usposabljanje na področju turizma vključiti vključujoč turizem in dostopni turizem, da bi se prilagodili novi realnosti.

To poglavje prikazuje proces vključevanja vključujočega turizma in dostopnega turizma zaradi sprememb v družbi in potrebe po razvoju aktivnega staranja zaradi njegovih družbeno-ekonomskih posledic. Zato je poudarjen vpliv prejšnjega regulativnega okvira, ki velja za številna področja in družbene vidike. Eden od primerov je univerzitetna turistična politika, ki v državah, kot je Španija, omogoča neposreden vpliv na turistično gospodarstvo in družbo, tako na lastno kot na družbo držav, s katerimi sodeluje zaradi sredstev EU.

Vprašanja socialne turistične politike, zlasti vključujočega turizma in dostopnega turizma,

morajo dejansko temeljiti na okviru koncepta trajnostnega razvoja (Scheyvens & Biddulph, 2018; Panasiuk, 2020; Panasiuk & Wszendybył-Skulska, 2021) in regenerativnega turizma (Bellato & Cheer, 2021; Ong et al., 2022). Še posebej zato, ker je turizem dandanes pojmovan kot globalizirana in celostna dejavnost. Zato je sodelovanje na vseh ravneh (javno-zasebni, zasebno-zasebni in javno-javni) ključnega pomena, prav tako pa je treba graditi mostove med raziskavami, industrijo in skupnostjo (Gillovic & McIntosh, 2020).

5. ODNOSI

- ALÉN, E., DOMÍNGUEZ, T. & LOSADA, N. (2012). "New opportunities for the tourism market: Senior tourism and accessible tourism". *Visions for global tourism industry: Creating and sustaining competitive strategies*: 139-166.
- BELLATO, L. & CHEER, J. M. (2021). "Inclusive and regenerative urban tourism: capacity development perspectives". *International Journal of Tourism Cities*, 7(4): 943-961.
- BURNETT, J. J. (1996). "What services marketers need to know about the mobility - disabled consumer". *Journal of Services Marketing*, 10(3): 3-20.
- CRAVEN, C.E. (2016). "Negarse a la gira: Trabajo, turismo y la productividad de la 'Vida' en la Amazonía colombiana". *Antípoda*, 48 (3): 544-562.
- DANN, G. M. (2002). "Senior tourism and quality of life". *Journal of hospitality & leisure marketing*, 9(1-2): 5-19.
- EHEVARRIA, N. (2020). "Cuba apuesta por un turismo más accesible". Disponible en: <https://www.cuba.travel/Blog/Post/80277/Cuba-apuesta-por-un-turismo-más-accesible> Pregledano 24 July 2023.
- FARIÑAS A. & CARMONA, T. E. (2023). "Cuba en datos: Envejecimiento y esperanza de vida, ¿qué dicen los indicadores demográficos? Cubadebate, 2 de junio de 2023. Disponible en: www.cubadebate.cu Pregledano 24 July 2023.
- GILLOVIC, B. & MCLINTOSH, A. (2020). "Accessibility and inclusive tourism development: Current state and future agenda". *Sustainability*, 12(22): 9722.
- GONZÁLEZ, D. J. (2022). "Intervención especial en la I Feria Internacional de Turismo Médico y Bienestar FITSaludCuba 2022". Ponencia en: <https://turismodecuba.info/assets/2022/fit-salud/Informacion-FITSalud-2022.docx>
- GUERRERO, P. (2018). "¿Cómo Medir La Accesibilidad Turística? Importancia de los sistemas de indicadores para validar Destinos Turísticos Accesibles". *Tierra Infinita* (4): 131-146. <https://doi.org/10.32645/26028131.785> Pregledano 15 July 2023.
- HSU, C. H., CAI, L. A. & WONG, K. K. (2007). "A model of senior tourism motivations—Anecdotes from Beijing and Shanghai". *Tourism management*, 28(5): 1262-1273.
- HUBER, D., MILNE, S. & HYDE, K. F. (2018). "Constraints and facilitators for senior tourism". *Tourism management perspectives*, 27: 55-67.
- JURADO-ALMONTE, J. M. (2014). "El turismo accesible en Andalucía. Un producto turístico emergente". *Revista de Estudios Andaluces*, (31): 1-34.
- LI, T. E. & Chan, E. T. (2021). "With a young spirit, we will be young forever: Exploring the links between tourism and ageing well in contemporary China". *Tourism Management*, 86: 104345.
- MARCOS, D. & GONZÁLEZ, D. (2003). "Turismo accesible". (C. E. de R. de P. con D.- CERMI, Ed.). Boletín del Real Patronato sobre Discapacidad.

- MINISTERIO DE ECONOMÍA Y PLANIFICACIÓN (2019). "Plan Nacional de Desarrollo Económico Social 2030". Disponible en: <https://observatorioplanificacion.cepal.org/en/planning-development> Pregledano 24 July 2023.
- NIKITINA, O. & VORONTSOVA, G. (2015). "Aging population and tourism: socially determined model of consumer behavior in the "senior tourism" segment". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 214: 845-851.
- OMT. (2020). Global Code of Ethics for Tourism. Disponible en: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> Pregledano 14 July 2023.
- ONG, F., QI, H., NICOLE YU, N. & YE, I. Q. (2022). "Greening exhibition events in China: beyond sustainability into regeneration". *Event Management*, 26(4): 813-829.
- ONU (2022a). "World Population Prospects 2022: Summary of Results". In file:///C:/Users/34610/Downloads/World%20Population%20Prospects%202022%20-%20Summary%20of%20Results.pdf Pregledano 12 July 2023.
- ONU. (2022). Aging and health. United Nations. Disponible en: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> Pregledano 14 July 2023.
- ORGANIZACIÓN DE LAS NACIONES UNIDAS (2006). "Convención sobre los derechos de las personas". <https://www.un.org/esa/socdev/enable/documents/tccconvs.pdf> Pregledano 17 July 2023.
- OTOO, F. E. & KIM, S. (2020). "Analysis of studies on the travel motivations of senior tourists from 1980 to 2017: Progress and future directions". *Current Issues in Tourism*, 23(4): 393-417.
- PANASIUK, A. (2020). "Policy of sustainable development of urban tourism". *Polish Journal of Sport and Tourism*, 27(2): 33-37.
- PANASIUK, A., & WSZENDYBYT-SKULSKA, E. (2021). "Social aspects of tourism policy in the European Union. The example of Poland and Slovakia". *Economies*, 9(1): 16.
- QIAO, G., DING, L., XIANG, K., PRIDEAUX, B. & XU, J. (2022). "Understanding the value of tourism to seniors' health and positive ageing". *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3): 1476.
- SCHEYVENS, R. & BIDDULPH, R. (2018). "Inclusive tourism development". *Tourism Geographies*, 20(4): 589-609.
- SOLER, J. A. C., DÍAZ, M. B. & VERA; P. S. (2018). "El turismo social accesible como nuevo modelo turístico". *Cuadernos de turismo*, (41): 139-159.
- TITE, G. M., CARRILLO, D. A., y OCHOA, M. B. (2021). "Turismo accesible: estudio bibliométrico". *Turismo y Sociedad*, 28: 115-132.

POGLAVJE 4

IZKUŠNJE Z MEDIJSKO IN DIGITALNO PISMENOSTJO NA VIŠJI UNIVERZI NA UNIVERZI V MÁLAGI

María Purificación Subires-Mancera in Francisco Marcos Martín Martín
Oddelek za novinarstvo. Univerza v Malagi
purificacion@uma.es, franmartin@uma.es

ABSTRACT:

V tem prispevku je opravljena analiza akademskega programa Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi v študijskem letu 2022/23, da bi analizirali ponudbo usposabljanja o medijski in digitalni pismenosti. Raziskovalna metodologija temelji na vsebinski analizi - preučevanju uporabljenih kompetenc, vsebin, metodologij in virov - in študiji primera z analizo dveh specifičnih izobraževalnih akcij: *delavnice radia in podkasta "Glas življenja"* ter *delavnice digitalne fotografije in videa*. Med glavnimi ugotovitvami je mogoče izpostaviti raznolikost ponudbe, možnost vključevanja novih izobraževalnih akcij za medijsko in digitalno pismenost ter uporabo metodologij, ki spodbujajo sodelovanje študentov in učenje skozi prakso.

Ključne besede: Aula de Mayores +55, medijska in digitalna pismenost, vseživljenjsko učenje, izobraževalni program

1. UVOD

Eden od pojavov, ki opredeljujejo sodobno družbo, je revolucija dolgoživosti, opredeljena kot globalno dejstvo, ki se odziva na znatno podaljšanje pričakovane življenjske dobe ljudi in s tem povezane spremembe v demografski strukturi prebivalstva (Alexander Kalache, 2015). V demografskem smislu to dokazuje, da se svetovno prebivalstvo stara. V skladu s poročilom World Population Prospects 2019: Highlights (Združeni narodi, 2019) bo v svetu do leta 2050 vsak šesti prebivalec starejši od 65 let. Na omenjeni datum se bo število ljudi, starih 80 let in več, potrojilo in doseglo 426 milijonov osmoljencev.

V Španiji se prebivalstvena piramida razvija podobno: število starejših ljudi se povečuje in zastopanost osemdesetletnikov narašča ter dosega 6 % celotnega prebivalstva (Pérez Díaz, Ramiro, Aceituno, Muñoz Díaz, Bueno, Ruiz-Santacruz, Fernández Morales, Castillo Belmonte, De las Obras-Loscertales in Villuendas, 2022). Razširjena je tudi prisotnost oseb, ki so dopolnile 100 let ali več. V Španiji je trenutno registriranih 18.020 stoletnikov. Kateri dejavniki so vplivali na dolgoživost prebivalstva? V evropskih državah, kot je Španija, je dober javni zdravstveni in pokojninski sistem prispeval k pridobivanju let in dobrega počutja v življenju. K daljši življenjski dobi so prispevale tudi politike aktivnega in zdravega staranja.

Združeni narodi so v Poročilu druge svetovne skupščine o staranju (2002) opredelili izraz aktivno staranje kot "proces optimizacije možnosti za zdravje, sodelovanje in varnost, da bi izboljšali kakovost življenja v starosti". Izraz aktivno se nanaša na sodelovanje pri družbenih, gospodarskih, kulturnih, državljanskih in duhovnih vprašanjih, ne le na telesno in gospodarsko aktivnost (IMERSO, 2011). Zdravo staranje se nanaša tudi na strategije, katerih glavni cilji so spodbujati in ohranjati funkcionalno zmogljivost, ki omogoča dobro počutje ljudi v starosti (WHO, 2015). Funkcionalna zmožnost je kombinacija vseh telesnih in duševnih zmožnosti, ki jih ima oseba, ter okolja, ki tvori življenjski kontekst (odnosi, stališča, vrednote, zdravstvena in socialna politika itd.).

Kot je razvidno, sta zdravo staranje in aktivno staranje dva medsebojno povezana pojma, ki se medsebojno dopolnjujeta. Aktivno staranje prispeva k zdravemu staranju z ohranjanjem telesne, duševne in socialne vitalnosti, zdravo staranje pa je podlaga za aktivno in smiselno sodelovanje v dejavnostih v starosti.

Obstaja veliko znanstvenih dokazov, ki kažejo, da obdobje upokojitve, aktivno povezano s športno dejavnostjo, izobraževanjem, družbeno udeležbo in čustvenim blagostanjem, upočasnjuje funkcionalno staranje (Minagawa in Saito, 2015). Za spodbujanje aktivnega staranja so bila ustvarjena številna sredstva in programi, tako v mestnih kot podeželskih okoljih (treba je poudariti, da v podeželskih okoljih bolj primanjkuje sredstev za zadovoljevanje potreb starejših ljudi).

Starejši državljani lahko obiščejo centre za aktivno udeležbo ali združenja, ki ponujajo storitve in dejavnosti, kot so učenje informacijskih in komunikacijskih tehnologij, delavnice socialnih veščin, umetniški in športni programi ter družabni in rekreativni dogodki. V teh prostorih se lahko starejši ljudje družijo, učijo novih veščin in sodelujejo v dejavnostih, ki spodbujajo aktivno staranje. Po drugi strani pa obstajajo prostovoljske organizacije, ki sprejemajo starejše ljudi, ki svoj čas namenjajo skupnostnim dejavnostim. Prostovoljno delo, ki ga opravljajo starejši, daje prostovoljcu zadovoljstvo, predvsem pa pomaga socialno občutljivim in ranljivim skupinam.

Ključno za aktivno in zdravo staranje je tudi vseživljenjsko učenje. V zvezi s tem univerze za starejše ponujajo široko paleto specializiranih programov in tečajev, ki ustrezajo interesom starejših študentov. Ti programi, kot boste spoznali v tem dokumentu, starejšim omogočajo, da se še naprej učijo, pridobivajo nova znanja in spretnosti ter ostajajo družbeno in duševno dejavni.

V tem smislu Svet Evrope pojmuje vseživljenjsko učenje kot "vse učne dejavnosti, ki se izvajajo vse življenje z namenom izboljšanja znanja, spretnosti in kompetenc z osebnega, državlanskega, družbenega in/ali zaposlitvenega vidika", od predšolskega do upokojskega obdobja, vključno s formalnim, neformalnim in priložnostnim učenjem (Uradni list Evropskih skupnosti, 2002:2). Na socialnem vrhu voditeljev držav ali vlad Evropske unije v Portu leta 2021 je bil določen cilj, da se do leta 2030 "vsaj 60 % odraslih vsako leto udeleži tečajev usposabljanja" (Evropski svet, 2021).

V Španiji Svet univerz v skladu s postulati Evropske unije razume vseživljenjsko učenje kot:

"vse tiste oblike izobraževanja, kot so usposabljanje za uporabo prostega časa, izboljšanje kakovosti življenja, sodelovanje v družbi, izboljšanje zaposljivosti, usposabljanje starejših v različnih oblikah in vrstah itd. Z drugimi besedami, vsako usposabljanje, ki služi izboljšanju ljudi in je koristno za družbo." (Svet univerz, 2010:13)

Univerzitetni programi za starejše španskih univerz so v skladu z določbami Sveta univerz vključeni v izobraževalno ponudbo vseživljenjskega učenja. Veljavna državna univerzitetna zakonodaja ureja to izobraževanje, čeprav se ne nanaša neposredno na te programe. V primeru Andaluzije, avtonomne skupnosti, v kateri se nahaja Univerza v Malagi, je organizacija dejavnosti usposabljanja starejših s strani univerz ne glede na stopnjo izobrazbe - ob podpori avtonomne uprave - od leta 1999 urejena z zakonom 6/1999 z dne 7. julija o oskrbi in zaščiti starejših.

Eden od ključnih elementov teh programov je prav dejstvo, da se lahko ljudje vpišejo ne glede na stopnjo študija, kar starejšim, ki so si vedno želeli študirati na univerzi, vendar zaradi osebnih okoliščin tega niso mogli storiti, omogoča, da to izkušnjo doživijo skupaj z drugimi, ki so se je lahko udeležili, vendar jo želijo ponoviti.

Na Univerzi v Malagi je Aula de Mayores +55 začela delovati leta 1995 in je bila skupaj z Univerzo v Granadi ena od pionirjev v Andaluziji (Univerza v Malagi, 2023). V vseh teh letih se

je program spreminjal, dokler se nazadnje ni odločil za ponudbo dejavnosti z odprtim programom, v katerem lahko študenti svobodno izbirajo predmete in delavnice, ki jih želijo vpisati.

V študijskem letu 2022/23 se je po podatkih Univerze v Malagi (2023) v Aula de Mayores +55 vpisalo 1695 ljudi. Od tega je 1180 žensk in 515 moških. Starostna skupina z največjim številom vpisanih je od 66 do 75 let, in sicer 884 oseb, sledijo ji od 55 do 65 let s 659 osebami in od 76 do 85 let s 144 osebami. Nazadnje se je vpisalo 8 oseb, starejših od 86 let.

Na koncu je treba omeniti dva ključna koncepta tega dela. Medijska in digitalna pismenost, ki ju razumemo kot celoto, saj je v današnji informacijski družbi za medijsko pismenost treba biti digitalno pismen in obratno. V publikaciji Medijska in informacijska pismenost, ki jo je podprl UNESCO: (Wilson, Grizzle, Tuazon, Akyempong in Cheung, 2011:18) so ti elementi opredeljeni kot ključni elementi medijske pismenosti:

- "Razumeti vlogo in funkcije medijev v demokratičnih družbah."
- "Razumeti pogoje, pod katerimi lahko mediji opravljajo svoje funkcije"
- "kritično ovrednotiti medijske vsebine glede na funkcije medijev" (kritična potrošnja).
- "Sodelovanje z mediji za samoizražanje in demokratično sodelovanje" (aktivno sodelovanje v medijih)
- "Pregled spretnosti (vključno z IKT), potrebnih za ustvarjanje vsebin, ki jih ustvarjajo uporabniki" (razvoj digitalnih spretnosti za ustvarjanje vsebin).

Temu se pridružuje informacijska pismenost, ki temelji na znanju, kako "opredeliti in izraziti potrebe po informacijah", jih poiskati, ovrednotiti, organizirati, etično uporabljati, sporočati in uporabljati IKT za njihovo obdelavo (Wilson, Grizzle, Tuazon, Akyempong in Cheung, 2011:18).

Pri starejših je medijska in digitalna pismenost ključni element v boju proti generacijskemu digitalnemu razkolu, da bi zagotovili njihovo polno sodelovanje in vključenost v informacijsko družbo. Zato je pomembno, da se temu vprašanju nameni dovolj pozornosti v univerzitetnih programih za starejše odrasle, kot je program na Univerzi v Malagi.

2. CILJI

Glavni cilj tega dela je analizirati ponudbo usposabljanja na področju medijske in digitalne pismenosti v okviru akademskega programa Aula de Mayores +55 UMA za študijsko leto 2022-2023.

Iz tega glavnega cilja izhajajo naslednji sekundarni cilji:

- opredelitev posebnih tečajev in delavnic, povezanih z medijsko in digitalno pismenostjo,
- Analizirati vsebino in pedagoške pristope tečajev (cilji, metodologije in uporabljeni viri),
- Dokazovanje in predlaganje izboljšav ali prilagoditev ponudbe usposabljanja za medijsko in digitalno pismenost,
- Preučiti in izpostaviti dva primera didaktične intervencije programa usposabljanja Aula de Mayores +55: *delavnico radia in podcasta "Glas življenja"* ter *delavnico digitalne fotografije in videa*.

Postavljena so naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kakšne posebne izobraževalne dejavnosti o medijski in digitalni pismenosti se poučujejo v Aula de Mayores+55 Univerze v Malagi in katere posebne kompetence se razvijajo v vsaki od njih?

- Kakšna je vsebina, metodologija in viri, uporabljeni pri teh ukrepih?
- Katere predloge ali izboljšave lahko predlagate glede na ponujene ukrepe usposabljanja?

3. METODOLOGIJA

Za dosego ciljev iz prejšnjega poglavja je bil oblikovan metodološki predlog s kvalitativnim pristopom (Cook in Reichardt, 1986; Cohen in Manion, 1990; Pérez Serrano, 1994), pri čemer je bila prednostna metoda analiza vsebine. Uporaba analize vsebine je bila upoštevana, ker je to metoda, ki omogoča sistematično beleženje informacij (Hernández Sampieri et al., 2014), kar je temeljna lastnost za izvedbo analize vzgojno-komunikacijskih dejavnosti, ki so del vzorca (Hernández Sampieri et al., 2014).

Izvedena je bila vrsta neverjetnostnega usmerjenega vzorčenja. Vzorčne enote so bili predlogi za usposabljanje na področju medijev in digitalnega izobraževanja, vključeni v akademski program Aula de Mayores za študijsko leto 2022/23. Pri izbiri vzorca izobraževalno-komunikacijskih dejavnosti smo se zgledovali po dimenzijah medijskega izobraževanja, ki sta jih razvila Ferrés in Piscitelli (2012). To pomeni, da smo izbrali pobude, ki predlagajo razvoj kompetenc, povezanih s šestimi razsežnostmi medijske vzgoje: jeziki, tehnologijo, interakcijskimi procesi, produkcijo in razširjanjem, ideologijo in vrednotami ter estetiko.

Na podlagi teh meril in po preprostem pregledu programa Aula de Mayores +55 je bil vzorec od 140 predlogov za usposabljanje omejen na 21 tečajev. Po področjih znanja: 7 delavnic o IKT, 5 o filmu, 3 o radiu in podcastu, 2 o kritičnem mišljenju in 1 o tisku, fotografiji in digitalnem videu, oglaševanju in dezinformacijah.

Za zbiranje podatkov je bil s programsko opremo Excel oblikovan analitični list. Ta instrument vključuje naslednje kategorije: naslov, predmet, področja študija, periodičnost predmeta, cilji in kompetence, vsebina, pedagoška in didaktična metodologija, izobraževalni viri in vrednotenje kompetenc. Analiza podatkov je omogočila opredelitev vzorcev in razmerij med različnimi kategorijami, torej vidikov, ki so olajšali izpolnitev ciljev tega dela.

Po drugi strani pa je bila študija primera izvedena z namenom poglobljenega in kontekstualiziranega razumevanja zadevnega primera. Študije primerov nam omogočajo preučevanje vzročno-posledičnih povezav, ugotavljanje vzorcev in pridobivanje podrobnih informacij o študiji primera (Stake, 2007). Za to študijo sta bili izbrani dve didaktični akciji: *delavnica radia in podkasta "Glas življenja"* ter *delavnica digitalne fotografije in videa*. Prav tako je bila za analizo in razvoj primerov upoštevana naslednja struktura: opis dejavnosti, cilji in kompetence, vsebina, pedagoška metodologija (kako je potekal proces poučevanja in učenja) in didaktična metodologija (načrtovanje in razvoj dejavnosti), izobraževalni viri in vrednotenje kompetenc. Na koncu je bil vključen razdelek, v katerem je utemeljen prispevek analiziranih primerov k aktivnemu in zdravemu staranju.

4. REZULTATI

4.1. Analiza programa Aula de Mayores +55 na Univerzi v Malagi

4.1.1 Teme in področja študija

Študija izobraževalnega programa "Aula de Mayores+55" nam omogoča ugotoviti obstoj raznolike ponudbe predmetov, ki tako ali drugače prispevajo k razvoju medijskih in digitalnih kompetenc sodelujočih študentov. Te dejavnosti usposabljanja temeljijo na področjih družboslovja, humanistike in tehnike. Učno osebje, ki sodeluje pri teh dejavnostih, prihaja s področij, kot so komunikologija (novinarstvo), dokumentacija in bibliotekarstvo, ekonomija, pravo, umetnost, arhitektura, filozofija, filologija in računalništvo. Nekatere od predlaganih

dejavnosti usposabljanja so medsektorske narave, zaradi česar proces poučevanja in učenja prispeva k razvoju več kompetenc, vključno z medijskimi in digitalnimi kompetencami. To velja za dva predmeta o kritičnem mišljenju, ki sta obravnavana s področja filozofije, vendar sta prav tako primerna za izpolnjevanje zadnjega cilja, tj. medijske in digitalne pismenosti, in sta bila zato vključena v to študijo.

Omeniti velja tudi delavnice *Tehnike javnega komuniciranja (I)*, ki pa niso vključene v to analizo, saj se ne nanašajo posebej na medijsko in digitalno pismenost. *Uvod in osnove ter (II) Argumentacija in debata*, saj sta obe namenjeni razvoju komunikacijskih spretnosti učencev, ki jih lahko uporabijo pri sodelovanju, na primer v medijih.

Glede na to je mogoče dejavnosti programa razvrstiti v naslednje teme:

Preglednica 1. Ukrepi usposabljanja za medijsko in digitalno pismenost

<i>TOPIC</i>	<i>Naslov ukrepa usposabljanja in periodičnost</i>
Pritisnite	Zgodovina Malage skozi tisk (1. semester, 1 dan/teden)
Kino	Bette Davis in Joan Crawford: (2. termin, 1 dan/teden) Kino in arhitektura (3. semester, 2 dni/teden) Usodna ženska v ameriškem filmu noir (1. semester/ 1 dan/teden) Kino seminar: dva romba (1. semester, 1 dan/teden) Zine z Z: Kino skozi oči Marie Zambrano (3. semester, 1 dan/teden)
Radio in podcast	Delavnica o radiu in podcastu: (letno, 1 dan/teden) Delavnica radijske drame in zvočne fikcije (letno, 1 dan/teden) Poleg Netflixa še podcast: vznemirljivo potovanje v avdio revolucijo (3. semester, 2 dni/teden)
Fotografija in video	Delavnica fotografije in digitalnega videa (1. in 2. semester, 1 dan/teden)
IKT	Informatika-Microsoft Office (letno, 1 dan/teden) Informatika I - Uvod v Windows in internet (letno, 1 dan/teden) Informatika II - Google Cloud (letno, 1 dan/teden) Uporaba mobilnih telefonov (1., 2. in 3. semester - 3 izdaje, 1 dan/teden) Tehnologije 21. stoletja (3. semester, 2 dni/teden) Nove tehnologije za izboljšanje vsakdanjega življenja: (2. semester, 1 dan/teden) Knjige, revije, slike in videoposnetki: kje jih brezplačno in zakonito najti na internetu (3. semester, 1 dan/teden)
Oglaševanje	Prepričevanje v oglaševanju (2. semester, 1 dan/teden)
Kritično razmišljanje	Uvod v kritično mišljenje (2. semester, 1 dan/teden) Razmišljanje o resnici v času po resnici (3. semester, 1 dan/teden)
Dezinformacije	Lažne novice: dezinformacije lažnih novic (3. rok, 1 dan/teden)

Lastna izdelava. Vir: Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022.

Analiza tem omogoča ugotoviti, da ponudba usposabljanja v programu združuje tradicionalne medije z novimi oblikami, pisano z vizualnim, zvočnim in avdiovizualnim ter da IKT zavzemajo prevladujoče mesto. Učenci, ki se udeležujejo različnih dejavnosti usposabljanja, imajo priložnost pridobiti znanje in spretnosti na različnih področjih komuniciranja in IKT ter razviti kritično mišljenje.

4.1.2 Periodičnost

Usposabljanja potekajo četrletno, razen v primeru treh delavnic o informatiki in dveh delavnic o radijskem mediju, kjer potekajo letno. V večini primerov se delavnica izvede v enem terminu, razen v primeru *delavnice o digitalni fotografiji in videu* ter delavnice *o uporabi mobilnih telefonov*, kjer ima dejavnost dve oziroma tri izdaje. Pri vseh dejavnostih

usposabljanja je pogostost pouka ena ura na teden, razen pri dejavnostih *In addition to Netflix a podcast: an exciting journey into the audio revolution, Cinema and Architecture in 21st Century Technologies*, ki se izvajajo dvakrat tedensko. Ta pogostost učencem omogoča, da se po želji vpišejo v različne dejavnosti programa in si tako oblikujejo lasten načrt usposabljanja ali da svoj čas združijo z drugimi nalogami na preprostejši način, kot če bi se učili večkrat na teden.

4.1.3 Cilji in kompetence

Cilji vsake dejavnosti ustrezajo spretnostim, ki naj bi jih razvijali. Tako je pri predmetu *Zgodovina Malage skozi tisk* predlagana analiza preteklih dogodkov skozi zgodovinski tisk, pri čemer se učencem pokaže, kako dostopati do tiska. Učenci tako poleg znanja, ki ga pridobijo o zgodovinskem tisku Malage, pridobijo tudi veščine za kritično analizo medijev in iskanje virov. To je dober primer ukrepa, namenjenega medijski in informacijski pismenosti, katerega posebnost je tudi ta, da se osredotoča na preteklost in ne na sedanjost.

Dejavnosti usposabljanja o filmu so prednostno namenjene pridobivanju znanja in učenju kritičnega gledanja filmov, čeprav je na voljo tudi prostor za razvoj praktičnih predlogov. V nekaterih primerih so dejavnosti usmerjene v določene filmske žanre ali osebnosti, kot sta *The femme fatale in American film noir* ter *Bette Davis and Joan Crawford: two queens of Classic Hollywood*, v drugih pa se teme prepletajo, kot na primer pri *Cinema and Architecture* ali *Zine with Z: cinema through the eyes of María Zambrano*. Prvi dve omenjeni dejavnosti se osredotočata na lik žensk, med njunimi cilji pa je tudi analiza vloge, ki jo imajo v klasičnem filmu, in njegovega razvoja skozi čas. Pri dejavnosti *Kino in arhitektura* je cilj ugotoviti, kako sta med seboj povezana, in se prek filma naučiti "arhitekturnih vplivov", ki jih je mogoče opaziti v nekaterih filmskih žanrih in podžanrih, ali kako "prepoznati nekatere arhitekturne sloge v filmu" (Aula de Mayores+55 Univerze v Malagi, 2022). *Zine z Z: Kino skozi oči Marie Zambrano* pa je izviren predlog, katerega cilj je, da učenci spoznajo glavne ideje, ki jih je razvila María Zambrano, in kako s pomočjo filma "najde drugačen način gledanja na svet", hkrati pa se seznanijo z glavnimi kinematografskimi gibanji 20. stoletja in referenčnimi filmi. Program Aula de Mayores+55 ponuja tudi *seminar o filmu: dva romba*, ki je za razliko od prejšnjih, bolj specifičnih, namenjen pridobivanju splošnega znanja o filmu in krepitvi spomina s pomočjo filma, hkrati pa si prizadeva za razvoj avdiovizualnih spretnosti z izdelavo manjšega dela, pri katerem sodelujejo vsi učenci. Vse te dejavnosti usposabljanja so namenjene razvoju medijskih spretnosti v kinematografskem mediju.

Dejavnosti v zvezi z radiem in podkasti so v vseh primerih izrazito praktično usmerjene in si prizadevajo za aktivno sodelovanje učencev. Tako so v treh delavnicah, ki se izvajajo na to temo - *delavnica o radiu in podcastu: Poleg tega* je cilj, da se učenci naučijo razvijati scenarije, pisati, govoriti, snemati in predvajati svoje delo: "The voice of life" (ki bo analizirana kot študija primera), "Radio drama and sound fiction workshop" in "In addition to Netflix a podcast: an exciting journey into the audio revolution" - cilj je, da se učenci v osnovi naučijo razvijati scenarije, pisati, govoriti, snemati in predvajati svoje delo. Glavni zasledovani cilj je, da učenci pridobijo potrebne veščine za ustvarjanje in oddajanje lastnih zvočnih vsebin v radijskem mediju in v obliki podkasta.

Delavnica digitalne fotografije in videa (ki bo prav tako podrobno analizirana v študiji primera) ima dvojni cilj. Po eni strani pridobiti znanje, ki ga je treba uporabiti v praksi, po drugi strani pa razviti spretnosti in veščine pri uporabi fotografske in video opreme ter aplikativne in računalniške programske opreme za urejanje slik, videa in zvoka. Cilj je torej podoben kot pri delavnicah za radio in podkaste, da učenci razvijejo potrebne spretnosti za ustvarjanje lastnih vsebin v vizualni ali avdiovizualni obliki.

Razen v primeru predmeta *Tehnologije 21. stoletja*, ki je bolj teoretičen, imajo predmeti IKT izrazito praktičen značaj. Glavni cilj je razvoj tehničnih spretnosti in sposobnosti, da bi znali

upravljati v novem digitalnem ekosistemu. V primeru treh letnih delavnic je cilj, da učenci pridobijo spretnosti od začetka - z uporabo miške in tipkovnice - in se naučijo uporabljati osnovne računalniške programe za vsakdanje življenje - kot je Microsoft Office -, brskati po internetu in uporabljati Googlova orodja v oblaku. Četrletni tečaji se osredotočajo na razvoj posebnih spretnosti, kot so učenje uporabe mobilnih telefonov in aplikacij, komuniciranje prek družabnih omrežij ali iskanje virov na internetu v različnih oblikah (besedilo, slika, video ...). Dejavnost *Tehnologije 21. stoletja pa je* teoretično usmerjena in je namenjena temu, da učencem pomaga razumeti evolucijo in razvoj tehnologij. Vse predlagane dejavnosti usposabljanja se osredotočajo na razvoj digitalnih, komunikacijskih in informacijskih spretnosti.

Pri predmetu *Prepričanje v oglaševanju* je namen, da se učenci naučijo "osnovnega delovanja trenutnega oglaševanja", da znajo odkriti prepričevanje in manipulacijo teh sporočil ter da razvijejo "kritični duh" (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022). Cilj je torej, da učenci zavzamejo kritičen odnos do oglaševanja in razmislijo o vrsti sporočila, ki se z njim širi.

Dejavnosti usposabljanja *Uvod v kritično mišljenje* in *Misliti resnico v času postresnice* sta posebna primera, saj gre za dva predloga, ki izhajata iz področja filozofije in se ne ukvarjata neposredno z razvojem medijskih in digitalnih kompetenc. Vendar ju je zaradi njune vsebine, predvsem pa zaradi dejstva, da spodbujata kritično mišljenje, mogoče popolnoma opredeliti kot dejavnosti, ki prispevajo k spodbujanju teh kompetenc. Pri *Uvodu v kritično mišljenje* se na primer učenca spodbuja, da znajo "objektivno analizirati katero koli informacijo, vir ali prepričanje, da bi ocenili njegovo točnost, veljavnost ali pomembnost" (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022), kar je ena od ključnih sestavin medijske in digitalne pismenosti. V primeru *Razmišljanja o resnici v času postresnice* prav tako ni neposrednega sklicevanja na te kompetence, govori pa o "pomenu razmisleka o resnici in njeni povezanosti s človekovo svobodo". To je nujno potrebno v svetu, kjer razširjene laži ogrožajo demokratične družbe, saj gre za sporočila, ki skušajo med prebivalstvom vzbuditi strah in negotovost ter tako prispevajo k politični in družbeni nestabilnosti.

Zadnja od analiziranih akcij, *Fake News: dezinformacije lažnih novic*, obravnava isto vprašanje. Ta dejavnost je obravnavana s pravnega vidika, saj je učiteljica profesorica prava. Cilj dejavnosti je, da bi bili učenci sposobni "prepoznati pravice državljanov spričo lažnih novic" ter se seznaniti s "trenutnimi pravnimi mehanizmi za boj proti dezinformacijam" in vlogo države pri tem (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022). Zasledovani cilj je torej, da učenci pridobijo spretnosti v boju proti dezinformacijam s pravnega vidika, kar je tudi del medijske in digitalne pismenosti, saj jim poznavanje pravic, ki ščitijo državljane, pomaga pri obrambi pred tovrstnimi sporočili.

Skratka, z različnimi predlaganimi izobraževalnimi dejavnostmi lahko učenci razvijejo spretnosti za kritično analizo informacij, iskanje kakovostnih virov in virov, komunikacijo v virtualnih okoljih, ustvarjanje in razširjanje vizualnih, zvočnih in avdiovizualnih vsebin, uporabo digitalnih naprav ter uporabo programske opreme in aplikacij za mobilne telefone in tablične računalnike. Vse to prispeva k opolnomočenju starejših učencev v informacijski družbi, saj imajo znanje, spretnosti in vire za aktivno sodelovanje, ki je osnova za polno vključenost.

4.1.4 Vsebina

Tema *Zgodovina Malage skozi tisk* obravnava zgodovino Malage skozi tisk na širok način, z devetimi temami. Začne se z novicami v moderni dobi in konča v 20. stoletju s Francovo diktaturo. S pomočjo takratnega tiska obravnava dogodke, kot so naravne nesreče, epidemije, suše, družbene zahteve, kraljevi obiski in dogodki. Pozornost namenja industrijski Malagi, republikanski Malagi, državljanski vojni in diktaturi. Eno temo posveti tudi znamenitim osebnostim tiska, drugo pa oglaševanju na začetku 20. stoletja. Te vsebine učencem omogočajo, da s pomočjo tiska, ki ga hranijo arhivi, s kritičnega vidika poglobljeno spoznajo zgodovino svojega mesta, svoje neposredne okolice, se seznanijo z namenom, usmeritvijo in

uredniško linijo različnih časopisov ter kako to pogojuje pristop tiska k posameznim dogodkom ali javnim osebnostim. Zgodovinska perspektiva omogoča analizo dejstev z zadostno distanco in z lastnim poznavanjem dogajanja, kar obogati pogled in omogoči razmislek o vprašanih, ki so del medijske agende v vsakem zgodovinskem trenutku, ter odkrivanje različnih pristopov k istemu dogodku - nekaj, kar pomaga razviti kritični pogled na vsebino medijev -.

V petih dejavnostih, ki se osredotočajo na kinematografijo, je veliko različnih tem. Na primer, v primeru *The femme fatale in American film noir* je program usposabljanja sestavljen iz osmih tem, od katerih je ena splošna o vsebini tečaja, sedem pa se osredotoča na določen film. Vključuje tudi predvajanje dveh filmov, o katerih se razpravlja v razredu. Vsebina *Bette Davis in Joan Crawford: dve kraljici klasičnega Hollywooda* se odraža že v samem naslovu tečaja. Program je sestavljen iz dveh tem, posvečenih vsaki od igralk, vključenih v tečaj, in šestih tem o treh filmih vsake od umetnic. Kot v prejšnjem primeru - glede na to, da dejavnost vodi isti učitelj - je predvidena projekcija dveh filmov, enega Bette Davis in drugega Joan Crawford. Obe izobraževalni dejavnosti učencem omogočata poglobljeno poznavanje filmov, obravnavanih v razredu, in urjenje sposobnosti za filmsko analizo, zlasti s predvajanjem in poznejšo razpravo o teh dveh delih.

V primeru študija *kinematografije in arhitekture* program vključuje deset predmetov, od katerih so nekateri splošne narave, drugi pa bolj specifični. Preučuje proces ustvarjanja kinematografskega dela; izvor odnosa med kinematografijo in arhitekturo; western žanr v odnosu do krajine in mesta; prostor in arhitekturo pri Alfredu Hitchcocku; arhitekturne raziskave na podlagi analize filma; imaginarna mesta v fantazijskih filmih in mesta prihodnosti v znanstveni fantastiki; arhitekturo v dokumentarnem žanru v Španiji in zvočne posnetke v filmu. Gre torej za dejavnost, ki se osredotoča na filmske lokacije in zlasti na arhitekturo. Tako se učenci zavedajo pomena prostorov, v katerih se dogajajo filmi, namenskosti ustvarjalcev pri izbiri določenih lokacij za snemanje in vloge arhitekture pri oblikovanju zgodb. Na ta način vzgaja gledalce, da se naučijo gledati film onkraj nastopov protagonistov in zgodb, ki jih pripovedujejo, ter pozornost usmerjajo na to, kje.

Dejavnost *Zine z Z: Kino skozi oči Maríe Zambrano* obravnava lik misleca in zgodovino kinematografije ter ju povezuje. Hkrati s podrobno analizo življenja in misli Maríe Zambrano se preučujejo glavna kinematografska gibanja 20. stoletja in nekateri njihovi najvidnejši ustvarjalci. Ena od tem je posvečena vplivom med Marío Zambrano in filmskimi ustvarjalci, druga pa "učenju gledanja". Na ta način si prizadeva, da bi učenci pridobili znanje z dvojne perspektive in da bi razvili kritično zavest za gledanje ali analizo avdiovizualnih del na podlagi misli Maríe Zambrano.

Seminar o filmu: dva romba ima učni načrt z več sklopi: različne faze v zgodovini filma, tekmovanja za glasbo in sinhronizacijo, oglaševanje v 50. in 60. letih, filmski poklici in zgodovina filma v Malagi. Vključeni so tudi kratki filmi z ogledom različnih del, ki so sredstvo za medgeneracijsko zблиževanje. Te vsebine učencem, ki sodelujejo pri dejavnosti, dajejo splošne predstave o svetu filma, tako z zgodovinskega kot tudi s sedanjega vidika, s čimer se s tem medijem izvaja medijska pismenost.

Analiza vsebin o filmu, ki se poučujejo v Aula de Mayores +55, kaže, da so na voljo tako splošne kot specializirane vsebine in da je pri vseh glavni poudarek na učenju gledanja filmov. Glede na raznolikost pristopov k svetu filma obstaja možnost, da se ponudba usposabljanja na tem področju poveča in da se spodbujajo nove dejavnosti, osredotočene na primer na filmske trende, žanre, avtorje ali države.

Tri delavnice za radio in podcast se med seboj dopolnjujejo, saj ponujajo nekaj skupnih vsebinskih sklopov in druge, ki se razlikujejo glede na specifično naravo posameznega usposabljanja. Delavnica radia in podcasta, ki je splošne narave, je sestavljena iz osmih predmetov, ki zajemajo osnove radijske produkcije: jezik, žanri in formati, dokumentacija, oris

korakov in scenariji, lektoriranje (skrb za glas, tehnike dihanja, intonacija itd.), radijski studio, postprodukcija (zvočni viri in montaža), nove pripovedi (razširjeni podcast) in načini razširjanja zvočnih vsebin prek radia in podcasta. *Delavnica radijske drame in zvočne fikcije*, ki se osredotoča posebej na te žanre, je sestavljena iz treh različnih sklopov, organiziranih po stopnjah: za začetnike, srednje zahtevne in napredne. Začetni modul zajema tehnike dihanja in skrb za glas, interpretacijo scenarijev in oris korakov, prakso pred mikrofonom in pripovedovanje zgodb v zvočni fikciji. V modulu za srednje zahtevne se poglobljeno preučuje zgoraj navedeno, čemur se dodajo ustvarjanje likov, scenarij radijske drame, zvočni učinki in produkcija ali radijska telenovela. Napredni modul se ukvarja z istimi vidiki kot prejšnja dva modula in obravnava tehnike snemanja, montažo in montažo ali javno nastopanje. Tretji, *In addition to Netflix, a podcast: an exciting journey through the audio revolution*, se vsebinsko osredotoča na format podcasta in je razdeljen na štiri module. Prvi in drugi modul se osredotočata na opredelitev formata, značilnosti, tipologijo in platforme, tretji in četrti modul pa sta posvečena osnovam ustvarjanja podkasta. Obravnavane so mobilne aplikacije za snemanje, razvoj ideje in scenarija, zvočni viri, snemanje v radijskem studiu in oddajanje prek zvočnih platform. V zadnjem primeru, za razliko od prejšnjih dveh, delavnica ne vključuje posebnega bloka o glasovnem snemanju (čeprav metodologija navaja, da bodo pojmi podani).

Delavnica digitalne fotografije in videa ima prvo skupno temo o mirujočih in gibljivih slikah, kompoziciji slike in avdiovizualnem jeziku ter dva posebna sklopa, enega o fotografiji in drugega o videu. Blok o fotografiji obravnava osnovne tehnike fotografiranja in uvod v program za retuširanje fotografij GIMP. V bloku o videu pa so obravnavani načrtovanje snemanja in osnovne tehnike snemanja videa z mobilnim telefonom ter delo z aplikacijo Action Director in programoma za urejanje zvoka Audacity in OpenShot za urejanje videa. Dejavnosti se torej lotevamo z dvojne perspektive, pri čemer preučujemo skupne elemente fotografije in videa ter posebej razvijamo vsakega od njih.

V zvezi z dejavnostmi usposabljanja, usmerjenimi v učenje IKT, je treba poudariti strateško naravo vseh ukrepov, saj je namen vsebine teh dejavnosti, ki se poučujejo, pokriti celoten spekter potreb po usposabljanju v boju proti digitalnemu razkolu. V primeru treh letnih delavnic o informacijski tehnologiji so vsebine organizirane na dveh ravneh. Prva od delavnic, *Informatika I - Uvod v Windows in internet*, vključuje osnove računalništva in interneta, operacijski sistem Windows, digitalno fotografijo (s posebnim poudarkom na upravljanju in kopiranju datotek) in navigacijo po internetu. Na drugi stopnji sta na voljo dva različna predloga: *Informatika II - Googlov oblak* in *Informatika - Microsoft Office*. Prva od teh delavnic se osredotoča na Googlove vire v oblaku (Gmail, Google Meet, Koledar, Drive in Googlove pisarniške aplikacije), druga pa na Word, Excel in Power Point.

Na delavnici o *uporabi mobilnih telefonov* boste dobili pregled uporabe pametnega telefona. Obravnavani so vidiki, kot so konfiguracija (nastavitve), internetna povezava (podatkovna ali wifi), oblak, brskalniki in iskalniki, Google Assistant in Gmail, sporočila, fotografije in videoposnetki, varnost ter namestitve in konfiguracija aplikacij (Eduroam, Twitter, Whatsapp, YouTube, Facebook, Skype, protivirusni program, čistilci spomina, Maps in Waze, upravitelj gesel, Dropbox, Drive ali aplikacija UMA). Na ta način lahko učenci, ki sodelujejo pri dejavnosti, pridobijo osnovno znanje o vseh nastavitvah in virih svojega mobilnega telefona. Predlog, ki se ne osredotoča izključno na mobilni telefon, ponuja dejavnost *Nove tehnologije za izboljšanje vsakdanjega življenja: Družabna omrežja in internet*. Ta dejavnost usposabljanja je razdeljena na tri sklope. V prvem se preučuje osnovni besednjak s področja IKT in interneta ter ponujajo "osnovne smernice za varno brskanje po internetu" (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022). Drugi se osredotoča na komunikacijska orodja: Tretji se ukvarja z aplikacijami za prosti čas in varnim spletnim nakupovanjem.

Knjige, revije, slike in videoposnetki: kje jih brezplačno in zakonito najti na internetu je dejavnost, pri kateri se lahko učenci seznanijo z odprtim dostopom in avtorskimi pravicami,

spletnimi viri, ki so na voljo v javnih knjižnicah in zlasti v knjižnici Univerze v Malagi, ter drugimi spletnimi stranmi, kjer lahko "brezplačno in zakonito najdejo knjige, revije, slike in videoposnetke" (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022). Gre torej za dejavnost, ki je osredotočena na učenje iskanja spletnih virov.

Nazadnje, program *21st Century Technologies* ima teoretični učni načrt, ki vključuje uvod v koncept tehnologije, inovacij, intelektualne lastnine in patentov, "računalništvo in umetno inteligenco", "komunikacije, internet in internet stvari", "kibernetiko in robotiko", "reševalne robote in kirurške robote" ter "tehnologijo potovanja" (Aula de Mayores +55 de la Uni-versidad de Málaga, 2022). V nasprotju z drugimi dejavnostmi, katerih namen je razvijati spretnosti in sposobnosti učencev, se v tem primeru želi, da učenci pridobijo znanje in razmišljajo o pomenu tehnologije v današnji družbi.

Prepričevanje v oglaševanju je dejavnost, ki se ukvarja z značilnostmi oglaševalskega komuniciranja danes - v primerjavi s preteklostjo - in preučuje funkcije, ki jih opravljajo besedila in podobe, vlogo humorja in retorike, z analizo strategij prepričevanja in etike oglaševanja pri vprašanih, kot so seksizem, rasizem ali nasilje. Gre za izobraževalno dejavnost, ki prispeva k medijski pismenosti študentov, saj jih uči prepoznavati strategije prepričevanja, ki jih uporabljajo oglaševalci, da bi se znali z njimi kritično in zavestno spoprijeti.

Pri *Uvodu v kritično mišljenje* se preučujejo značilnosti kritičnega mišljenja, argumentacije, "prepričan in pristranskosti, ki se jih pri utemeljevanju ne zavedamo", ter ključni elementi za dialog in prepričevanje (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022). Pri predmetu Razmišljanje o resnici v času postresnice se obravnava koncept resnice skozi zgodovino, s posebnim poudarkom na 20. stoletju ter konceptih svobode in samosprejemanja.

V primeru akcije usposabljanja *Fake News: dezinformacije lažnih novic* so analizirani pojmi, kot so propaganda, manipulacija, pravica do obveščeniosti v primerjavi s svobodo izražanja, "pravice javnosti in strokovnjakov ob medijskih vsebinah", samoregulacija, pritožbe in državni mehanizmi za boj proti dezinformacijam ter vloga nacionalne komisije za trge in konkurenco (Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, 2022).

4.1.5 Pedagoška in didaktična metodologija

Metodologija, ki se uporablja pri skoraj vseh dejavnostih usposabljanja, je mojstrski tečaj v kombinaciji s praktičnimi dejavnostmi v učilnici ter sodelovanjem študentov z analizo in razpravo. Slednje je še posebej pomembno pri tečajih, ki so bolj teoretične narave. Pri drugih tečajih z bolj praktično usmeritvijo postanejo praktične vaje v učilnici in tudi zunaj nje najpomembnejši element, s katerim učenci utrjujejo svoje znanje, spretnosti in veščine.

Glede na temo usposabljanja se uporabljajo različne vrste dejavnosti. Tako se na primer v primeru zgodovinskega tiska v razredu dela s slikami iz časopisov. V primeru filmskih tečajev se logično odločimo za ogled filmskih odlomkov za analizo. Pri tečaju oglaševanja se zatečemo k ogledu oglasnih spotov. Pri tečaju fotografije in videa se prikažejo praktični primeri, učenci pa uporabljajo lastno opremo. Pri delavnicah za radio in podcast se uporablja praktična metodologija, ki temelji na učenju z delom in sodelovanju študentov, čeprav se v enem primeru poleg mojstrskih tečajev uporablja tudi obrnjena učilnica. Pri dejavnostih, ki se ukvarjajo z IKT, se delo s praktičnimi primeri in praktičnimi vajami izvaja tudi v učilnici ali pa se učence spodbuja k sodelovanju. Pri enem od tečajev se uporablja tudi učenje na podlagi iger. Zanimiv primer je akcija usposabljanja na temo postresnice, pri kateri se uporabljajo metodologije, ki spodbujajo kritično mišljenje, kot so maieutika, simulacija, študije primerov, kritično branje ali dileme, igrifikacija, kartiranje konceptov, vprašalniki in povzetek vidnega.

Pri vseh dejavnostih usposabljanja je treba spodbujati sodelovanje učencev in zagotoviti, da pouk ne temelji izključno na posredovanju znanja s strani učnega osebja, temveč tudi na analizi in razpravi učencev ter na izvajanju praktičnih vaj na podlagi primerov, ki so jih videli v

razredu. Skratka, pristop je učenje z delom in ne izključno z opazovanjem ali komentiranjem. V nekaterih primerih to sodelovanje presega okvire učilnice in se, kot v primeru *delavnice o radiu in podcastu*, prenese v radijsko oddajo, ki se predvaja na radijski postaji zunaj Univerze v Malagi.

4.1.6 Učni viri

Najpogosteje uporabljeni viri pri pouku so predstavitve v Power Pointu, odlomki iz filmov in videoposnetki. Poleg tega se uporabljajo tudi časopisni izrezki, fotografije, oglasi, zapiski, ki jih učenci vnaprej dobijo za spremljanje pouka, računalniki, brezplačna ali lastniška programska oprema in internet. V nekaterih primerih se uporabljajo tudi aplikacije v oblaku in digitalne platforme za sodelovanje, kot so Mentimeter, Kahoot ali Socrative. Pri tečajih radia in radijske drame se uporablja radijski studio.

Omeniti je treba tudi uporabo virtualnega kampusa Univerze v Malagi v nekaterih dejavnostih usposabljanja kot izobraževalne platforme, na katero učitelji nalagajo in izmenjujejo gradiva, uporablja pa se tudi kot sredstvo komunikacije prek forumov in kot prostor za oddajo praktičnega dela, na primer.

4.1.7 Ocenjevanje kompetenc

Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi nima vzpostavljenega sistema za ocenjevanje kompetenc, saj ni uradne akreditacije teh kompetenc. Vendar pa učiteljsko osebje vzpostavi načine za to ocenjevanje z dejavnostmi in praktičnimi vajami, ki se izvajajo v učilnici ali se zahtevajo kot praktične vaje ob koncu tečaja. Pri predmetih, ki so bolj teoretične narave, se ocenjevanje izvaja predvsem s sodelovanjem študentov, in sicer z analizo primerov ali primerov, predstavljenih v razredu ali razpravi. Tako se na primer pri predmetih o filmu analizirajo odlomki filmov in na podlagi te analize potekajo razprave. Pri tistih izobraževalnih dejavnostih, ki se osredotočajo na učenje z delom, kot so tečaji radia ali radijske drame, je vrednotenje v lastni produkciji programa. Pri filmskem seminarju in delavnici digitalne fotografije in videa se predlaga dokončanje in razstava zaključnega projekta, v prvem primeru v skupini, v drugem pa individualno. Obstajajo tudi posebni primeri ocenjevanja s pomočjo iger ali vprašalnikov.

4.2. Izkušnje pri poučevanju medijske in digitalne pismenosti za aktivno staranje

4.2.1 Delavnica za radio in podcast "Glas življenja"

Opis dejavnosti

Delavnica o radiu in podcastu: "Glas življenja" je predlog usposabljanja, namenjen študentom Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi. Delavnica obsega pripravo radijskega programa. Študenti se pod vodstvom nadzornika lotijo različnih faz ustvarjalnega procesa vsebine oddaje: predprodukcije, produkcije, oddajanja v živo ali postprodukcije in oddajanja na platformah podcast. Oddaje v živo nastajajo v studiu radijske postaje Color Comunitaria, čeprav se za snemanja in oddaje na prostem uporabljajo tudi prostori in tehnični materiali radijskega studia Fakultete za komunikologijo UMA. To je letni akademski predlog. Usposabljanja potekajo ob četrtkih, izmenično v majhnih skupinah za izvedbo radijskih oddaj in v velikih skupinah za teoretično-praktični pouk.

Cilji in kompetence

Namen te delavnice je predvsem:

- Izboljšajte ustne in pisne spretnosti;
- razvijanje socialnih veščin in veščin za skupinsko delo;
- pridobiti informacijske, digitalne, estetske in medijske spretnosti;
- Spodbujajte družbeno promocijo udeležencev;
- povečati prisotnost in izboljšati podobo starejših v medijih;

- prispevajo k zdravemu staranju.

Vsebina

V skladu z metodološkimi predlogi učenja skozi prakso je akademski program sestavljen iz 8 predmetov, ki se odzivajo na tri sklope ali smeri delovanja. Prvi trije predmeti: "Radijski jezik", "Žanri in formati" in "Dokumentacija" so namenjeni pridobivanju znanja o radijskih kodah in pripravljalni fazi za ustvarjanje vsebin. Po pridobitvi osnovnih kompetenc in spretnosti za pripravo vsebin so na voljo orodja za izdelavo zvočnih del. Uči se na primer prakse pisanja sporočila, tehnično-literarnega scenarija, orisa koraka in lektoriranja napisane vsebine.

Nazadnje je tu še velik tehnološki blok ali blok tehničnih virov. V tej radijski delavnici učenci izjemoma opravljajo delo tehničnega nadzora in mešanja zvoka. Zato je blok namenjen radijskemu studiu: zvočna miza, igranje pred mikrofonom in gestikulacija. Ko je vsebina ustvarjena ali ko je skladba posneta, imajo učenci možnost urediti ali postprodukcijsko obdelati posnetek. Ta blok je neposredno povezan z ustvarjanjem podcasta ali zmontiranega dela, ki se bo predvajal na digitalnih platformah za asinhrono potrošnjo. Podobno se učijo tudi ustvarjanja kanalov/profilov v distributerjih podcastov.

Pedagoška in didaktična metodologija

Na tej delavnici se izvaja metodologija "učenja z delom". Namesto da bi sledili zaporedju od teorije do prakse, je postopek obrnjen. Ta metodologija lahko na začetku pri študentih povzroči določeno stopnjo negotovosti. Vendar ob koncu prakse ter po analizi in povratnih informacijah inštruktorja udeleženci spoznajo, da se znanje po tej metodologiji usvaja učinkoviteje. Ta praktična faza učnega procesa poteka v radijskem studiu, pred mikrofonom.

Po drugi strani pa so bile na tej delavnici uporabljene metode sodelovanja. Vsi učenci so bili razdeljeni v podskupine po šest oseb, ki so pripravile program v obliki revije. Za revijalni program sta značilni široka paleta vsebin in raznolikost, kar zahteva in omogoča usklajeno skupinsko delo. Pod to predpostavko udeleženec pripravi vsebinski predlog, ki se časovno, oblikovno in tematsko ujema s predlogi preostalih sošolcev programa. Predlogi so zbrani v načrtu koraka, ki je instrument, ki utrjuje timsko delo.

Učitelj na sestankih, ki so namenjeni opisu korakov, določi vlogo, ki jo bodo prevzeli udeleženci delavnice: voznik, sodelavec, nadzorni tehnik itd. Vloge se izmenjujejo, da se zagotovi, da učenci dosežejo popolno učenje, pa tudi za spodbujanje in uveljavljanje empatije.

Teoretični sklopi so načrtovani tako, da študentom nudijo temeljno znanje in vire za produkcijo radijskih vsebin. Obravnavane so vse faze, od predprodukcije do montaže in oddajanja del in programov. Teoretični in praktični tečajji potekajo v virtualnem načinu vsak drugi teden v mesecu. Ob koncu programa pa vsak študent prejme poročilo z oceno svojega dela. Poleg tega imajo učenci dostop do platforme digitalnih virov za lažji pristop k vsaki od faz produkcije zvočnih vsebin.

Ocenjevanje kompetenc

Ocenjevanje je sestavljeno iz ustne ali pisne ocene nastopa v radijski oddaji ali del, ki so jih ustvarili udeleženci. To ocenjevanje se izvede na skupinski seji, da se z učenci delijo opravljene ocene. Ocenjeni učenec ima možnost, da opravi samooceno. S svojimi ocenami lahko posredujejo tudi preostali udeleženci delavnice. Da bi olajšali posredovanje skupine na tej stopnji, se programi pred teoretično-praktično skupinsko sejo razdelijo na platformah za podcaste in shranijo v skupno digitalno mapo.

Prispevek k aktivnemu in zdravemu staranju

Skupinska radijska praksa študentom omogoča pridobivanje znanja, ki izhaja iz odgovornosti pri pripravi vsebin za predvajanje v medijih. Sodelovanje v medijih zagotavlja

razvoj informacijske, digitalne in medijske pismenosti. Hkrati ustvarjanje radia v skupini omogoča lažje medsebojno učenje. Tudi v starosti lahko mreža družinskih in socialnih vezi zaradi neželenih izgub oslabi. Sodelovanje starejših v pobudah, kot je opisana tukaj, prispeva k obogatitvi in krepitvi mreže znancev in prijateljev. Zato radijska praksa deluje kot spodbujevalec aktivnega in zdravega življenja.

Po drugi strani pa prisotnost starejših v medijih kot ustvarjalcev vsebin zagotavlja, da se širi resnična podoba te skupine v nasprotju s stereotipno in staristično podobo starejših, ki jo širijo mediji.

Opis dejavnosti

Delavnica digitalne fotografije in videa je predlog usposabljanja, ki je nastal zaradi zaznane potrebe, da bi študentom Aule de Mayores+55 Univerze v Malagi ponudili dejavnost, pri kateri bi se lahko poglobili v nekaj, kar je del vsakdanjega življenja, kot sta fotografija in video - še posebej zdaj, z mobilnimi telefoni, ki nam omogočajo, da imamo fotoaparata in video kamero stalno v rokah -. Poleg tega je fotografija način, kako starejšim približati IKT, preprost način za spodbujanje razvoja medijskih in digitalnih spretnosti, saj je to del njihovih življenjskih interesov. Na tej četrtletni delavnici, ki poteka v dveh izdajah, učenci spoznajo osnove kompozicije slike in avdiovizualnega jezika, se naučijo rokovati z nastavitvami fotoaparata in videokamere ter jih upravljati z lastno napravo, preučujejo in vadijo z brezplačnimi programi za retuširanje fotografij ter urejanje videa in zvoka ter z aplikacijo za urejanje videa. Glede na to, da se uporabljajo računalniški programi, se od učencev zahteva nekaj računalniškega znanja, da bodo lahko izkoristili del predmeta, ki je namenjen delu z določeno programsko opremo. Kot zaključna dejavnost predmeta je predlagan projekt retuširanja fotografij in montaže videa, ki ga je treba razviti in razstaviti v razredu.

Cilji in kompetence

Cilji delavnice so naslednji:

- "Spoznati osnove kompozicije, ravnanja s svetlobo in avdiovizualnega jezika (vrste posnetkov, zvok, prehodni elementi, montaža ...)."
- "Pridobiti spretnosti in veščine pri ravnanju z digitalno opremo za fotografiranje in snemanje videa (fotoaparati, videokamere, pametni telefoni, tablice ...)."
- "Osvojiti prve pojme o retuširanju fotografij in montaži videoposnetkov z uporabo brezplačne in/ali brezplačne programske opreme, da bi razvili ustvarjalno plat fotografije in videoposnetka."

Vsebina

Delavnico sestavlja šest tem, ena splošna, dve o fotografiji in tri o videu. Prva tema je uvodnega značaja in obravnava mirujoče in gibljive slike ter učenje osnov kompozicije slike in avdiovizualnega jezika. Teme 2 in 3 se osredotočata na fotografijo. Prva od njih teoretično in praktično preučuje osnovne tehnike fotografiranja z digitalno opremo (konfiguracija, shranjevanje, ravnanje z opremo itd.). Učenci se s svojo napravo (fotoaparatom, pametnim telefonom, tabličnim računalnikom ...) naučijo in vadijo različne nastavitve fotoaparata, ki se uporabljajo za fotografijo in video. Tema 3 je uvod v retuširanje fotografij z uporabo brezplačne in odprtokodne programske opreme GIMP. Pri tej temi se učenci s praktičnimi vajami v učilnici naučijo osnov uporabe tega programa. Teme 4, 5 in 6 so posvečene videu. Tema 4 preučuje načrtovanje snemanja, od ideje do posnetka, in obravnava osnovne tehnike snemanja in urejanja videoposnetkov z mobilnim telefonom, pri čemer se dela z aplikacijo Action Director. Tema 5 se osredotoča na urejanje zvoka - za uporabo v videu - s programom Audacity, tema 6 pa na urejanje videa s programom OpenShot, oba brezplačna in odprtokodna programa.

Pedagoška in didaktična metodologija

Čeprav delavnica temelji na mojstrskih tečajih za razlago konceptov, prilagoditev opreme in uporabe programov, je metodologija te delavnice izredno praktična. Kot je navedeno v programu tečaja, "razlago različnih konceptov" "spremlja vizualizacija praktičnih primerov in rokovanje z opremo, ki ga izvajajo učenci sami, ob vodenju in podpori učiteljev". Poleg prakse v razredu so učenci spodbujeni, da zunaj razreda izvajajo vaje o tem, kar so preučevali v razredu, in jih po želji delijo s sošolci in učitelji prek virtualnega kampusa, da bi jih pozneje lahko komentirali v razredu. Sodelovanje v razredu se spodbuja s postavljanjem vprašanj in komentiranjem praktičnih primerov in vaj, ki jih študenti razvijejo na sami delavnici. Po drugi strani pa učenci prejmejo tudi povezavo za prenos in navodila za namestitev brezplačnih programov, ki se uporabljajo v razredu, tako da jih lahko prenesejo na svoj računalnik in vadijo doma.

Učni viri

Izobraževalni viri, ki se uporabljajo na delavnici, so predstavitve z razlagami po korakih, ki se naložijo in delijo prek virtualnega kampusa, praktični primeri, fotografske in video naprave, ki jih učenci prinesejo s seboj v razred za vadbo (fotoaparati in video kamere, pametni telefoni, tablice ...), mobilne aplikacije, brezplačni programi in računalniki v učilnici IT, kjer se izvaja pouk. Kot smo že omenili, virtualni kampus ne postane le prostor za izmenjavo gradiv in predstavitev praktičnega dela, temveč tudi za komunikacijo in interakcijo zunaj fizičnega okolja učilnice, in sicer prek forumov.

Ocenjevanje kompetenc

Delavnica spodbuja stalno ocenjevanje s praktičnimi dejavnostmi, ki so predlagane na različnih srečanjih. Kot učni rezultat je predlagana priprava in predstavitev končnega projekta retuširanja/montaže fotografij in video montaže v razredu, ki ju je mogoče kombinirati. Učitelji ocenjujejo ustno v razredu ali pisno s komentarji o praktičnih dejavnostih, ki jih predstavijo učenci.

Prispevek k aktivnemu in zdravemu staranju

Kot je bilo navedeno že v opisu dejavnosti, sta fotografija in video način, kako lahko starejši pridobijo medijske in digitalne spretnosti. Poleg tega, da je navada fotografiranja v družbi trdno zasidrana že od analogne fotografije, ima danes vsakdo pri roki fotoaparat in videokamero prek pametnega telefona. Delavnice, kot je ta, prispevajo k razvoju spretnosti za to novo digitalno okolje, saj starejšim omogočajo, da kar najbolje izkoristijo svojo fotografsko in video opremo, bodisi fotoaparate, videokamere ali mobilne naprave, ne le z razvijanjem spretnosti pri uporabi te opreme, temveč tudi s pridobivanjem znanja o osnovnih kompozicijskih načelih za snemanje mirujočih in gibljivih slik. Prav tako se spodbuja uporaba brezplačne in odprtokodne programske opreme, ki jo učenci lahko prenesejo in uporabljajo na svojih računalnikih, s čimer pridobijo potrebno znanje in orodja za ustvarjanje lastnih fotomontaž in videoposnetkov. Tako so na primer povabljeni k ustvarjanju lastnih personaliziranih razglednic in voščilnic, plakatov ali videoposnetkov. S tem se spodbuja tudi njihovo dejavno sodelovanje v informacijski družbi, možnost, da izrazijo svoj glas in ustvarijo lastno vsebino, ki jo lahko delijo in razširjajo.

5. SKLEPNE UGOTOVITVE

Kot je razvidno iz analize ukrepov usposabljanja, ki se izvajajo v Aula de Mayores +55 Univerze v Malagi, so vsi namenjeni razvoju medijskih in digitalnih spretnosti študentov, ki so koristne za njihovo vsakdanje življenje in spodbujanje aktivnega staranja. Ponudba je široka in raznolika, v njih se spodbujata sodelovanje študentov in učenje z delom. Uporabljena metodologija je v skladu z metodologijo, ki jo običajno uporablja univerzitetno učiteljsko osebje, saj združuje predavanja s primeri in praktičnimi vajami ter izvedbo, v nekaterih

primerih projektov, programov ali zaključnih projektov. Raznolikost ponudbe študentom omogoča, da si sami oblikujejo program in pokrijejo svoje potrebe po usposabljanju.

Po analizi vseh izkušenj je kot način za izboljšanje predlagana možnost, da se v programu Aula de Mayores+55 ponudijo posebni tečaji o medijih, ki niso tako pogosto obravnavani, kot so tiskani in digitalni mediji ali televizija. V slednjem primeru bi bilo treba upoštevati večje težave pri vzpostavljanju dejavnosti, ki vključujejo uporabo televizijske opreme (kamere, snemanje, nadzor produkcije itd.), ki je težje dostopna. Prav tako bi bilo treba ponuditi dejavnosti, ki obravnavajo trenutni položaj medijev in delovanje medijskega sistema, za kritično in argumentirano znanje, s čimer bi izpolnili prvega od ciljev medijske pismenosti, ki jih je določil UNESCO.

Poudariti je treba tudi potrebo po individualni obravnavi študentov, ki se kaže, čeprav ne izrecno, v različnih ponujenih dejavnostih usposabljanja in je bistvena za pomembno učenje študentov na podlagi njihovega predhodnega znanja in lastnih potreb po usposabljanju. Prav tako je potrebno, da dejavnosti niso omejene na usposabljanje, ki temelji na pridobivanju znanja in njegovi uporabi v razredu, temveč da lahko učenci na podlagi naučenega tudi sami ustvarjajo, kot je bilo predlagano v primeru delavnic digitalne fotografije in videa ter radia in podcasta, ki so bile analizirane kot študije primerov. Na ta način se spodbuja končni cilj medijske in digitalne pismenosti, tj. dati ljudem glas in aktivno sodelovanje s sodelovanjem v medijih ter ustvarjanjem in razširjanjem lastnih vsebin, s čimer se bojuje proti ageizmu in stereotipom ter povečuje prisotnost starejših v medijih.

Nazadnje je treba poudariti pomen vseživljenjskega učenja za aktivno staranje in potrebo, da univerza pri izpolnjevanju svojih nalog in zavezanosti družbi še naprej spodbuja in povečuje ponudbo izobraževalnih dejavnosti, ki prispevajo k medijski in digitalni pismenosti starejših.

6. ODNOSI

AULA DE MAYORES+55 DE LA UNIVERSIDAD DE MÁLAGA (2022). *Programación curso 2022/2023*. https://www.uma.es/media/files/PROGRAMACI%C3%93N_CURSO_2022-2023_AULA_DE_MAYORES55_VERSION_2.pdf.

BOLETÍN OFICIAL DE LA JUNTA DE ANDALUCÍA (1999). *Ley 6/1999, de 7 de julio, de atención y protección a las personas mayores*. BOJA nº 87, de 29 de julio de 1999. <https://www.juntadeandalucia.es/boja/1999/87/2>

COHEN, L. y MANION, L. (1990). *Métodos de investigación educativa*. Madrid: La Muralla.

EUROPEAN COUNCIL (2021). Porto Social Summit, 7 May 2021. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2021/05/07/>

CONSEJO DE UNIVERSIDADES (2010). *La formación permanente y las universidades españolas*. <https://www.educacionyfp.gob.es/dctm/eu2015/2010-formacion-permanente-universidades-espanolas-060710.pdf?documentId=0901e72b802bcfbf>

COOK, T. D. & REICHARDT, CH. S. (1986). *Métodos cualitativos y cuantitativos en investigación educativa*. Madrid: Morata.

OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (2002). *Council Resolution of 27 June 2002 of lifelong learning*. Official Journal of the European Communities, 9 July 2002, 163. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2002:163:0001:0003:EN:PDF>

FERRÉS, J., & PISCITELLI, A. (2012). La competencia mediática: propuesta articulada de dimensiones e indicadores. *Comunicar*, 38: 75-82. <https://doi.org/10.3916/C38-2012-02-08>

IMSERSO (2011). *Libro Blanco del Envejecimiento Activo*. Madrid: Instituto de Mayores y Servicios Sociales. <https://imserso.es/espacio-mayores/envejecimiento-activo/libro-blanco-del-envejecimiento-activo/consulta-descarga-capitulos>

KALACHE A. (2013). *The Longevity Revolution: Creating a society for all ages. Adeleide Thinker in Residence 2012-2013*. Adeleide: Government of South Australia.

MINAGAWA, Y. & SAITO, Y. (2015). Active Social Participation and Mortality Risk Among Older People in Japan: Results From a Nationally Representative Sample. *Research on Aging*, 37(5): 481–499. <https://doi.org/10.1177/0164027514545238>

PÉREZ DÍAZ, J.; RAMIRO FARIÑAS, D.; ACEITUNO NIETO, P.; MUÑOZ DÍAZ, C.; BUENO LÓPEZ, C.; RUIZ-SANTACRUZ, J. S.; FERNÁNDEZ MORALES, I.; CASTILLO BELMONTE, A. B., DE LAS OBRAS-LOSCERTALES SAMPÉRIZ, J. & VILLUENDAS HIJOSA, B. (2022). *Un perfil de las personas mayores en España, 2022. Indicadores estadísticos básicos*. Madrid: Informes Envejecimiento en red, 29.

PÉREZ SERRANO, G. (1994). *Investigación cualitativa. Retos e interrogantes*. Madrid: La Muralla.

STAKE R. E. (2007). *Investigación con estudio de caso*. Madrid: Morata.

UNITED NATIONS (2002). *Report of the Second World Assembly on Ageing*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/397/51/PDF/N0239751.pdf?OpenElement>

UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, POPULATION DIVISION (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. New York: United Nations. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf

UNIVERSIDAD DE MÁLAGA (2023). *El Aula de Mayores cierra su edición más participativa*. <https://www.uma.es/sala-de-prensa/noticias/el-aula-de-mayores-cierra-su-edicion-mas-participativa/>

WILSON, C.; GRIZZLE, A.; TUAZON, R.; AKYEMPONG, K.; & CHEUNG C-K. (2011). *Media and information literacy curriculum for teachers*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971>

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2015). *World report on ageing and health*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y

POGLAVJE 5

UPORABA IKT PROTI DIGITALNEMU RAZKOLU IN ZA IZBOLJŠANJE KIBERNETSKE VARNOSTI

Massimo Bardus, Elena Faggi, Chiara Pieretti

Università delle LiberEtà del FVG - ETS

massimo.bardus@libereta-fvg.it, elena.faggi@libereta-fvg.it, chiara.pieretti@libereta-fvg.it

ABSTRACT:

Namen tega poglavja je osredotočiti se na pomen uporabe in poučevanja računalniških spretnosti v digitalni dobi in še posebej po letih, ko se je pojavil koronavirus. Informacijske in komunikacijske tehnologije imajo v sodobni družbi zelo pomembno vlogo in so potrebne na različnih področjih. V tem poglavju bosta obravnavana zlasti dva konteksta: digitalni razkorak in kibernetna varnost. Prva je v zadnjih letih dobila širšo opredelitev in razširila svoj vpliv, druga pa se je morala spopasti z novimi grožnjami, ki so se razširile z izrednimi razmerami zaradi pandemije Covid-19. Po predstavitvi opredelitve in razvoja obeh vidikov so predstavljene nekatere dobre prakse, ki so se pojavile v obdobju pandemije, zlasti na izobraževalnem področju, ter poglobljeno obravnavane potrebe, ki jih narekujejo spremembe v družbenem in delovnem okolju, ki ostajajo tudi po izrednih razmerah zaradi pandemije.

Vir: <https://unsplash.com>

1. RAZVOJ DIGITALNEGA RAZKORAKA

Izraz digitalni razkorak se je uveljavil v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja in se je sprva nanašal zgolj na možnost fizičnega dostopa do interneta. Danes je ta opredelitev dobila širši pomen: poleg delitve prebivalstva na tiste, ki imajo dostop do interneta, in tiste, ki ga nimajo, označuje tudi tiste, ki poznajo informacijsko in komunikacijsko tehnologijo, in tiste, ki je ne poznajo. Posledica tega digitalnega razkoraka je izključenost iz digitalne družbe, ki lahko povzroči kulturno, družbeno in gospodarsko škodo.

Vir: <https://iari.site/2021/04/18/digital-divide-e-accesso-a-internet-nellue/>

Celoten kontekst digitalnega razkoraka se nenehno spreminja, tako na ravni fizičnih elementov (nove naprave, kot so pametni telefoni in tablični računalniki) kot na ravni možnosti, ki jih ponuja uporaba interneta (delo od doma, spletna plačila, dostop do institucionalnih storitev).

Ne gre torej za povsem tehnično težavo, ki jo je mogoče rešiti z lastništvom naprav, ki omogočajo povezavo z internetom, temveč za širši in kompleksnejši sklop vprašanj, ki so povezana tudi z znanjem in izkušnjami uporabnikov. Za ta družbeni pojav je značilnih še več drugih vidikov:

- Znanje branja in pisanja
- Tehnološka nepismenost
- Intelktualne in praktične spretnosti posameznikov, manjšin in invalidov
- obvladovanje tehnoloških inovacij
- Ustvarjanje vsebine
- Kakovost življenja
- Širitev posebnih skupnosti
- Vključevanje v svet dela
- Sposobnost aktivnega sodelovanja v novem gospodarstvu
- Razvoj prostora v javnem interesu in vladnih socialnih storitev
- Raziskave in razvoj

Poznavanje informacijske in komunikacijske tehnologije je povezano z zmožnostjo in samozavestjo pri uporabi interneta. Tudi med tistimi, ki imajo dostop do interneta, torej

obstaja heterogenost, ki se kaže v različni stopnji obvladovanja medija in svobode delovanja. Poleg tega se lahko tudi tisti, ki imajo večje spretnosti pri uporabi interneta, nasprotno znajdejo v tehničnih in praktičnih težavah, na primer zaradi pomanjkanja hitre in stabilne povezave.

Digitalni razkorak najbolj vpliva na nekatere kategorije, kot so:

- Starejše osebe
- Ženske, ki niso zaposlene ali so v prikrajšanih okoliščinah
- Priseljenci
- Invalidi
- Zaprte osebe
- Ljudje z nizko stopnjo izobrazbe

Na splošno je digitalni razkorak stanje, na katerega vplivajo predvsem trije dejavniki: gospodarski, ozemeljski in kulturni vidik. Še vedno obstajajo kraji, kjer je bila hitra rast uporabe interneta neenakomerna zaradi več dejavnikov, med katerimi so predvsem revščina nekaterih območij, pomanjkanje infrastrukture, politične omejitve ali preprosto pomanjkanje tehnološke kulture.

2. CYBERSECURITY:

Kibernetska varnost ali računalniška varnost pomeni vrsto ukrepov za zaščito računalnikov, strežnikov, mobilnih naprav, elektronskih sistemov, omrežij in podatkov pred zlonamernimi napadi. To je v današnjem času vse bolj pomemben in razvijajoč se kontekst. Zasebni uporabniki se vse pogosteje soočajo z dostopom do interneta in v različnih kontekstih, ne le osebnih, temveč tudi poslovnih in institucionalnih. Na ravni kibernetskih groženj se zaradi povečanja števila uporabnikov, ki uporabljajo naprave in dostopajo do interneta, lahko povečajo pogoji, v katerih lahko pride do kibernetskih napadov.

Vir: <https://www.kaspersky.it/resource-center/definitions/what-is-cyber-security>

Zato je kibernetska varnost sčasoma postala vse pomembnejša in se je morala spopasti ne le s splošnim povečanjem števila uporabnikov in uporabe, temveč tudi z vidiki, povezanimi z novimi in razvijajočimi se vrstami groženj. Kibernetska varnost zato obravnava več področij in je razdeljena na naslednja področja:

- Varnost omrežij: zadeva računalniška omrežja
- Varnost aplikacij: zadeva programsko opremo in naprave

- Informacijska varnost: nanaša se na celovitost podatkov in zasebnost.
- Operativna varnost: zadeva postopke in odločitve za upravljanje in zaščito podatkovnih sredstev.
- obnovitev po nesreči ali neprekinjeno poslovanje: gre za strategije podjetij za odziv na vsak napad, ki povzroči izgubo operacij in podatkov.
- Usposabljanje končnih uporabnikov: gre za poučevanje tehnik, s katerimi se ljudje zavedajo pomena pravilne uporabe naprav, spletnih mest in informacijskih sistemov.

Razlikujemo tudi med računalniško in digitalno varnostjo. Prva se nanaša na zaščito celotnih omrežij, informacijskih sistemov ali drugih digitalnih komponent. Druga pa se nanaša na zaščito podatkov, identitete in spletnih sredstev.

V digitalni dobi je zaščita osebnih podatkov za podjetja, družbe in organizacije ter posameznike pomembnejša kot kdaj koli prej. Pomembno je vedeti, kako okrepiti varnost pri uporabi interneta in računalniških sistemov, npr. z okrepitevijo gesel ali uporabo dvostopenjske avtentikacije.

Področje kibernetike postaja v današnjem svetu vse pomembnejše, tako z vidika tehnološke uporabe kot tudi z gospodarskega in geopolitičnega vidika zaradi vse večje odvisnosti vsakodnevnih dejavnosti od računalniških sistemov in interneta. Število kršitev varnosti podatkov je vsako leto večje, zato se povečujejo tudi globalne naložbe v rešitve za kibernetiko varnost.

Poznamo tri vrste zlonamerne programske opreme:

- kibernetiki kriminal: posamezniki ali skupine, ki napadajo sisteme zaradi finančnih koristi ali povzročanja motenj v poslovanju.
- Kibernetiki napadi: namenjeni zbiranju informacij v politične namene.
- kibernetiki terorizem: cilj je ogroziti varnost elektronskih sistemov, da bi povzročili paniko ali strah.

V kategoriji kibernetike kriminalitete, ki vpliva na končne uporabnike in podjetja, je več načinov napadov, ki se običajno uporabljajo za prevzem nadzora nad računalniškim sistemom.

Zlonamerna programska oprema (kratica iz "zlonamerna programska oprema") je sestavljena iz programske opreme, namenjene poškodovanju računalnika ali povzročanju motenj v njegovem delovanju. Širi se predvsem s pripnami, prenosi in povezavami iz neznanih in nevarnih virov. Nekateri primeri zlonamerne programske opreme so:

- Virus: program, ki se lahko samodejno razmnožuje, napade datoteko in se širi po računalniškem sistemu.
- Trojanski konj: prikrit kot legitimna programska oprema, lahko povzroči škodo ali napadalcem omogoči zbiranje podatkov.
- vohunska programska oprema: program, ki na skrivaj beleži dejanja uporabnikov in tako kibernetiki kriminalcem omogoča zbiranje informacij, kot so podatki o kreditnih karticah.
- izsiljevalska programska oprema: blokira dostop do uporabniških datotek in podatkov z grožnjo, da jih bo izbrisala, če ne bo plačana odkupnina.
- Adware: oglaševalska programska oprema, ki se uporablja za širjenje zlonamerne programske opreme.
- Botnet: omrežje računalnikov, okuženih z zlonamerno programsko opremo, ki ga kibernetiki kriminalci uporabljajo za izvajanje spletnih dejavnosti brez dovoljenja lastnika.

Vnos kode SQL ("Structured Language Query") je vrsta računalniškega napada, katerega cilj je prevzeti nadzor nad zbirko podatkov in ukrasti njene podatke z vstavljanjem zlonamerne kode v podatkovno vodene aplikacije.

Pri ribarjenju gre za pošiljanje e-poštnih sporočil, ki so videti kot sporočila legitimnih podjetij, da bi uporabnike pripravili do posredovanja občutljivih podatkov, kot so podatki o kreditnih karticah ali drugi osebni podatki, ki jih izkoristijo kibernetiski napadalci.

Napadi tipa Man-in-the-Middle pomenijo prestrezanje komunikacij med dvema uporabnikoma z namenom kraje njunih podatkov, kar se lahko zgodi na primer v nezavarovanem omrežju Wi-Fi.

Pri napadu z zavrnitvijo storitve kibernetiski kriminalci preprečijo, da bi računalniški sistem izpolnil zakonite zahteve. Posledica je pretiran promet v omrežju in strežnikih, ki podjetjem onemogoča izvajanje njihovih dejavnosti.

Tukaj je nekaj preprostih nasvetov za končne uporabnike, kako se zaščititi pred najpogostejšimi kibernetiskimi napadi:

- Posodabljanje programske opreme in operacijskih sistemov
- Uporabljajte protivirusno programsko opremo in jo redno posodablajte.
- uporabljajte kompleksna gesla, da zmanjšate možnost uganke, in se izogibajte uporabi istega gesla za različne sisteme, račune in/ali spletna mesta.
- Ne odpirajte priponk e-poštnih sporočil neznanih pošiljateljev, saj so lahko okužene z zlonamerno programsko opremo.
- Ne klikajte na povezave v sporočilih in/ali e-poštnih sporočilih neznanih pošiljateljev ali neznanih spletnih mest.
- izogibajte se uporabi nezavarovanih omrežij Wi-Fi na javnih mestih, saj so lahko naprave izpostavljene napadom tipa Man-in-the-Middle (tj. internetni promet je mogoče prestrezati in manipulirati z njim).

3. COVID-19 UČINKI PANDEMIJE NA DIGITALNI RAZKORAK IN KIBERNETSKO VARNOST

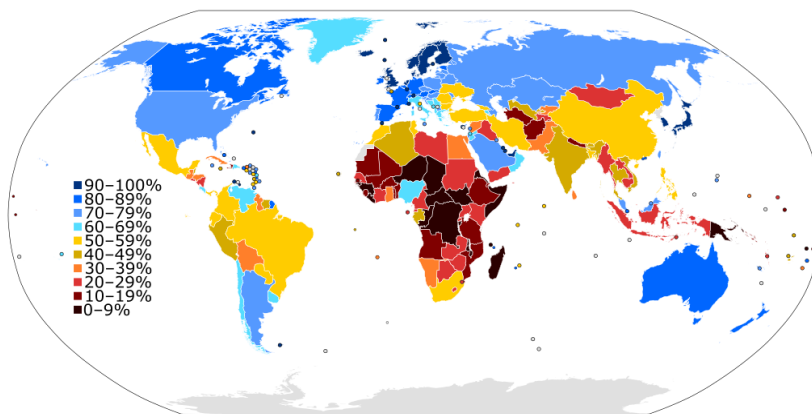
Pandemija Covid-19 je še povečala digitalni prepad med spletnim in offline prebivalstvom. Zaradi naraščajoče brezposelnosti in dolgotrajnih ukrepov izolacije je postala digitalna vključenost skoraj univerzalno nujna, težave, s katerimi so se med pandemijo soočali tisti, ki niso imeli dostopa do interneta ali so imeli malo izkušenj z napravami in internetom, pa so v manj kot letu dni spremenile dožemanje digitalnega razkoraka.

Prebivalci, ki niso povezani z internetom, so bolj dovzetni za občutke izolacije, neustreznosti ali osamljenosti, tako na osebni ravni (stiki z družino, skupnostjo in prijatelji) kot na poklicni ravni, kjer digitalna in spletna tehnologija postajata vse bolj temeljnega pomena. Med pandemijo so se te težave očitno še povečale, saj ni bilo možnosti selitve in dostopa do fizičnih prostorov, v katerih bi lahko vzdrževali stike, ali dostopa do delovnega mesta, da bi lahko nadaljevali svoje dejavnosti.

Z učenjem na daljavo in delom na daljavo, ki sta postala prevladujoča trenda, se danes bolj kot kdaj koli prej internetna povezava in elektronska naprava štejeta za osnovni dobrini, tisti, ki ju nimajo, pa so izključeni iz številnih vidikov družbe.

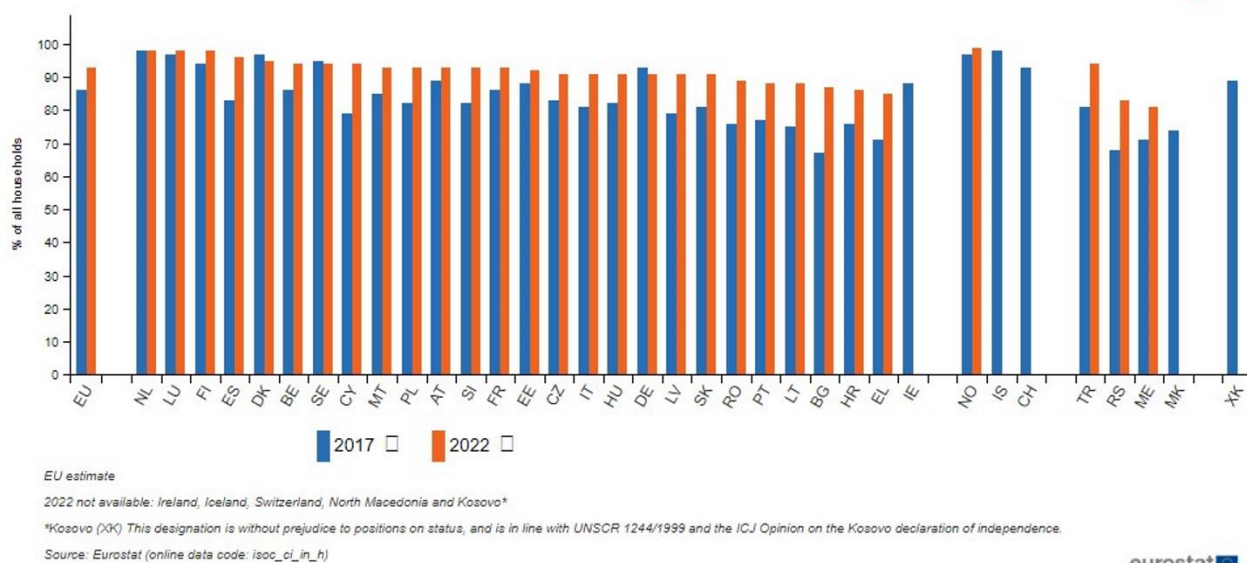
Svetovni gospodarski forum (WEF) je v spodnjem grafu prikazal svetovni pregled dostopa do interneta, ki prikazuje odstotke prebivalcev, ki so v različnih državah dostopni prek spleta. Iz

njega je razvidno, da v nekaterih državah odstotek ljudi brez dostopa do interneta skoraj dosega celotno prebivalstvo:

Povpraševanje po dostopu do interneta, ki so ga povzročile politike obvladovanja pandemije, je popolnoma spremenilo uporabo omrežnih storitev in povzročilo povečanje uporabe interneta doma. Spodaj je graf, ki ga je predložil Eurostat, o povečanju domačega dostopa do interneta med letom 2017 in leti pandemije, ki prikazuje ta trend:

Internet access of households, 2017 and 2022

Razmere, ki jih je povzročila pandemija, so še posebej prizadele sektor kibernetске varnosti, ki se je moral čim hitreje spopasti z novimi grožnjami in povečanjem že obstoječih groženj. Kibernetски napadi so se v obdobju pandemije eksponentno povečali, s povečanjem dela na daljavo pa so se povečala tudi tveganja za podatke podjetij, ki so jih zaposleni nenamerno ogrozili.

Na primer, platforme, kot so Zoom, Teams, Meet, ki so obstajale že nekaj časa, je množica ljudi med obdobjem blokade temeljito preizkusila, kar je omogočilo odkriti njihove morebitne ranljivosti. Zlonamerna programska oprema in ribarjenje sta vrsti kibernetских napadov, ki se že od nekdaj širita predvsem z elektronsko pošto, zato se je zaradi večje uporabe elektronske pošte sorazmerno povečalo tudi tveganje.

Pomanjkanje ustreznega znanja o računalniški varnosti pri posameznih uporabnikih in zaposlenih ter neizkušnost z novim načinom dela na daljavo so hekerjem zelo olajšali izvajanje napadov.

4. PRIDOBLENE IZKUŠNJE. VPLIV PANDEMIJE, KI JE ŠE VEDNO PRISOTNA V OKOLJIH POUČEVANJA IN UČENJA

Iz krize zaradi pandemije Covid-19 smo se veliko naučili. Prisiljeni smo bili na novo odkriti svoje stare navade in se lotiti novih metod. Pandemična kriza je bila sprva nenadna in zaskrbljujoča celo za šolo in akademski svet, nato pa je po vsem svetu in na vseh področjih: družbenem, institucionalnem, odnosnem in izobraževalnem - spodbudila nove načine razmišljanja, sloge in metode. Covid-19 je bil na številnih področjih razkrivalec in pospeševalec, ne pa provokator.

Veliko škodo so utrpeli ne le učenci, temveč tudi učitelji: oboji so se znašli v novih učnih procesih, za katere večinoma niso bili ne kulturno ne tehnično pripravljeni. Učinki tako digitalnega razkoraka kot pandemije Covid-19 so prizadeli vsa področja človekovega obstoja, od proizvodnega, kulturnega, socialnega do najbolj intimnega področja ljudi.

Eden od najgloblje zaznamovanih kontekstov je izobraževanje. Težave in napetosti izhajajo tudi iz pomanjkanja in protislovnosti informacij, pomanjkanja priprav in orodij: dejavniki, ki so povečali neenakosti med nadarjenimi in prikrajšanimi, zaradi česar so slednji pogosto opustili šolanje.

Danes se zdi jasno, da bo izobraževanje in učenje imelo koristi od kombiniranega učenja, ki združuje spletno in navzočnost. Zagotoviti bo treba socialno enakost in povečati odpornost za odzivanje na krize. Na podlagi izkušenj, pridobljenih med pandemijo COVID-19, je ta celovit pristop smernica za reševanje vprašanj socialnega vključevanja ranljivih skupin, raznolikosti in aktivnega staranja.

Od samega začetka je bil prehod z neposrednega učenja na učenje na daljavo predstavljen in uzakonjen kot izreden ukrep za omejitve okužbe, ki so ga izvedli institucionalni organi z odločnim soglasjem strokovnjakov s področja virologije in zdravstva. Začetni uspeh učenja na daljavo s strani študentov in predavateljev je bil zagotovo posledica dolge zgodovine tovrstnega načina učenja.

V številnih državah je bilo učenje na daljavo zaradi številnih precedensov in že izkustvenih potreb takojšnje, v drugih državah pa je bilo zaradi pomanjkanja sredstev, gospodarskih razmer in neizkušnosti prilagajanje učenju na daljavo težje.

Zato je danes treba šolskemu osebju omogočiti prehod od transmisivne k aktivni obliki poučevanja in spodbujati digitalna okolja, prakse, metodologije in orodja, ki podpirajo in dopolnjujejo uresničevanje novih izobraževalnih paradig na daljavo in v prisotnosti.

To bi lahko vključili v tako imenovano integrirano digitalno didaktiko, ki pomeni metodologijo poučevanja in učenja, ki povezuje tradicionalno šolsko izkušnjo s spletno izkušnjo, s čimer se izogne zgolj prenosu tega, kar je didaktika v prisotnosti. Razlika v primerjavi z učenjem na daljavo je v tem, da ne gre samo za spletne ure. Metoda DDI nam omogoča, da gradimo na dobrih praksah, ki so jih učitelji in profesorji sprejeli v času zaprtja, in jih izvajamo tako, da ponudimo izboljšano in zanimivo učno izkušnjo, da bi se lahko na najboljši možni način soočili s tretjim šolskim letom, ki ga je še vedno prizadela pandemija.

Zaradi pandemije in z njo povezane dinamike je še bolj očitno, da je izobraževanje eden od izrazov države in institucij na ozemlju, zato je treba odpreti šolo s ponudbo usposabljanja in izobraževanja, ki se povezuje z združenji in podjetji. Šola ne more biti več samostojna enota, ki je fosilizirana na povsem tradicionalnih učnih metodah, temveč močno potrebuje izboljšave, ki jih ponuja digitalna kultura.

Zato upamo, da razširitev e-učenja zaradi izrednih razmer ne bo zapravljena, ampak bo predstavljala priložnost za rast, da se oblikujejo nove učne metodologije, ki bodo bolj vključujoče in se bodo odzivale na potrebe družbe 21. stoletja.

Poudarek na življenjskih spretnostih, da bi odraslim omogočili učenje in sodelovanje v izobraževanju, bi moral biti osredotočen na vprašanja izboljšanja spretnosti in prekvalifikacije za delo in življenje, pomembnosti osnovnih spretnosti ter nujnosti digitalne pismenosti in zdravja, zlasti glede na nove dokaze o pandemiji.

5. REFERENCE:

Portale tecnoteca, *Digital Divide: un'introduzione*.

<https://portale.tecnoteca.com/tesi/democrazia/divide/01>

Agenda Digitale, *Cos'è il digital divide, nuova discriminazione sociale (e culturale)*.

<https://www.agendadigitale.eu/infrastrutture/il-digital-divide-culturale-e-una-nuova-discriminazione-sociale/>

Progeu, Napredek v Evropski uniji. *Digital Divide e povertà educative*.

<https://progeu.org/digital-divide-e-poverta-educativa/>

Gazzetta ufficiale dell'Unione Europea, *Divario digitale: differenze sociali create dalla digitalizzazione*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0438>.

Kaspersky, Kaj je kibernetska varnost? <https://www.kaspersky.it/resource-center/definitions/what-is-cyber-security>

Digitalna agenda. Kibernetska varnost: cos'è, tipologie di attacco e difesa, questioni legali e normative. <https://www.cybersecurity360.it/cultura-cyber/cyber-security-cose-tipologie-di-attacco-e-difesa-questioni-legali-e-normative/>

IBM. Cos'è la sicurezza informatica. <https://www.ibm.com/it-it/topics/cybersecurity>

Evropska komisija. *Strategija kibernetske varnosti*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>

Eco Internazionale. *Divario digitale durante la pandemia*.

<https://ecointernazionale.com/2021/07/digital-divide-divario-internet-pandemia/>

Associazione Italiana dei Costituzionalisti. *Covid-19 e digital divide: tecnologie digitali e diritti sociali alla prova dell'emergenza sanitaria*.

https://www.osservatorioaic.it/images/rivista/pdf/2020_3_17_Zuddas.pdf

Cyberdivision. *L'influenza del Covid-19 sulla Cybersecurity- Cyber division*.

<https://cyberdivision.net/2021/01/05/covid19-lavoro-e-cybersecurity/>

Cedefop. *Digitalna vrzel med Covid-19 za ogrožene učence veterine v Evropi*.

https://www.cedefop.europa.eu/files/italian_-_digital_gap_during_covid-19_for_vet_learners_at_risk_in_europe.pdf

Oltremare. *Accesso all'educazione e "digital divide in tempo di pandemia.*
<https://www.aics.gov.it/oltremare/rubriche/dal-mondo-accademico/accesso-alleducazione-e-digital-divide-in-tempo-di-pandemia/>

Digitalna kultura. *Educazione e Pandemia: come il digitale è entrato nel sistema istruzione.*
<https://www.culturedigitali.org/educazione-e-pandemia/>

VI. POGLAVJE

KAKO PODJETNIŠTVO NA PODEŽELJU PRISPEVA K IZBOLJŠANJU ZAPOSILITEV?

Alexandre Coutinho¹ & Rita Pereira²

^{1,2}IAFA - Medkulturno združenje za vse

¹alexandrepcoutinho@gmail.com, ²ritacsapereira@gmail.com

ABSTRACT:

V podeželskih regijah, kjer prevladujejo tradicionalne gospodarske dejavnosti in je priložnosti za zaposlitev običajno malo, je podjetništvo obetavna rešitev, saj ima velik potencial za oživitve okolja zaposljivosti in spodbujanje lokalnega razvoja. To poglavje je namenjeno raziskovanju edinstvenih izzivov in priložnosti, s katerimi se soočajo podjetniki na podeželju, ter analizi, kako lahko podjetništvo na podeželju močno vpliva na zaposljivost na teh območjih. Poleg tega je v tem poglavju predstavljen praktični primer iz projekta Erasmus+ KA2 CRxSiSS - *Primerjava virov za subjekte v težkih razmerah*, natančneje iz enega od seminarjev, katerega glavni cilj je bil izobraževalcem in udeležencem zagotoviti bistvena orodja, veščine in perspektive, potrebne za vzpostavitev uspešnih podeželskih podjetij, ki prispevajo k povečanju zaposljivosti na teh območjih.

Ključne besede: Ključne besede: podeželsko podjetništvo, zaposljivost, izobraževanje odraslih.

1. PODJETNIŠTVO NA PODEŽELJU: PREGLED GLAVNIH IZZIVOV IN PRILOŽNOSTI

V zgodovini so podeželska podjetja pogosto veljala za manj inovativna in z manjšimi možnostmi za rast v primerjavi z mestnimi podjetji. To prepričanje izhaja iz različnih dejavnikov, ki so značilni za podeželska območja, in iz edinstvenih izzivov, s katerimi se soočajo.

Eden od pomembnih dejavnikov, ki prispevajo k temu mnenju, je omejen dostop do virov, s katerimi se običajno srečujejo podeželska podjetja, in sicer do finančnega kapitala in tehnologije. Glede na relativno manjšo velikost in manj razvito naravo podeželskih gospodarstev je lahko pridobitev zadostnih finančnih sredstev za podeželske podjetnike večji izziv - vlagatelji se običajno zanimajo za podjetja z velikim potencialom rasti ali večja podjetja s sedežem v urbanih območjih (Schmerber, Tönnisson in Veliste, 2020:4-5). Poleg tega je lahko v podeželskih regijah zaradi njihove lege na voljo premalo napredne tehnologije in infrastrukture, kar preprečuje uvajanje inovativnih praks in s tem omejuje njihov potencial za rast (prav tam).

Drug ključni vidik, ki ga je treba upoštevati, so relativno manjši in manj raznoliki trgi, na katerih delujejo podeželska podjetja. Zaradi manjše gostote prebivalstva na podeželju in oddaljenosti od glavnih trgov je baza strank podeželskih podjetij običajno ožja. Ta tržna omejenost lahko vpliva na konkurenčnost podeželskih podjetij, saj se morajo pogosto upirati velikim industrijskim panogam z večjo uveljavljeno tržno prisotnostjo in ekonomijami obsega - zato je njihova sposobnost raziskovanja različnih poslovnih priložnosti omejena (Carrizo Moreira, 2011:20).

Še en velik izziv je privabljanje in ohranjanje usposobljenih strokovnjakov. Ta del prebivalstva običajno prebiva v bližini univerz v urbanih območjih, kjer imajo dostop do številnih priložnosti za mreženje in strokovni razvoj, ki so bistvenega pomena za napredovanje v karieri in sledenje industrijskim trendom (Schmerber, Tönnisson in Veliste, 2020:5). Poleg tega, ker na podeželskih območjih običajno ni nekaterih mestnih infrastruktur in storitev ter kulturnih in družbenih priložnosti, ki jih ljudje cenijo za visoko kakovost življenja, lahko odsotnost takšnih ugodnosti v podeželskih regijah odvrne usposobljene strokovnjake od tega, da bi se tam naselili, saj bi to lahko razumeli kot ogrožanje svojega osebnega in poklicnega načina življenja.

Tudi če se podeželska podjetja poskušajo spopasti z izzivom dostopa do usposobljenih strokovnjakov z iskanjem talentov na lokalni ravni, pogosto naletijo na ovire, povezane z izobraževanjem in razvojem spretnosti. Po eni strani je delež starejših prebivalcev v teh regijah običajno višji od deleža mladih, zaradi česar se na trg delovne sile običajno vključuje manj mlajših posameznikov; po drugi strani pa ima delovna sila na teh območjih morda manj možnosti za formalno izobraževanje in usposabljanje, kar ima za posledico morebitne vrzeli v znanju med lokalno delovno silo in zato vodi do prepričanja, da tem podjetjem primanjkuje strokovnega znanja in prilagodljivosti, ki sta potrebna za tekmovanje na dinamičnih in hitro razvijajočih se trgih.

Prav tako je treba omeniti, da lahko tradicionalna socialna, gospodarska in kulturna sestava podeželskih regij močno zavira podjetništvo in lokalni razvoj. Pomanjkanje raznolikih gospodarskih dejavnosti na podeželju, kjer prevladujejo tradicionalne kmetijske prakse in črpanje virov, ustvarja kulturno okolje, ki se običajno upira prevzemanju tveganja in spremembam ter predstavlja izziv za podjetniško diverzifikacijo (Carrizo Moreira, 2011:20).

Ni presenetljivo, da spodbujanje podjetništva na podeželju ni odvisno izključno od obstoja podjetnih posameznikov na določenem območju: neločljivo je povezano s poslovnim okoljem, ki ga Redman opredeljuje kot sklop medsebojno povezanih dejavnikov, ki spodbujajo inovacije, spodbujajo sposobnost prevzemanja tveganja ter nastanek in rast novih podjetij (2011:17). Takšni dejavniki se nanašajo tako na notranje pogoje podjetja (povezane z veščinami podjetnika in strukturo podjetja) kot tudi z zunanjim, širšim družbenoekonomskim kontekstom, v katerem podjetje deluje (prav tam).

Kljub omenjenim izzivom in oviram je treba prepoznati dve ključni ideji. Prvič, podeželje ima edinstvene značilnosti, ki so lahko zelo koristne na področju podjetništva. Med drugimi primeri je treba omeniti, da so družbene vezi na podeželju običajno močnejše, zato lahko obstoječi občutek skupnosti prispeva k ustvarjanju podpornega okolja za podjetnike pri razvoju njihovih podjetij. Poleg tega so stroški poslovanja na podeželju običajno nižji, kar lahko podjetnikom omogoči učinkovitejše in konkurenčnejše poslovanje. Poleg tega lahek dostop do naravnih virov podjetnikom omogoča, da dobijo cenejše surovine (saj jim ni treba plačevati stroškov prevoza), pa tudi večjo okoljsko ozaveščenost.

Druga zamisel je, da podjetniki z razvojem sveta iščejo načine, kako se spopasti z izzivi, in iščejo ustrezne rešitve. Na primer, razvoj digitalnih tehnologij, internetne povezanosti in platform za e-trgovanje je znatno zmanjšal geografske ovire, kar je podeželskim podjetnikom omogočilo vstop na trge, ki so bili prej nedostopni. Tudi dostop do informacij in izmenjave znanja je danes lažji, saj internet ne omogoča le mreženja in sodelovanja z dobavitelji, partnerji in industrijskimi strokovnjaki, temveč odpira tudi možnosti za dostop do učnih virov, izmenjavo informacij, zamisli in vpogled v industrijske trende ter jim tako omogoča, da ostanejo konkurenčni in prilagodljivi.

2. POTENCIALNI VPLIV PODJETNIŠTVA NA PODEŽELJU NA ZAPOSILJIVOST

Medtem ko je privabljanje in ohranjanje usposobljenih strokovnjakov že dolgo prepoznano kot glavni izziv za podeželska podjetja, je pomembno raziskati ogromen potencial podeželskega podjetništva kot katalizatorja zaposljivosti na podeželju, ki lahko povzroči globok učinek širjenja na lokalno delovno silo in celotno skupnost.

Z ustanavljanjem in rastjo podjetij na podeželju podjetniki utirajo pot ustvarjanju novih delovnih mest, kar neposredno in očitno vpliva na zaposljivost. Takšen priliv delovnih mest absorbira del lokalne delovne sile in tako neposredno koristi lokalni skupnosti: stopnja brezposelnosti se zmanjša, posamezniki pa imajo možnost imeti varno in stabilno zaposlitev.

Priliv delovnih mest običajno povzroči večjo potrošnjo lokalnega prebivalstva, kar izboljša splošno kakovost življenja prebivalcev regije. Dostop do rednega dohodka posameznikom ne omogoča le zadovoljevanja osnovnih potreb, temveč jim daje tudi občutek stabilnosti, ki jim omogoča, da z denarjem zadovoljijo druge potrebe, ki sicer niso na vrhu Maslowove hierarhije potreb, vendar so bistvene za povečanje njihovega blagostanja. Posledično ne le, da lokalno gospodarstvo postane bolj dinamično, kar prispeva k socialnemu napredku na podeželju, temveč je mogoče opazovati tudi gospodarsko diverzifikacijo regije, ki prispeva k zmanjšanju odvisnosti od določene industrije in krepí odpornost gospodarstva proti tržnim nihanjem.

Zaposlitvene priložnosti, ki jih ustvarja podjetništvo na podeželju, so lahko tudi dragoceno orodje za spreminjanje tradicionalnih vzorcev migracij s podeželja v mestna središča, saj prispevajo k večji privlačnosti teh območij. Ker je več posameznikov spodbujenih, da vlagajo svoje spretnosti in talente na lokalni ravni, se lahko odločijo, ali bodo ostali ali se vrnili v svoje rojstne kraje.

Drug pomemben vidik, ki ga je treba poudariti, je razvoj spretnosti posameznikov, ki živijo in delajo na podeželju. Zlasti ko posamezniki začnejo delati v podeželskih podjetjih, morajo pogosto razviti vrsto spretnosti in veščin, ki nimajo pomembne vrednosti le na njihovem delovnem mestu, temveč jim lahko odprejo tudi vrata do obetavnejših poklicnih možnosti v prihodnosti - in jim tako omogočijo, da se prilagodijo in poklicno rastejo.

Kako torej čim bolj izkoristiti potencial podeželskega podjetništva kot nosilca zaposljivosti na podeželju in hkrati premagati s tem povezane ovire? Odgovor je tako zapleten kot sama problematika in zahteva širok in večdimenzionalen pristop. Vključuje lahko več dejavnikov, od sprejemanja tehnološkega napredka za povečanje konkurenčnosti podeželskih podjetij, olajšanja dostopa do mikrokreditnih programov in finančnih shem, prilagojenih podeželju, da se zagotovi podpora rasti podjetij, spodbujanja lokalnih partnerstev in sodelovanja med lokalnimi vladami, zasebnimi institucijami, nevladnimi organizacijami in drugimi institucijami ali spodbujanja ustanavljanja inkubacijskih centrov in delovnih prostorov na podeželju, ki lahko zagotovijo podporni in sodelovalni prostor za podjetnike, da se povezujejo in medsebojno sodelujejo. Pomembno vlogo ima tudi sama politika, saj lahko podpirne vlade zagotovijo bistvene spodbude, finančno pomoč in regulativne okvire, ki olajšajo rast podeželskih podjetij.

Kljub temu je vloga izobraževanja v tem poglavju v ospredju, saj je ključni vidik, ki ga želimo poudariti. Po eni strani se vključevanje podjetniškega izobraževanja v učni načrt podeželskih šol izkaže za še posebej pomembno: z uvajanjem predmetov, ki spodbujajo ustvarjalnost, kritično mišljenje, reševanje problemov in poslovno razgledanost, prevzamejo izobraževalne ustanove osrednjo vlogo pri spodbujanju inovativnega in podjetniškega duha v glavah podeželske mladine in jim omogočijo, da se potencialno spoprimejo z izzivi poslovnega sveta.

Ker pa samo formalno izobraževanje morda ne bo dovolj, da bi posamezniki dobili orodja za obvladovanje zapletenosti podeželskega podjetništva, je treba podpreti pobude za neformalno izobraževanje na tem področju. Poudarjanje praktičnih pristopov, kot so programi usposabljanja, delavnice in praktične dejavnosti, ima lahko pomembno vlogo pri razvoju bistvenih spretnosti in krepitvi samozavesti, potrebne za ustanavljanje podjetij na podeželju. Te pobude neformalnega izobraževanja dopolnjujejo formalno učenje in potencialnim podjetnikom omogočajo premostitev vrzeli med teoretičnim znanjem in uporabo v resničnem svetu.

3. SPODBUJANJE PODJETNIŠKE MISELNOSTI: Projekt CRxSiSS

V okviru projekta CRxSiSS, projekta KA2 programa Erasmus+, je bil od 20. do 24. junija 2022 v Kranju izveden tečaj za učitelje. Ena od glavnih tem tečaja je bila "Podjetništvo na podeželju kot spodbujevalec zaposljivosti", njegov namen pa je bil opremiti učitelje z dragocenimi spoznanji in znanjem ter navdihniti in opolnomočiti te izobraževalce, da bi s podjetniškimi veščinami in miselnostjo razvijali svoje učence ter tako spodbujali inovativnost in ustvarjalnost med naslednjo generacijo.

Slika 1. Skupina udeležencev, ki so sodelovali v razpravah na seminarju na temo "Podjetništvo na podeželju kot spodbujevalec zaposljivosti" v okviru projekta CRxSiSS.

Tečaj je potekal v okviru neformalnega izobraževanja, kar je omogočilo prilagodljiv in praktičen učni pristop. Med predavanji so potekale zanimive razprave o pomembnih vprašanih, ki vplivajo na podeželje, kot so brezposelnost, selitev v velika mesta, izzivi, ki jih prinaša staranje prebivalstva, in vloga politike pri razvoju podeželja. Aktivno sodelovanje skupine ter njihova pripravljenost za učenje in izmenjavo različnih pogledov na to temo so obogatili pogovore. Imeli so priložnost razmisliti o možnih rešitvah, ki jih lahko ponudi podjetništvo za reševanje teh izzivov, in dati krila svoji domišljiji.

Teoretična predavanja v okviru neformalnega usposabljanja so dopolnjevale različne praktične vaje in interaktivne igre, katerih cilj je bil izzvati razmišljanje udeležencev ter sprostiti njihovo ustvarjalnost in podjetniškega duha. Pri igri s sponkami je na primer moderator udeležence izzval, naj oblikujejo skupine in ustanovijo podjetje z uporabo samo 6 000 sponk brez kakršne koli denarne pomoči. Ta igra je bila izvedena na področju neformalnega izobraževanja, njen cilj pa je bil odkriti inovativne načine, da bi sponke postale dobičkonosne in ustvarjale prihodek. Manjše skupine so sodelovale v skupinah, raziskovale različne ideje in snovale ustvarjalne rešitve, da bi kar najbolje izkoristile svoj kapital iz sponk. Igra ni le spodbujala skupinskega dela in sodelovanja, temveč tudi razmišljanje, ki ni izhajalo iz okvirov. Ko so skupine snovale in eksperimentirale z različnimi zamislimi o izdelkih, kot so izdelava kipcev ali obeskov za ključke s sponkami, so spoznale, kako pomembno je sprejeti tveganje in se prilagoditi nepredvidenim izzivom, kar so ključne spretnosti za podjetnike, ki si želijo postati podjetniki. Poleg tega je ta igra spodbudila občutek za reševanje problemov, saj so morali udeleženci izdelati celovit poslovni načrt, da bi optimizirali svoj zaslužek.

Slika 2. Igra s sponkami: Ena od ekip, ki je na seminarju na temo "Podjetništvo na podeželju kot spodbujevalec zaposljivosti" predstavila svoj poslovni načrt za ustanovitev podjetja.

Slika 3. Igra s sponkami: Druga ekipa predstavi svoj poslovni načrt v okviru istega izziva.

Slika 4. Igra s sponkami: Tretja ekipa prav tako predstavlja svoj poslovni načrt.

Drugi izziv, ki je bil predstavljen med tečajem, je bila ustanovitev podjetja na podeželju. Kot dejavnost neformalnega izobraževanja je udeležence spodbudila, da so razmišljali širše od izdelka, ki so ga želeli proizvesti, in razmislili o širših vidikih podjetništva. Udeleženci so ponovno delali v skupinah in dobili nalogo, da ocenijo potrebe, razpoložljive vire, morebitna tveganja in priložnosti, povezane z ustanovitvijo podjetja. Da bi to dosegli, so se udeleženci seznanili z bistvenimi orodji, kot je analiza SWOT, s praktičnim izvajanjem te analize pa je skupina pridobila praktične izkušnje pri ocenjevanju notranjega in zunanjega okolja svojega podjetja.

Slika 5. Ustanovitev lastnega podeželskega podjetja: Ena od skupin je razmišljala o morebitnih tveganjih in priložnostih ustanovitve določenega podjetja na podeželju.

Slika 6. Ustanovitev lastnega podeželskega podjetja: Druga skupina se ukvarja z nalogo ustvarjanja svojega podjetja na podeželju.

4. SKLEPNE UGOTOVITVE

V preteklosti so podeželska podjetja veljala za manj inovativna in z manjšim potencialom za rast v primerjavi s podjetji v mestih, kar je posledica dejavnikov, kot so omejen dostop do virov, s katerimi se pogosto soočajo podeželska podjetja, relativno manjši in manj raznoliki trgi, do katerih imajo dostop podeželska podjetja, ali težave pri privabljanju in ohranjanju usposobljenih strokovnjakov (in na splošno izzivi, povezani z razvojem znanj). Kljub tem izzivom imajo podeželska območja ne le edinstvene značilnosti, ki lahko koristijo podjetništvu, temveč se podjetniki prilagajajo spreminjajočemu se svetu in se učijo, kako te značilnosti izkoristiti.

Kljub temu lahko podjetniki z ustanavljanjem in razvojem podjetij na podeželju ustvarijo nove priložnosti za zaposlitev, zmanjšajo stopnjo lokalne brezposelnosti in izboljšajo kakovost življenja prebivalcev. Priliv delovnih mest vodi k večji potrošnji in gospodarski diverzifikaciji, kar zmanjšuje odvisnost od določenih panog in izboljšuje odpornost lokalnega gospodarstva. Poleg tega lahko podjetništvo na podeželju obrne tradicionalne migracijske vzorce, tako da pritegne usposobljene posameznike, da vlagajo svoje talente na lokalni ravni, in jih morda spodbudi, da ostanejo ali se vrnejo v svoje rojstne kraje. Da bi čim bolj povečali potencial podeželskega podjetništva za zaposljivost, je torej ključno sprejeti tehnološki napredek za povečanje konkurenčnosti, olajšati dostop do finančne podpore, kot so mikrokreditni programi, in spodbujati sodelovanje med različnimi deležniki, vključno z lokalnimi vladami, zasebnimi institucijami in nevladnimi organizacijami.

Zlasti izobraževanje ima ključno vlogo pri opolnomočenju ambicioznih podjetnikov. Vključevanje podjetniškega izobraževanja v učni načrt podeželskih šol lahko v mladih glavah vzbudi inovativnega in podjetniškega duha. Vendar samo formalno izobraževanje morda ne bo zadostovalo, da bi posameznike opremilo s potrebnimi orodji za podjetništvo na podeželju: podpora pobudam za neformalno izobraževanje, kot so programi praktičnega usposabljanja in delavnice, lahko zapolni vrzel med teoretičnim znanjem in uporabo v resničnem svetu ter spodbuja razvoj bistvenih veščin in samozavesti med potencialnimi podjetniki.

5. ODNOSI

CARRIZO MOREIRA, A. (2011) "Empreendedorismo Rural - Particularidades e desafios", Pessoas e Lugares, 2:20.

REDMAN, M. (2011) "Superar os obstáculos ao Empreendedorismo Rural", Pessoas e Lugares, 2:17.

SCHMERBER, L., TÖNNISSON, R. and VELISTE, M. (2020) 'Policy brief on: How to boost entrepreneurship in rural areas?', Interreg Europe Policy Learning Platform on SME Competitiveness, p. 17.

https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/inline/Policy_Brief_-_How_to_boost_entrepreneurship_in_rural_areas.pdf. Posvetovano 26. julija 2023.

7. POGlavJE

KREPITEV VSEŽIVLJENJSKEGA UČENJA ZA VARSTVO OKOLJA, TRAJNOSTNI RAZVOJ IN ODGOVORNO POTROŠNJO - NAJBOLJŠE PRAKSE ZA TRAJNOSTNO PRIHODNOST

Sonja Bercko Eisenreich, Wolfgang Eisenreich
GEA, Inštitut za psihosocialno svetovanje in socialne inovacije
sonja.bercko@eu-integra.eu, wolfgang.eisenreich@wissenschaftsinitiative.at

ABSTRACT:

Cilj dejavnosti usposabljanja je bil povečati ozaveščenost udeležencev skupnih usposabljanj osebja in mešane mobilnosti za odrasle učence o pomenu vseživljenjskega učenja za varstvo okolja, trajnostni razvoj in odgovorno potrošnjo. V ta namen je vsak dogodek obsegal kombinacijo predavanj in ekskurzij na slovenske primere dobrih praks.

Ključne besede: varstvo okolja, trajnostni razvoj in odgovorna potrošnja, primeri najboljših praks

1. DIDAKTIČNO OZADJE

Zaradi globalnih izzivov brez primere, kot so podnebne spremembe, izčrpavanje virov in družbene neenakosti, so varstvo okolja, trajnostni razvoj in odgovorna potrošnja postali temeljne potrebe sodobne družbe. Vseživljenjsko učenje odraslih in starejših je ključnega pomena pri reševanju teh medsebojno povezanih vprašanj, saj posameznike opremlja z znanjem, spretnostmi in vrednotami, potrebnimi za spodbujanje trajnostne in pravične prihodnosti.

Kot slovenski partner v projektu CRxSiSS smo se na te temeljne potrebe odzvali tako, da smo v okviru štirih usposabljanj za učitelje in učence spodbujali izmenjavo znanja in izkušenj na nadnacionalni ravni.

Priprava usposabljanj, ki bodo podrobno predstavljena v drugem delu tega poglavja, je temeljila na pomenu varstva okolja, trajnostnega razvoja in odgovorne potrošnje kot ključnih potreb. Udeležencem seminarjev za izmenjavo dobrih praks in strukturiranih tečajev smo želeli prikazati številne primere najboljših praks, kako lahko zasebne in komercialne pobude opolnomočijo odrasle, da postanejo aktivni nosilci sprememb pri oblikovanju boljšega sveta za sedanje in prihodnje generacije.

Dejavnosti usposabljanja so bile zasnovane tako, da so vključevale najpomembnejše vidike varstva okolja, trajnostnega razvoja in odgovorne potrošnje ter vključevale naslednje učne cilje:

1.1 Razumevanje okoljskih izzivov:

Podnebne spremembe: Podnebne spremembe so posledica podnebnih sprememb, ki so ključni izziv našega časa: vse višje globalne temperature, ostro vreme, naraščajoča morska gladina in uničevanje ekosistemov. Njihove učinke čutimo po vsem svetu, zlasti v krajih z ranljivim gospodarstvom, prebivalstvom in/ali ekosistemi. Vročinski valovi, ostre vremenske razmere in razvoj nalezljivih bolezní se zaradi podnebnih sprememb še poslabšajo, kar predstavlja resno tveganje za javno zdravje.

Izguba biotske raznovrstnosti: Hitro izumiranje vrst lahko neposredno pripišemo človekovim dejanjem, kot so krčenje gozdov, uničevanje habitatov in onesnaževanje. Zaradi izgube biotske raznovrstnosti so ogroženi ekološko ravnovesje, ekosistemske storitve in nadaljevanje življenja na Zemlji.

Onesnaženje: Onesnaževanje zaradi industrijskih dejavnosti, prevoza in odlaganja odpadkov resno ogroža zdravje ljudi, vključno z boleznimi dihal, rakom in boleznimi, ki se prenašajo z vodo.

Izčrpavanje virov: Povečevanje števila prebivalcev in potratne potrošniške navade ogrožajo svetovne zaloge vode, kmetijskih zemljišč in energije. To resno ogroža varnost hrane, energetska neodvisnost in gospodarsko varnost.

Ohranjanje ekosistemov: Čisti zrak in voda, rodovitna zemlja, opráševanje in stabilno podnebje so le nekatere od številnih pomembnih storitev, ki jih zagotavljajo zdravi ekosistemi. Te so nujno potrebne za življenje, zdravje in gospodarsko rast ljudi. Degradacija okolja povzroča motnje v ekosistemih, kar slabi njihovo sposobnost okrevanja po nesrečah in zagotavljanja življenjsko pomembnih storitev. Da bi prihodnjim generacijam zagotovili dostop do življenjsko pomembnih ekosistemskih storitev, prizadevanja za varstvo okolja dajejo prednost obnovi in ohranjanju ekosistemov, spodbujanju biotske raznovrstnosti in ohranjanju habitatov.

1.2 Koncept trajnostnega razvoja: Uravnoteženje okoljske, družbene in gospodarske blaginje

Zaradi zapletenega spleta groženj blaginji sedanjih in prihodnjih generacij je trajnostni razvoj postal ključna potreba sodobne družbe. Cilj trajnostnega razvoja je čim bolj povečati materialno blaginjo, hkrati pa izboljšati družbene razmere in zaščititi naravne vire.

Uravnoteženje gospodarske blaginje in varstva okolja: V tradicionalnih modelih rasti je gospodarski razvoj pomembnejši od dolgoročne trajnosti, kar je posledica ekološke degradacije in družbeno-ekonomske neenakosti. Uničevanje okolja, revščina in zloraba marginaliziranih skupin so posledice razvoja, ki ni trajnosten. Kratkoročne gospodarske koristi imajo običajno prednost pred učinki na prihodnje generacije in okolje.

Cilj trajnostnega razvoja je ustvariti družbo, v kateri sta gospodarski in družbeni razvoj združljiva z varstvom planeta. Trajnostni razvoj spodbuja prehod na krožno gospodarstvo, v katerem se viri uporabljajo učinkovito, smeti so minimalne, blago pa je izdelano tako, da je trajno in ga je mogoče reciklirati. Ker število okoljsko zaskrbljenih potrošnikov še naprej narašča, je nujno, da podjetja sprejmejo trajnostne prakse in si tako zagotovijo nadaljnji uspeh.

Trajnostni razvoj spodbuja vključujočo gospodarsko rast in zagotavlja, da imajo vsi ljudje dostop do temeljnih storitev, kot sta izobraževanje in zdravstveno varstvo, da bi odpravili revščino in zmanjšali razlike. Tistim, ki imajo najmanj, omogoča, da od razvojnih pobud pridobijo največ, ranljivim in marginaliziranim skupinam pa zagotavlja vključevanje v procese odločanja.

1.3 Odgovorna poraba: Pot do trajnostnega življenja

Ker so negativni učinki neodgovornih nakupovalnih navad vse bolj očitni, je odgovorno potrošništvo postalo pereče družbeno vprašanje. Odločitve, ki jih sprejemamo pri proizvodnji, pridobivanju in potrošnji blaga in storitev, vplivajo na ekološke, družbene in denarne sisteme. Odgovorno potrošništvo pomeni sprejemanje preišljenih odločitev, ki koristijo okolju in

družbi. Ljudi spodbuja k razmišljanju o tem, kako lahko njihove nakupne odločitve vplivajo na družbo in okolje.

Zaradi človekovih dejavnosti, kot so onesnaževanje, krčenje gozdov in uničevanje habitatov, se porušijo ekosistemi in izčrpajo naravni viri. Pogosto visoka raven potrošnje je glavni dejavnik emisij toplogrednih plinov, ki poslabšujejo podnebne spremembe in njihove uničujoče učinke na vreme, pridelke in ekosisteme. Hitro izumiranje vrst je neposredna posledica potratnih potrošniških navad človeštva, ki posledično rušijo ekosisteme in zmanjšujejo sposobnost planeta, da zagotavlja bistvene ekosistemske storitve. Kršitve človekovih pravic in druge oblike družbene neenakosti se ohranjajo le zaradi izkoriščevalskih proizvodnih praks in dobavnih verig.

Etično nakupno vedenje vključuje dajanje prednosti blagovnim znamkam, ki podpirajo zakonite standarde zaposlovanja, človekove pravice in vire materialov. Vlaganje v podjetja v lokalni lasti in upravljanju ima pozitivne učinke na krepitev vloge skupnosti, gospodarsko rast in ohranjanje kulturnih tradicij. Družbeno odgovorna potrošnja upošteva učinke proizvodnje na ljudi ter si prizadeva za odpravo nepravilnosti in izboljšanje delovnih pogojev. Ljudem daje orodja, ki jih potrebujejo, da postanejo vestni kupci, ki vztrajajo pri odprtosti in odgovornosti podjetij.

Krožno gospodarstvo je gospodarstvo, v katerem se materiali uporabljajo učinkovito, odpadki so čim manjši, proizvaja pa se trajno blago, ki ga je mogoče reciklirati. Družbena odgovornost podjetij in gospodarska stabilnost imata lahko koristi od tega, da se potrošnike spodbuja k bolj trajnostnim nakupnim odločitvam.

Pri oblikovanju usposabljanj je bilo upoštevano zlasti dejstvo, da imajo odrasli učenci nakopičeno znanje, izkušnje in poglede, zaradi česar lahko dragoceno prispevajo k trajnostnemu razvoju. Njihovo aktivno sodelovanje je bistvenega pomena za spodbujanje medgeneracijskega sodelovanja in zagotavljanje prenosa znanja. Postali bi lahko nosilci sprememb in zagovorniki varstva okolja, trajnostnega razvoja in odgovorne potrošnje. Kot ozaveščeni posamezniki lahko spodbujajo trajnostne prakse na lokalni, regionalni in nacionalni ravni, vplivajo na politiko in spodbujajo transformativne spremembe.

2. KRATKOROČNO SKUPNO USPOSABLJANJE OSEBJA

Dogodek je potekal od 20. do 24. junija 2022 v Kranju. Vključeval je predavanja družbe GEA (ki bodo predstavljena v nadaljevanju) in portugalskega partnerja IAFA. Družba GEA je organizirala ekskurzije po dobrih praksah.

2.1 Predavanje: Hrana in naše kognitivne sposobnosti

Toksini iz okolja, ki jih najdemo tudi v hrani, močno vplivajo na možgane in naše kognitivne sposobnosti: V predavanju so bili izpostavljeni naslednji učinki, ki jih je treba upoštevati:

Gostota hranil: Prehrana, pri kateri je poudarek na polnovrednih, čim manj predelanih živilih, ima ugodne učinke na kognicijo. Čeprav so raziskave o povezanosti med prehrano in zdravjem možganov še v povojih, vse več dokazov kaže, da lahko dobro prehranjevanje izboljša več meril duševne ostrine. V predavanju je bilo predstavljeno, kako lahko dobra prehrana izboljša našo možgansko moč:

Izboljšana struktura možganov: Čisti obroki vsebujejo veliko koristnih elementov, kot so vitamini, minerali, antioksidanti in maščobne kisline omega-3, kar je posledica njihove gostote hranil. Ta hranila imajo pomembno vlogo pri zdravju možganov ter lahko pomagajo pri razmišljanju in spominu. Hranila, kot so maščobne kisline omega-3 (ki jih najdemo v mastnih

ribah, kot sta losos in orehi), so ključna za oblikovanje in vzdrževanje membran možganskih celic, kar vpliva na boljšo strukturo možganov. Izboljšujejo nevronske povezave in spodbujajo delitev celic v možganih.

Stabilna raven sladkorja v krvi: Višjo raven krvnega sladkorja lahko vzdržujemo s prehrano, bogato s čistimi živili, zlasti s kompleksnimi ogljikovimi hidrati, ki jih najdemo v polnozrnatih žitih in stročnicah. To pomaga ohraniti enakomerno raven energije, preprečuje duševne upočasnitve in stabilizira krvni sladkor.

Antioksidanti in protivnetne lastnosti: C in E, ki lahko zaščitijo možganske celice pred oksidativnim stresom in zmanjšajo vnetja. Zmanjšana umska zmogljivost je povezana s trajnimi vnetji.

Povezava med črevesjem in možgani: Črevesje in možgani so tesno povezani, zato lahko s pravilnim prehranjevanjem poskrbimo za harmonijo med njimi. Novi dokazi razkrivajo, da je os med črevesjem in možgani ključnega pomena za delovanje možganov. Morda obstaja povezava med uravnoteženo mikrobioto v želodcu in dobrim duševnim zdravjem.

Okrepljen spomin in učenje: Določeni obroki, kot so borovnice in zeleni listi, so povezani z boljšim spominom in učenjem. Snovi, ki jih vsebujejo ti obroki, lahko pripomorejo k sinaptični plastičnosti in razvoju novih nevronov.

uravnavanje razpoloženja: Tveganje za duševne težave, kot sta žalost in tesnoba, lahko zmanjšamo z zdravo prehrano. Duševno stanje neposredno vpliva na sposobnost jasnega razmišljanja.

zmanjšano tveganje za upad kognitivnih sposobnosti: S čistim prehranjevanjem, zlasti z mediteransko dieto, je povezano manjše tveganje za upad kognitivnih sposobnosti s starostjo in za nevrodegenerativne bolezni, kot je Alzheimerjeva bolezen.

Boljša kakovost spanja: Kakovosten spanec je ključnega pomena za učenje, pomnjenje in reševanje problemov, prehrana z veliko zdrave hrane pa lahko pomaga izboljšati kakovost spanja.

Uravnotežene ravni energije: Koncentracija in duševna vzdržljivost se povečata z ohranjanjem stalnega dotoka čiste energije skozi ves dan.

Pomembno je poudariti, da je čista prehrana sicer lahko izboljša kognitivne sposobnosti, vendar je le ena od sestavin zdravega življenjskega sloga. Pri ohranjanju in izboljševanju kognitivnih funkcij imajo ključno vlogo tudi redna telesna dejavnost, zadosten spanec, obvladovanje stresa in kognitivna stimulacija.

2.2 Izleti

2.2.1 Voden ogled starega mestnega trga Radovljica

Lokalni pridelovalci radovljiškimi restavracijam zagotavljajo sveže pridelke, iz katerih nadarjeni kuharji pripravljajo izjemne jedi. Kulinarčna ponudba v Radovljici in njeni okolici, ki že dolgo velja za najbolj kakovostno in pristno, temelji na pripravi okusnih jedi, ki najbolj odražajo zdrave in surove sestavine pridelovalcev. Restavracije, ki ponujajo lokalne sestavine, so združene v združenju Okusi Radol'ca. Štiri restavracije na območju Radol'ca so prejele znak zelene kuhinje (Gostišče Tulipan, Hiša Linhart, Gostišče Kunstelj in Gostišče Draga), kar je priznanje za njihova trajnostna prizadevanja.

Poleg lokalno pridelane hrane lahko v Radovljici in okolici kupite tudi številne izdelke domače obrti. V starem mestnem jedru je poleg restavracij in kavarn tudi nekaj lokalnih obrtnikov, ki ponujajo izdelke iz keramike, usnja, filca in drugih materialov. Veliko zanimivih

lokalnih izdelkov je na voljo v Turistično-informacijskem centru Radovljica, v Muzeju farmacije in alkimije ter v Muzeju čebelarstva.

Več informacij: <https://www.radolca.si/en/blog/a-sustainable-visit-to-radovljica#>

slika 1: Radovljica

Vir: Turistično društvo Radovljica

2.2.2 Center ponovne uporabe Kranj

Na ekskurziji smo obiskali dve pobudi, ki upravljata trgovine za ponovno uporabljene materiale.

Štacuna Zarica se nahaja v zbirnem centru Komunala Kranj na Zarici. V njej lahko občani oddajo predmete, ki jih ne potrebujejo več, so pa še uporabni ali potrebni manjših popravil in primerni za ponovno uporabo. V trgovini lahko kupijo rabljene predmete.

Kr'Štacuna: V tej trgovini boste našli čudovite predmete iz reciklaže, rabljene predmete, ki so bili privlačno obnovljeni. Z njihovim nakupom bodo prispevali tudi k razvoju socialnega podjetništva v Sloveniji, k zmanjševanju odpadkov s ponovno uporabo in k ustvarjanju novih, okolju prijaznih delovnih mest za ranljive skupine. Prav oni so namreč tem predmetom znali vdihniti novo življenje, prav tako pa lahko obnovijo tudi pohištvo za ljudi.

Slika 2: Štacuna Zarica

Vir: Fundacija Vincenca Drakslerja

2.2.3 Brez odpadkov

Skupina je obiskala prvo evropsko Zero Waste alpsko letovišče Ribno na Bledu v Sloveniji.

Glavni cilj zaveze Zero Waste je zmanjšati količino nastalih odpadkov in preprečiti škodljive izpuste v tla, vodo in zrak, ki bi lahko ogrozili zdravje ekosistemov, ljudi, živali ali planeta.

Zero Waste je zaveza, ki vodi družbo k spremembi življenjskega sloga in navad ter k posnemanju trajnostnih naravnih ciklov, kjer so vsi odpadni materiali surovina za nekoga drugega - odpadki enega človeka so zaklad drugega človeka!

"Vedno več ljudi želi počitnice preživeti na trajnosten način, certifikat pa je znak odličnosti za turistične ponudnike, ki dokažejo, da ponujajo to možnost. Alpsko letovišče Ribno je s svojo ambicioznostjo, vodenjem in vsakodnevnim izvajanjem praks zmanjševanja odpadkov navdihnilo na tisoče turistov, študentov in strokovnjakov za ravnanje z odpadki. Nedvomno si zasluži evropski certifikat Zero Waste Business. So živ dokaz, da so počitnice brez odpadkov mogoče in prijetne." Izjava Kaise Karjalainen, vodje akademije Mission Zero, ki deluje pod okriljem Zero Waste Europe.

Hotel in glamping zagotavljata visokokakovostne storitve za udobje gostov in narave. Vodstvo hotela je na poti, da izloči 90 % vseh odpadkov hotela, ustvari 30 % manj letno ter porabi 30 % manj vode in energije.

Slika 3: Alpsko letovišče Ribno

Vir: Alpsko letovišče Ribno

Več informacij: <https://www.hotel-ribno.si/zero-waste/>

2.2.4 Biotehniški center Naklo

Biotehniški center Naklo je kakovostna izobraževalna, raziskovalna in razvojna ustanova, ki v sodelovanju z gospodarstvom v ospredje postavlja čut za naravo, skrb za pridelavo in predelavo zdrave hrane ter skrb za urejenost okolja.

Center spodbuja podjetništvo in inovacije ter skrbi za osebni razvoj in prijazno delovno okolje naših zaposlenih.

Raziskovalno in razvojno delo raziskovalcev obsega vodenje raziskovalnih projektov, ki prispevajo k večji konkurenčnosti institucije, raziskovanje in razvoj potenciala podeželja, prenos dosežkov in ugotovitev raziskovalnih projektov v prakso (aplikativni projekti), razvoj novih tehnologij in izdelkov ter povečanje zanimanja učiteljev/lektorjev in mladih za raziskovalno delo in prenos znanja.

Več informacij: <http://www.bc-naklo.si>

3. KOMBINIRANA MOBILNOST ZA ODRASLE UČENCE

Dogodek je potekal od 19. do 23. septembra 2022 v Velenju v Sloveniji. Vključeval je predavanja družbe GEA (ki bodo predstavljena v nadaljevanju) in portugalskega partnerja IAFA. Družba GEA je organizirala ekskurzije po dobrih praksah.

3.1 Predavanje: Renesansa uma: Komunikacijska ekologija

Izraz "komunikacijska ekologija" se uporablja za opis medsebojno povezane mreže institucij, tehnologij in norm, ki urejajo razširjanje informacij in idej v določeni skupnosti. Ker je učinkovito komuniciranje bistvenega pomena za povečanje ozaveščenosti, mobilizacijo ukrepov in doseganje ciljev trajnostnega razvoja, komunikacijska ekologija bistveno vpliva na te cilje. Komunikacijska ekologija s svojim vplivom na razširjanje informacij, sodelovanje skupnosti in vzpostavljanje partnerstev za reševanje globalnih problemov pomembno prispeva k trajnostnemu razvoju.

Slika 4. Cilji trajnostnega razvoja

Vir: GEA, Inštitut za psihosocialno svetovanje in socialne inovacije

Širjenje znanja in razumevanja (cilji trajnostnega razvoja 4, 5, 6, 13, 14, 15): Komunikacijska ekologija vključuje poučevanje, medije in izmenjavo znanja. Zagovarjanje enakosti spolov (SDG 5), dostopa do čiste vode in sanitarij (SDG 6), podnebni ukrepov (SDG 13) ter varstva morskih in kopenskih ekosistemov (SDG 14 in 15) so možni rezultati.

Zmanjševanje neenakosti (10. cilj trajnostnega razvoja): Ta cilj je namenjen zmanjšanju razlik znotraj držav in med njimi. Tega cilja ni mogoče doseči brez splošnega dostopa do informacijskih in komunikacijskih tehnologij (IKT). S krepitvijo komunikacijskega ekosistema lahko pomagamo skupnostim, ki nimajo zadostnih storitev, preseči digitalni razkorak in pridobiti dostop do prej nedostopnih storitev, informacij in priložnosti.

Partnerstva (17. cilj trajnostnega razvoja): Vzpostavljanje in poglobljanje globalnih partnerstev za trajnostni razvoj je v veliki meri odvisno od jasnih in odprtih komunikacijskih linij. Z zmanjševanjem ovir za izmenjavo informacij in znanja "komunikacijska ekologija" spodbuja sodelovanje med vladnimi organi, nevladnimi organizacijami, podjetji in lokalnimi skupnostmi.

Zdravje in dobro počutje (3. cilj trajnostnega razvoja): Njegov cilj je "zagotoviti zdravo življenje in spodbujati dobro počutje za vse v vseh starostnih obdobjih". Komunikacijska ekologija prispeva k temu cilju s širjenjem znanja o zdravstvenem varstvu, preprečevanju bolezni in zdravem načinu življenja.

Nič lakote (2. cilj trajnostnega razvoja): Z razširjanjem informacij o trajnostnem kmetijstvu, prehranski varnosti in prehrani lahko komunikacijska ekologija pomaga pri doseganju tega cilja trajnostnega razvoja.

Čista energija in infrastruktura (SDG 7, 9): Sposobnost komunikacijske ekologije, da razširja informacije o obnovljivih virih energije in trajnostnih prometnih rešitvah, prispeva k doseganju obeh ciljev.

Kakovostno izobraževanje (4. cilj trajnostnega razvoja): Ta g se osredotoča na zagotavljanje dostopa do visokokakovostnega izobraževanja vsem otrokom.

Življenje na kopnem in pod vodo (SDG 14, 15): Komunikacijska ekologija lahko z izobraževanjem in ozaveščanjem spodbuja ohranjanje in odgovorno rabo kopenskih in morskih ekosistemov.

dostojno delo in gospodarska rast (8. cilj trajnostnega razvoja): Učinkovita komunikacija v poslovni skupnosti lahko spodbuja dostojno delo in gospodarsko rast z lažjo izmenjavo znanja in odgovornimi poslovnimi praksami.

Mir, pravičnost in močne institucije (SDG 16): Ta cilj poudarja pomen vzpostavljanja in ohranjanja institucij, ki spodbujajo mir, pravičnost in vključenost.

Podnebni ukrepi (SDG 13): S širjenjem znanja o podnebnih spremembah, tehnikah blaženja in prilagoditvenih ukrepih ima komunikacijska ekologija ključno vlogo pri spodbujanju podnebnih ukrepov.

Komunikacijska ekologija lahko vpliva na doseganje vseh ciljev trajnostnega razvoja, saj spodbuja vključevanje javnosti, njeno ozaveščenost in informirano odločanje.

3.1 Izleti:

3.1.1 Gozdna pedagogika

Zavod za gozdove Slovenije je javni zavod, ki ga je ustanovila Republika Slovenija in opravlja javno gozdarsko službo v vseh slovenskih gozdovih, ne glede na lastništvo. Njene naloge in dejavnosti so povezane z vsemi področji gospodarjenja z gozdovi na državnih, regionalnih in lokalnih ravni: gozdnogospodarsko načrtovanje, spremljanje stanja gozdov, gojenje in varstvo gozdov, uporaba gozdarskih tehnologij, gradnja in vzdrževanje gozdnih cest, spremljanje populacij prostoživečih živali, lovstvo, gozdarska svetovalna služba za lastnike gozdov, raziskovalno delo, dejavnosti razvoja podeželja, ozaveščanje in izobraževanje lastnikov

gozdov, splošne javnosti in mladih. Zavod za gozdove Slovenije ne izvaja sečnje, spravila, prevoza in prodaje lesa ter trgovine z gozdovi.

Zavod za gozdove Slovenije je s približno 730 zaposlenimi, večinoma inženirji gozdarstva, največja gozdarska institucija v Sloveniji in gozdarska institucija evropskega pomena. Delujemo po načelih slovenske gozdarske šole, načrtujemo in spremljamo izvajanje trajnostnega, naravi bližnjega in večnamenskega gospodarjenja z gozdovi. Naše geslo je: "Ohranjanje in naravi prijazen razvoj slovenskih gozdov in vseh njihovih funkcij za njihovo trajnostno in dobro gospodarjenje in rabo ter ohranjanje narave v gozdnem prostoru v dobro sedanjih in prihodnjih generacij."

Ekскурzijska skupina je prejela tudi informacije o brošuri za državljane, kako se obnašati v gozdu.

Slika 5: Brošura "Skrb za gozd"

Vir: Vodstvo ZGS

3.1.2 Eurofins ERICo Environmental Research Slovenia d.o.o.

Pred 30 leti je v Velenju pod okriljem takratnega Kombinata za rudarstvo in električno energijo začela delovati ekološka skupina šestih mladih raziskovalcev. Tako se je začela pot zavoda ERICo Velenje, ki v 45 zaposlenih zaposluje 2017 ljudi in je eden najpomembnejših soustvarjalcev razvoja na področju varstva okolja v Šaleški dolini, ki raste v Sloveniji, deluje pa tudi na območju držav nekdanje Jugoslavije. Svoj krog delovanja širi predvsem z nenehnim dvigovanjem kakovosti.

Eurofins je krovna skupina vodilnih svetovnih laboratorijev za hrano in krmo. Njen nabor storitev vključuje najzahtevnejše analitske metode, s katerimi ohranja prednost pred konkurenco. V lastni mreži laboratorijev opravimo več kot 150 milijonov analiz na leto na področju živil ter drugih postopkov, kot sta deklariranje živil in sledljivost.

Eurofinsu zaupajo svetovno znani proizvajalci, kot so Nestle, Coca-Cola, PepsiCo, McDonalds, Kellogg's, na področju maloprodaje pa so njihovi partnerji Aldi, Lidl, Walmart, Tesco in drugi.

Ekskurzija je udeležence popeljala do Velenjskih jezer, ki so nastala kot posledica rudarjenja premoga v dolini. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila voda močno onesnažena, preden so raziskovalci ERICo začeli z dekontaminacijo območja. Zdaj so jezera priljubljena rekreacijska območja.

Več informacij: <https://www.eurofins.si/>

3.1.3 Skrivnosti potopljenih vasi

Skupina se je podala na avtentičen ogled Muzeja premogovništva Slovenije v Velenju. Program je obsegal pomoč potomcu velenjskih rudarjev, ki so kopali enega najdebelejših slojev premoga na svetu in rodovitna polja spremenili v jezera, pri iskanju dragocenega predmeta pod vodno gladino. Kjer so bile nekoč vasi, so zdaj jezera. Kaj se je zgodilo s hišami, šolami in cerkvami? Zakaj so se potopile in kam so odšli vaščani? Katere skrivnosti je mogoče odkriti v globini jezera? Skupine so odkrivale grenko-sladke življenjske zgodbe vaščanov, rudarjev in Velenjčanov. Za svojo svetlo prihodnost so kopali premog, vendar so potopili svojo preteklost.

Zgodbe je pripovedoval vnuk velenjskega rudarja. Obiskovalce je popeljal tja, kjer se je vse skupaj začelo. Z dvigalom so se udeleženci spustili v predore, ki so globoki 160 metrov. Videli so, kako so rudarji preživljali svoje dni in kaj je rudarstvo danes. Voda je pred njihovimi očmi prekrila vasi in pluli so po globinah, ki še vedno hranijo zaklade rudarskih družin.

Slika 6: Muzej premogovništva Velenje

Vir: Turistično društvo Dolina Šaleka

Ko so se vrnil, so jih čakale kulinarčne dobrote, ki so jih spremljali odsevi zemlje, še vedno pod čisto vodo Velenjskega jezera. Za spomin na to nepozabno doživetje med potopljenimi vasmi so udeleženci prejeli tudi edinstven simbol velenjskih rudarjev.

Več informacij: <https://www.visitsaleska.si/en/products/mysteries-of-submerged-villages/>

3.1.4 Mesto vzorca

Pattern City je ekosistem za izobraževanje, eksperimentiranje, izdelavo prototipov in inovacije. Naše edinstveno interaktivno okolje je osredotočeno na zagotavljanje interdisciplinarnih vsebin z metodologijami učenja z delom in igrivega učenja.

Pattern City deluje kot stičišče znanja in generator inovacij za zainteresirane strani pametnih mest. V svojem bistvu je Pattern City RDI oddelek Ljudske univerze Velenje in razvija metodologijo za interdisciplinarno in transmedijsko pripovedovanje zgodb. Pattern City najde korelacije med različnimi učnimi načrti in jih združi v zgodbe, ki so privlačne za učenje. Na 700 m² odprtega prostora gradi tematske interaktivne prostore in instalacije, kjer se dogaja vsa čarobnost reševanja problemov, kritičnega razmišljanja in naredi sam.

Slika 7: Mesto vzorcev

Vir: PATTERN CITY

Pattern City ponuja vpogled v obdobje digitalne preobrazbe in industrije 4.0. Razumevanje in uporaba novih tehnologij sta že od nekdaj v središču Pattern Cityja. Deluje tako, da spodbuja pretok znanja in izkušenj med deležniki v trikotniku znanja. Na strateški ravni Pattern City sodeluje z ministrstvi, izobraževalnimi ustanovami, na drugi strani pa z industrijo.

3.1.5 Turizem na kmetiji

Skupina je obiskala Lamperčkovo domačijo, ki vodi skozi tipično slovensko podeželsko naselje, kjer sobivata tradicionalni podeželski in primestni način življenja. Vodi do prenovljene, a še vedno prvobitne kmetije, kjer se srečujeta tradicija več generacij in sodobni pristopi. Lamperčeva domačija je znana po 13 hektarjev velikem oborišču, v katerem živi približno 130 jelenov, damjakov in muflonov. V vsakem kotičku dvorišča so bila starinska orodja, različne kmečke naprave in pripomočki, ki pričajo o življenju in delu v prejšnjem stoletju. Tik pred vstopom v staro hišo s sobo lovskih trofej se odpre pogled na razvaline kačjega gradu.

Slika 8: Dolina mlinov

Vir: Zavod za turizem Šaleške doline

Več informacij: <https://www.visitsaleska.si/sl/saleska-valley/izletniska-domacija-lampercek/>

4. ODNOSI

Adam Abedini, Babak Abedin, Didar Zowghi: Adult learning in online communities of practice: A systematic review. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/bjet.13120>

5th Global Report On Adult Learning And Education. Citizenship education: Empowering adults for change. Published 2022 by UNESCO Institute for Lifelong Learning, Hamburg

Barbara van Mierlo: Understanding and governing learning in sustainability transitions: A review. Wageningen University. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.eist.2018.08.002>

Linda Darling-Hammond, Lisa Flook, Channa Cook-Harvey, Brigid Barron & David Osher: Implications for educational practice of the science of learning and development. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/10888691.2018.1537791>

Košmerl, Tadej & Mikulec, Borut: Adult Education for Sustainable Development from the Perspective of Transformative Learning Theories. 73. 164–179 (2022). Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/361723332>

POGLAVJE 8

NESNOVNA DEDIŠČINA KOT GONILNA SILA PRI SOOČANJU Z IZZIVI 21. STOLETJA

Marín Fernández, Gabriel
Grupo Pedagógico Tierra de Maestros
gabrimarin7@gmail.com

ABSTRACT:

Nesnovna kulturna dediščina obsega "prakse, predstavitve, izraze, znanja in tehnike - skupaj z instrumenti, predmeti, artefakti in kulturnimi prostori, ki so jim lastni - ki jih skupnosti, skupine in v nekaterih primerih posamezniki priznavajo kot sestavni del svoje kulturne dediščine. To nesnovno kulturno dediščino, ki se prenaša iz roda v rod, skupnosti in skupine nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, interakcijo z naravo in zgodovino ter jim vliva občutek identitete in kontinuitete ter tako prispeva k spodbujanju spoštovanja kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti" (člen 2.1.). UNESCO: Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, Pariz 2003).

Ker se zaveda vrednosti in tveganj nesnovne kulturne dediščine v Andaluziji, je organizacija Tierra de Maestros v sodelovanju z drugimi institucijami del svojih prizadevanj usmerila v varovanje nesnovne dediščine z izobraževalnimi dejavnostmi, namenjenimi poznavanju, vrednotenju in promociji, ki vključujejo starejše prebivalstvo.

V tem članku želimo poudariti motivacijsko moč uporabe kulturne dediščine v izobraževalnem kontekstu z odraslimi in nekatere izvedene ukrepe.

Ključne besede: nesnovna kulturna dediščina, izobraževanje, projekt A.deEnredArte

1. NESNOVNA DEDIŠČINA KOT MOTIVACIJSKO ORODJE ZA ODRASLE

Nesnovna kulturna dediščina je izrazno sredstvo družbe in ji dodaja številne barve. Predstavlja idealen vir za razumevanje značilnosti naše kulture in potopitev v nesnovno potovanje, na katerem naše čute preplavi kolektivna domišljija.

Da bi utemeljili njegovo motivacijsko moč, se bomo oprli na trojno perspektivo: kot čustveni jezik, zaradi njegovih značilnosti in kot vir energije.

Slika 1. Trojna perspektiva nesnovne kulturne dediščine

Preden se lotimo razlage okvira, želimo spomniti, da bi bilo po mnenju mnogih avtorjev, med njimi tudi Blackinga, napačno kulturo obravnavati kot cilj in ne kot sredstvo (2006).

a. Dediščina kot jezik čustev

Močno vpliva na čustva in s tem spodbuja boljše predispozicijo za delo in ugodno družbeno okolje.

b. Značilnosti dediščine

Ljudje jo v svoji kolektivni domišljiji povezujejo z veseljem, privlačnostjo, igrivostjo; vključuje časovno razsežnost (saj je to umetnost, ki se razvija skozi čas) in vzbuja radovednost.

c. Vir energije

Avtorji, kot je Tomatis, trdijo, da je poslušanje namenjeno spodbujanju možganov in telesa (Waisburd in Erdmenger, 2007). Znanstvena razlaga tega je, da nam zvoki zagotavljajo energijo (Tineo, 2003).

Na podlagi prejšnje zamisli je glasbena zvočna dediščina med najmanj utrujenimi področji, zato je primeren posrednik med predhodnim znanjem in novim učenjem na katerem koli področju.

2. USTVARJALNI PREDLOGI, POVEZANI Z NESNOVNO DEDIŠČINO

Zaradi teh idej in našega zanimanja za njihovo vključitev v družbo se nam zdijo ustvarjalni predlogi, kot je projekt A.deEnredArte, nujni, saj so s praktičnega in digitalnega vidika močno gonilo za spodbujanje znanja.

Zaradi izzivov 21. stoletja je nujno spodbujati aktivno staranje starejših, ki lahko s svojo skupno domišljijo postanejo interaktivni akterji v sedanjem izobraževanju. Iz te paradigme je pomembno, da jih uporabimo kot aktivne dejavnike v strategijah skupnostnega učenja v učilnicah.

Da bi dosegli glavni cilj projekta, lahko odraslim ponudimo naslednje predloge:

- Inovativne metodološke strategije za spodbujanje bolj kompetentne družbe, ki se bo sposobna soočiti z izzivi 21. stoletja, s posebnim poudarkom na podeželskih učnih okoljih.
- Umetnostne delavnice in delavnice o dediščini kot nosilci učenja z uporabo novih metodologij in strategij, osredotočenih na ta področja delovanja.
- Izobraževalni dogodki z regionalnimi predstavniki, kot je IAPH (Andaluzijski inštitut za zgodovinsko dediščino), o izobraževalni nesnovni dediščini in evropskih institucijah.
- Glasbeni festivali, kot je "Al Son de la Subbética", na katerih izobraževalni centri za odrasle izvajajo izobraževalne projekte, povezane z nesnovno dediščino svoje regije.
- Zapisovanje informacij o nesnovni dediščini med odraslim podeželskim prebivalstvom z uporabo strategij učenja v skupnosti.

Med glavnimi značilnostmi, ki jih morajo imeti te digitalne delavnice, so:

- Interaktivno in avdiovizualno.
- Pedagoški (z vzporednimi izobraževalnimi viri), ki temelji na motivaciji in privlačnosti.

S temi predlogi želimo obravnavati nekatere izzive 21. stoletja: aktivno staranje, digitalni razkorak, ohranjanje kulturne dediščine in zapuščanje podeželja, da bi razvili aktivne in ozaveščene državljane kot odgovor na te izzive sodobne družbe.

3. ODNOSI

BLACKING, J. (2006). "Is There Music in Man?" Madrid: Alianza.

MARÍN, G. (2010). "Educational Musical Projects, Focused on Flamenco, as Means of Educational Inclusion in the Region of Andalusia." Presented at the 13th International AIFREF Congress "Family Education and Services for Children." Florence (Italy): University of Florence.

MITHEN, S. (2007). "The Neanderthals Were Rappers: The Origins of Music and Language." Barcelona: Crítica.

TINEO, V. (2007). "The Tomatis Method and Mozart." Retrieved on January 12, 2010, from <http://www.filomusica.com/filo85/tomatis.html>.

UNESCO (2003). "Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage." Paris.

WAISBURG, G. & ERDMENGER, E. (2007). "The Power of Music in Learning." Seville: Trillas.

POGLAVJE 9

ODZIV JAVNEGA ZDRAVJA, PRILAGODITEV ZDRAVSTVENEGA SISTEMA IN SKRB ZA RANLJIVE SKUPINE PREBIVALSTVA NA PANDEMIJO COVID-19 V SRBIJI

Vojvodić Katarina¹, Terzić-Šupić Zorica², Milićević-Kalašić Aleksandra³, Koprivica Dunja¹,
Glišović Vladimir¹, Tamburkovski Gordana¹, Kovačević Nevenka¹, Belamarić Gordana¹,
Jakovljević Milena¹, Tripković Katica¹, Dželetović-Milošević Irena¹, Slepčević Vesna¹

¹Inštitut za javno zdravje v Beogradu, ² Medicinska fakulteta Univerze v Beogradu,
³Inštitut za gerijatrijo in
paliativno oskrbo

¹katarina.vojvodic@zdravlje.org.rs; ²zoricaterzic37@gmail.com; ³amkalic@gmail.com;
¹dunja.koprivica@zdravlje.org.rs; ¹vladimir.glisovic@zdravlje.org.rs;
gordana.tamburkovski@zdravlje.org.rs; ¹nevenka.kovacevic@zdravlje.org.rs;
gordana.belamaric@zdravlje.org.rs; ¹milena.jakovljevic@zdravlje.org.rs;
katica.tripkovic@zdravlje.org.rs; ¹irena.dzeletovic@zdravlje.org.rs; ¹vesna.slepcevic@zdravlje.org.rs

ABSTRACT:

Pojav novih nalezljivih bolezni je v sodobnem svetu povzročil pomembne spremembe, ki kažejo na njegovo ranljivost in potrebo po mobilizaciji vseh razpoložljivih virov za boj proti njim. Nedvomno so bili zdravstveni sistemi nosilci dejavnosti pri zatiranju okužb, vendar so posledice utrpeli tudi nekateri drugi segmenti družbe, dejavnosti pa so pogosto zahtevale sodelovanje več kot enega sektorja (zdravstvo, gospodarstvo, izobraževanje in obramba). Reorganizacija dela zdravstvenih ustanov, uvajanje novih tehnologij v njihovo delo ter hkratno raziskovanje vzrokov, učinkovitih terapij in preprečevanja (cepivo) okužb s COVID-19 so predstavljali kompleksen izziv, pri katerem je imelo javno zdravje pomembno vlogo koordinatorja in akterja. Z angažiranjem svojih virov je sodelovalo pri zmanjševanju posledic pandemije, pa tudi pri obvladovanju širjenja okužbe, pri čemer je skrbelo za vse udeležence, od zdravstvenih in drugih delavcev v zdravstvenih ustanovah do občutljivih skupin prebivalstva in splošnega prebivalstva.

Ključne besede: Pandemija COVID-19, izredne razmere, javno zdravje

UVOD

Sodobna družba je zelo ranljiva, kar je jasno pokazala pandemija COVID-19. Po drugi strani pa je vzrok pandemije COVID-19 pokazal možnost hitrega širjenja in spodbudil odziv udeležencev v javnem zdravstvu in zdravstvenih sistemih, pa tudi drugih segmentov družbe (gospodarstvo, izobraževanje, informiranje), ki so se morali v kratkem času prilagoditi novim razmeram in medsebojno uskladiti odziv nanje (Lake, 2020). Pandemija je prinesla velike izzive javnemu zdravstvu in zdravstvenemu varstvu, ki sta se soočila z nezadostnimi zmogljivostmi, pomanjkanjem zaščitne opreme, ustreznih terapij in cepiv ter potrebo po reorganizaciji zagotavljanja zdravstvenega varstva (Wahlster et al., 2021; Burki, 2020; Dargaville, Spann, Celina, 2020; WHO, 2020a, 2020b). Globalni problem je zahteval hitro in učinkovito izmenjavo znanja, izkušenj in informacij. Zaradi širokega obsega je imelo javno zdravje ključno vlogo pri povezovanju vseh udeležencev pri odzivanju na pandemijo (Khamis et al., 2021). Dejavnosti so se nanašale na občutljive skupine prebivalstva, splošno prebivalstvo in zaposlene v zdravstvenih ustanovah. (Daly et al., 2022; Khamis et al., 2021; Jovanovic et al., 2021; WHO, 2020c).

1. ZAČETEK PANDEMIJE IN ODZIV JAVNEGA ZDRAVSTVA

Čeprav so se pojavljala razmišljanja, da bi nova okužba z virusom SARS-COV-2 lahko dobila pandemične razsežnosti, se zdi, da so jo vsi segmenti sodobne družbe pričakali nepripravljeni. Prvi primeri okužbe, ki jo je povzročil neznani virus, so se v kitajskem mestu Wuhan pojavili pozno jeseni 2019, o prvih primerih pljučnice neznane etiologije pa so poročali konec decembra 2019. V Italiji je bilo širjenje virusa potrjeno 31. januarja 2020, kar je zdravstvenemu sistemu v Srbiji pustilo nekaj mesecev ali tednov časa za pripravo (WHO, odkrivanje in zatiranje širjenja pandemije, reorganizacija dela zdravstvenih ustanov in zaščita 2023a). Sredi januarja 2020 je Svetovna zdravstvena organizacija objavila smernice za boj proti pandemiji (WHO, 2023a), 11. marca pa je bila razglašena pandemija, nakar je bila v Srbiji oblikovana skupina na nacionalni ravni, kmalu zatem pa je bila v celotni državi razglašena policijska ura (Jovanović et al., 2021).

Pojav prvih primerov COVID-19 in pomanjkanje zaščitne opreme sta prizadela Srbijo in večino držav, zato je bilo po nakupu opreme izvedeno izobraževanje hospitaliziranih oseb v zdravstvenih ustanovah o uporabi osebne zaščitne opreme (oblačenje, odstranjevanje, odlaganje). Z naraščanjem števila pozitivnih na COVID-19 in tistih, ki so potrebovali hospitalizacijo, je vse več bolnišnic postalo bolnišnice COVID (Jovanović et al., 2021). Zelo hitro so bile zgrajene tri nove bolnišnice za zdravljenje najhujših primerov okužbe s COVID-19. Cepljenje kot najučinkovitejši ukrep za preprečevanje okužbe in razvoja zapletene klinične slike je bilo v Srbiji na voljo decembra 2020.

Kljub vsem ukrepom in dejavnostim, ki so se izvajali na svetovni in nacionalni ravni, se postavlja vprašanje, ali bi bil odziv na pandemijo, tj. na nastajajočo krizo COVID-19, lahko hitrejši (Daly et al., 2022). Izkušnje, pridobljene med pandemijo COVID-19, lahko pomagajo pri hitrejšem in učinkovitejšem odzivanju na prihodnje pandemije. To pomeni obstoj načrta za odziv na krizo, ublažitev in pripravo odziva na krizo, okrevanje in vrnitev k ublažitvi posledic krize ter pripravo na prihodnje krizne razmere (Todorovic et al., 2020). Uporaba vseh razpoložljivih virov, njihovo ustrezno načrtovanje ter uporaba novih tehnologij so se izkazali za dobro strategijo.

2. KAKOVOST ZDRAVSTVENEGA VARSTVA MED PANDEMIJO

Nenehno zagotavljanje kakovosti zdravstvene oskrbe je prizadevanje zdravstvenih sistemov za povečanje verjetnosti želenih zdravstvenih izidov na ravni posameznika in prebivalstva ob upoštevanju znanja, ki temelji na dokazih (WHO, 2023b). Pojav kriznih razmer je otežil doseganje teh ciljev, kar se je izkazalo še pred kratkim. Španska gripa (1918-1920) je povzročila 50 milijonov smrtnih žrtev, azijska gripa (1957-1958) in hongkonška gripa (1968-1969) sta povzročili 1 milijon smrtnih žrtev, virus ebola (2014-2016) v zahodnoafriških državah je povzročil 11, 000 smrtnih žrtev, posledice (Braithwaite, 2022). Najnovejši izziv za zdravstvene sisteme in njihovo odpornost je pandemija okužbe z virusom Covid, ki se je pojavila leta 2019 in po vsem svetu povzročila povečanje povpraševanja po zdravstveni oskrbi (WHO;2020b). Zdravstveni sistemi so se prilagodili glede na svoje zmogljivosti, prakse in možnosti (European Observatory on Health Systems and Policies, 2021). Pandemija se je hitro razvijala, kar je porušilo obstoječe načrte zdravstvenega sistema in organizacijo zdravstvenega varstva pogosto postavilo v ozadje za politiko ali ekonomijo, zaradi česar se je zmanjšala kakovost zdravstvenega varstva, nekateri sistemi pa so bili potisnjeni na rob svojih zmogljivosti (Braithwaite, 2022). Raziskave so pokazale, da se v krizah število smrti ne poveča le zaradi bolezni, ki so povzročile pandemijo, ampak tudi zaradi drugih bolezni, ki jih je mogoče preprečiti (norice, malarija, tuberkuloza, HIV) (Parpia et al., 2016).

Svetovna zdravstvena organizacija je za ohranitev kakovosti zdravstvenega varstva

priporočila uvedbo poenostavljenega sistema upravljanja, usklajenega s protokoli proti klicam, in okrepitev osnovnih zdravstvenih storitev, da bi ohranili kontinuiteto zdravstvenega varstva in nemoten pretok pacientov skozi vse ravni zdravstvenega varstva za izvajanje preventivnih, presejalnih in kurativnih pregledov, diagnostike in zdravljenja. Priporočilo vključuje tudi reorganizacijo osebja ter zagotavljanje in dobavo osnovnih zdravil in opreme (WHO, 2020b).

Zaradi zmanjšanja števila zaposlenih (vključenih v sistem Covid, okuženih z okužbo Covid) je bilo predlagano zmanjšanje števila stikov bolnikov z zdravstvenimi delavci in uporaba alternativnih načinov izvajanja storitev (delo od doma, telemedicina) za zaščito preostalega osebja je predlagano spremljanje bolezni, stresa in sindroma izgorelosti med zaposlenimi v zdravstvenih ustanovah (WHO, 2020b). V Srbiji se vsako leto izvaja nacionalna raziskava o zadovoljstvu zaposlenih v zdravstvenih ustanovah, od leta 2020 pa so vanjo vključena tudi vprašanja, povezana z delom v razmerah pandemije COVID-19. V prvem letu pandemije je več kot polovica zaposlenih v osnovnih zdravstvenih ustanovah (58,2 %) v Beogradu delala na območju COVID, 43,6 % pa v bolnišnicah, kar kaže na večjo vključenost osnovnih zdravstvenih ustanov v boj proti COVID. Naslednje leto se vključenost bolnišnic poveča, tako da je število zaposlenih, ki so delali na območju Covida, večje (60,4 %) v primerjavi z zaposlenimi v primarnih zdravstvenih ustanovah (57,1 %). V letu 2020 so bili največji izziv za zaposlene delo v zaščitni opremi, delo v novih pogojih ter negotovost in strah pred okužbo (IPHB, 2023). Po enem letu so zaposleni v bolnišnicah kot največja izziva navedli izčrpanost zaradi dela v zaščitni opremi in delovno obremenitev (41,9 % vprašanih in 41,5 %). V osnovnih zdravstvenih ustanovah sta bila največji izziv delo v novih pogojih in izčrpanost zaradi delovne obremenitve (35,8 % in 25,2 %), (IPHB, 2023).

3. ORGANIZACIJA BOLNIŠNIČNEGA DELA MED PANDEMIJO

Dejavnik, ki je v veliki meri določil učinkovitost boja proti COVID-19, so stacionarne zdravstvene ustanove in njihova sposobnost odzivanja na to izredno stanje (Barbash & Khan, 2021). V zvezi s tem se vsiljuje razmišljanje v dveh smereh: zagotavljanje bolnišnične oskrbe za bolnike s COVID-19 in zagotavljanje zdravstvene oskrbe za vse druge bolnike, ki niso bolniki s COVID (HSRM, 2021). Jasno je, s kakšnim izzivom se soočajo zdravstvene ustanove, če pomislimo na vse bolnike, ki potrebujejo stalno zdravstveno oskrbo, kot so dializni bolniki, onkološki bolniki itd (Verma et al., 2020), ali na nekatere posebej občutljive skupine, kot so nosečnice. Hkrati lahko te skupine zbolijo za COVID-19, zaradi česar je položaj veliko bolj zapleten. Ne smemo pozabiti, da je pandemija naletela na zdravstvene sisteme s precej različnimi viri. Število bolnišničnih postelj na 100 000 prebivalcev je bilo v Srbiji pred epidemijo 569, medtem ko se je v evropskih državah gibalo med 145 in 792 (OECD, 2018). Število epizod bolnišničnega zdravljenja je bilo v Srbiji 145/1.000 prebivalcev, v Evropi pa med 553/1.000 in 346/1.000 prebivalcev (OECD, 2018). Razmerje med zdravstvenimi delavci in prebivalci je bilo v Srbiji 3,1/1000 oziroma 6,1/1000 prebivalcev, v Evropi pa se je gibalo med 1,2/1000 in 5,5/1000 za zdravnike oziroma med 3,6/1000 in 18/1000 za medicinske sestre (WB, 2019).

Tako velike razlike so zagotovo vplivale na možnosti odzivanja na epidemijo. Vendar je večina držav glede na naravo bolezni COVID-19 uporabila enake pristope - ločila je bolne in osumljene bolnike s COVID od "ne-COVID" bolnikov in zmanjšala obseg storitev za "ne-COVID" bolnike. (HSRM, 2021). Prednostne naloge za omenjeno zmanjšanje so bile določene na podlagi medicinskih indikacij, resnosti zdravstvenih stanj in trenutnih epidemioloških razmer. Zdravstvene storitve v okviru urgentne medicine, onkologije ter storitve za nosečnice in porodnice so nujne in njihovo zagotavljanje ni bilo prekinjeno (HSRM, 2021). Vse druge storitve in izbirni posegi so po potrebi odloženi v skladu s trenutnimi epidemiološkimi razmerami. Vsekakor imajo takšni ukrepi svoje pomembne negativne posledice, kot je na primer podaljševanje čakalnih seznamov (Ousedik et al., 2021). Dva dodatna pristopa, ki lahko olajšata

zagotavljanje bolnišnične oskrbe v nastajajočih razmerah, sta telemedicina in uporaba zasebnih bolnišničnih zmogljivosti (HSRM, 2021). V naši državi so bili le posamezni primeri obračanja na telemedicino ter uporabe zmogljivosti zasebnih bolnišnic (HSRM, 2021).

V Srbiji so bolnišnično oskrbo za bolnike s KVČB sprva zagotavljale obstoječe bolnišnice, ki so bile v celoti preusmerjene samo za zdravljenje bolnikov s KVČB (tako imenovani status KVČB), in začasne vojaške bolnišnice (HSRM, 2021). Pozneje so bile zgrajene tri bolnišnice Covid: v Beogradu in Kruševcu decembra 2020 ter v Novem Sadu septembra 2021. Med obstoječimi bolnišnicami so bile vsaj nekaj časa poleg ustanov na terciarni ravni tudi splošne in posebne bolnišnice, vključno z rehabilitacijskimi centri po vsej Srbiji (HSRM, 2021). V glavnem mestu Beograd so imele skoraj vse bolnišnične ustanove za določeno obdobje status Covid. Izjema sta dve največji bolnišnični ustanovi, ki sta neprekinjeno zagotavljali zdravljenje vseh pacientov, ki niso bili v statusu Covid, ter visoko specializirane pediatrične, psihiatrične in ginekološke ustanove ter ustanove za zdravljenje kardiovaskularnih in onkoloških bolezni, ki so še naprej delovale v okviru svojih dejavnosti (HSRM, 2021). V statusu Covid so občasno delovali štirje beograjski klinični in bolnišnični centri ter nekatere ustanove, ki so visoko specializirane za zdravljenje bolezni, ki se bistveno razlikujejo od Covida, kot so ustanove za zdravljenje ortopedskih in revmatoloških, bolezni. Za delovanje bolnišnic v tako zapletenih pogojih delovanja je bila potrebna velika prilagodljivost. Pandemija COVID-19 je pokazala, da je prilagodljivost v vseh pogledih (osebje, prostor, oprema) zelo pomembna lastnost bolnišnic v izrednih razmerah. (Barbash& Khan, 2021).

4. ZDRAVSTVENO OSEBJE KOT GLAVNI VIR MED PANDEMIJO

Vsekakor si zdravstveno osebje kot eden od osnovnih virov zdravstvenih sistemov in ob upoštevanju vseh izzivov, s katerimi se sooča med pandemijo COVID-19, zasluži posebno mesto. Po podatkih šeste evropske raziskave o delovnih razmerah (Eurofund, 2017) je raven stresa med zdravstvenim osebjem tudi v "običajnih" okoliščinah višja v primerjavi z drugimi sektorji, predvsem pa zaradi velike delovne obremenitve, čustvenega bremena skrbi za hudo bolne, ukvarjanja z nezadovoljnimi bolniki ali njihovimi svojci, nasilja na delovnem mestu (WHO, 2020c). Med krizo, kot je izbruh nove nalezljive bolezni, so zdravstveni delavci izpostavljeni dodatnim virom psihološkega stresa - strahu za osebno/družinsko zdravje, preobremenjenosti, izgorelosti in izjemni utrujenosti, moralnim dilemam, pogostemu pričevanju trpljenju in smrti, spremembi delovnega okolja itd (WHO, 2020c). Po podatkih sistematičnega pregleda in metaregresije, ki so jih opravili Saleri in drugi, je razširjenost depresije, anksioznosti in stresa med zdravniki na prvi bojni črti boja proti COVID-19 40,4 %, 19,8 % oziroma 93,7 %, kar je več kot v študijah, opravljenih v drugih okoliščinah (Saleri in drugi, 2020). Pogostost simptomov depresije, anksioznosti in stresa med splošnimi zdravniki med pandemijo v Srbiji je bila 37 %, 31,7 % oziroma 41,1 % (Tripković et al., 2021). Slabše duševno zdravje lahko negativno vpliva na delovno uspešnost in pripravljenost zdravstvenih delavcev, da v celoti izkoristijo svoj potencial in zagotovijo ustrezno oskrbo. Učinkovit odziv na COVID-19 vključuje ohranjanje duševnega zdravja zdravstvenih delavcev kot enega ključnih elementov odziva javnega zdravja na krizo (WHO, 2021). Prav zaradi tega je Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) podala vrsto priporočil, ki vključujejo zagotavljanje zadostnih zmogljivosti za psihološko podporo ter lažji dostop do teh storitev (SZO, 2020c). Zgodnje prepoznavanje zdravstvenih delavcev, pri katerih obstaja veliko tveganje za razvoj duševnih težav, je enako pomembno kot njihovo pravočasno diagnosticiranje in zdravljenje. Vodstveni delavci v zdravstvenih ustanovah morajo ustvariti ugodne delovne pogoje in spodbudno delovno okolje, kar vključuje pravočasne in natančne informacije, prilagodljiv urnik in odmore ter spodbujanje komunikacije in podpore med sodelavci (WHO, 2020c). Po podatkih spremljanja odziva zdravstvenega sistema na COVID-19, ki ga je izvedel Evropski observatorij

za zdravstvene sisteme in politike, je 25 držav uvedlo številne ukrepe za ohranjanje duševnega zdravja zdravstvenih delavcev med pandemijo (telefonske linije za pomoč, aplikacije in spletne storitve, vodenje, svetovanje na daljavo itd. V naši državi je na spletni strani Zdravniške zbornice Srbije poleg splošnih smernic za podporo duševnemu zdravju med pandemijo poseben razdelek, namenjen duševnemu zdravju zdravnikov, in priporočila za zdravstvene delavce (SMC, 2020). Krepitev odpornosti zdravstvenega sistema z razvojem trajnostne zdravstvene delovne sile je nujna za ustrezen odziv na prihodnje krize na področju javnega zdravja. Zato je treba zagotoviti ustrezno psihološko podporo zdravstvenim delavcem in oceno učinka izvedenih ukrepov, ne le med pandemijo, temveč tudi dolgoročno.

5. ZADOVOLJSTVO BOLNIKOV V USTANOVAH PRIMARNEGA ZDRAVSTVENEGA VARSTVA MED PANDEMIJO

Primarno zdravstveno varstvo ima izjemno pomembno vlogo pri preprečevanju, pripravi in odzivanju celotnega zdravstvenega sistema na izredne razmere ter zlasti pri zagotavljanju dostopa prebivalstva do osnovnih zdravstvenih storitev (Sarti et al., 2020; Larkins, Allard in Burgess, 2022). Mnenje pacientov je v procesu izboljšanja zagotavljanja zdravstvenega varstva vse pomembnejše in velja za pomemben dejavnik pri odločanju o zdravljenju in zagotavljanju zdravstvenih storitev (Tomić, 2015). Kot vsako leto se tudi letos v zdravstvenih ustanovah v Beogradu prostovoljno in anonimno izvaja raziskava o zadovoljstvu pacientov v službah splošne medicine, pediatrije in ginekologije, ki vključuje enodnevno populacijo pacientov, ki so obiskali zdravnika na dan raziskave (Republika Srbija, 2010). Leta 2020 je bilo v raziskavo o zadovoljstvu vključenih 1 641 anketirancev, od katerih je bilo 65,3 % žensk in 34,7 % moških (povprečna starost 44,5 leta) (IPHB, 2023). Izkazalo se je, da so bili anketiranci večinoma zadovoljni z zdravstveno oskrbo, ki jim je bila zagotovljena v osnovnih zdravstvenih ustanovah v Beogradu, saj so jo v povprečju ocenili z oceno 4,56 (na lestvici od 1 do 5, kjer 1 pomeni zelo slabo, 5 pa odlično). Vendar so morali pacienti leta 2020 najpogosteje preložiti zdravniški pregled zaradi epidemioloških razmer z virusom COVID-19, in sicer več kot polovica vprašanih (51,4 %) (IPHB, 2023). Rezultati raziskave, prav tako izvedene med pandemijo, kažejo, da se je prelaganje obiska pri zdravniku povečalo predvsem zaradi strahu pred virusom COVID-19, zmanjšalo pa se je s seznanitvijo z dejstvi in razmerami v zvezi s pandemijo (Lai et al., 2021).

Iz rezultatov raziskave je razvidno, kako velik je lahko vpliv izrednih razmer, kot je pandemija, na organizacijo in zagotavljanje pravočasne zdravstvene oskrbe. Pandemija COVID-19 je vsilila potrebo po usklajenih mehanizmih odzivanja na epidemije, digitalne rešitve pa so lahko obetaven odgovor zdravstvenega sektorja na izzive izrednih razmer v prihodnosti (Isautier et al., 2020; Timmers et al., 2020).

6. ALI JE COVID-19 EDINA PANDEMIJA, KI ŠE TRAJA? - OGROŽENE SKUPINE, PREVENTIVNE STRATEGIJE IN IZKUŠNJE PRI DELU S STAREJŠIMI

Hitro širjenje okužbe s COVID-19 in možnost okužbe ljudi vseh starosti puščata številne takojšnje in dolgoročne posledice na njihovem psihofizičnem zdravju, ki pa so resnejše za nekatere skupine, kot so starejši in/ali tisti z obstoječimi kroničnimi nenalezljivimi boleznimi, kot so sladkorna bolezen, bolezen srca in ožilja, astma, duševne motnje (Džamonja Ignjatović, Stanković, & Klikovac, 2020; Milićević-Kalašić, Terzin in Gavrilović, 2021). Starejši predstavljajo heterogeno populacijo; čeprav starost ni bolezen, se komorbidnost s starostjo povečuje (WHO, 2020d).

Posebej ogrožene so marginalizirane, socialno izolirane in ranljive skupine ljudi, kot so

migranti, ženske in otroci, ki so izpostavljeni zlorabi, psihiatrični bolniki, invalidi in starejši ljudje, ki živijo sami ali v institucijah (WHO, 2020d; United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020). Zaskrbljenost, preokupacije in tesnoba lahko razvijejo celoten spekter simptomov in izpolnjujejo merila za posebno duševno motnjo (zaradi pomembnega stresorja), tj. poslabšajo stanje oseb z že obstoječimi psihičnimi motnjami ali pri osebah, ki podobne izkušnje še niso doživele in se zdaj prvič obrnejo po pomoč (Fagiolini, 2020). Spremembe na socialno-ekonomskem področju, kot je izguba službe, imajo na osebe v tem položaju izjemno slab učinek. Potrebni ukrepi za izolacijo so imeli dodaten učinek poleg že obstoječe krize osamljenosti. (Holt-Lundsted, Smith in Baker, 2015).

Poveča se tudi tveganje za samomorilno vedenje. Stopnja razširjenosti samomorov je že dolgo opozorilni znak, zdaj pa se pojavlja "dvojna pandemija". Ogrožene skupine se v veliki meri prekrivajo (Banerjee, Kosagisharaf in Sathyanarayana, 2021). Ob 50 milijonih ljudi, ki trpijo za demenco, in naraščajoči krivulji znanega števila obolelih za okužbo s COVID-19 lahko govorimo o povezavi pandemij (Burns et al., 2021; Wang et al., 2020).

7. SKRB ZA OBČUTLJIVE SKUPINE PREBIVALSTVA MED PANDEMIJO - DELO KUHINJ

Zagotavljanje hrane za socialno in materialno prikrajšane uporabnike prek kuhinj je pomembna in bistvena dejavnost na ravni mesta, ki zagotavlja dnevni obrok za približno 10 000 uporabnikov (IPHB, 2020a). Ta, za mnoge osnovni obrok, za nekatere pa edini čez dan, zadovolji najmanj 50 % dnevnih energijskih in prehranskih potreb (Mesto Beograd, 2011), financira pa ga mesto Beograd. Zaradi prepoznanega tveganja za zdravje in ogrožanja obrambnih sposobnosti, zlasti v razmerah grozeče nalezljive bolezni, bi bilo treba ob prekinitvi razdeljevanja obrokov tej občutljivi in heterogeni populaciji prilagoditi dejavnosti trenutnim razmeram, tako da tudi v razmerah izrednega stanja izvajanje te storitve ne bi bilo prekinjeno. V skladu s tem in ob upoštevanju ukrepov, sprejetih na ravni Vlade Srbije, ki se nanašajo predvsem na omejitev gibanja v času izrednih razmer, sta bili dinamika razdeljevanja obrokov in izvajanje programa preventivnega nadzora spremenjeni, tako da je bilo v obdobju od 23. 3. do 8. 6. 2020 razdeljevanje obrokov organizirano tri delovne dni v tednu (ponedeljek - sreda), medtem ko so bili za ostale dni razdeljeni paketi kosil, sestavljeni iz živil, ki so običajno del teh paketov v okviru veljavnega menija, in glede na razpoložljivost zaradi izrednih razmer. V skladu z razmerami so se okrepile dejavnosti Inštituta za javno zdravje iz Beograda in sodelovanje s Sekretariatom za socialno zaščito v smeri zagotavljanja strokovne metodološke pomoči - dajanja navodil in priporočil s ciljem zmanjšanja tveganja za pojav in širjenje okužbe COVID-19, povezane z izvajanjem dejavnosti v objektih za pripravo in razdeljevanje obrokov iz nacionalnih kuhinj.

Proaktivna programska dejavnost Inštituta za javno zdravje v Beogradu, ki temelji na nadzoru živil in sanitarno-higienskega stanja prostorov za pripravo in razdeljevanje obrokov v javnih kuhinjah med "zaporo", se je glede na vrsto dejavnosti in obseg izvajala s polno zmogljivostjo. Vključevala je ogled distribucijskih mest in objektov za pripravo obrokov z vpogledom v sanitarno-higienske razmere ter izvajanje rednih in dodatnih epidemioloških ukrepov za preprečevanje pojava in širjenja okužbe COVID-19; mikrobiološki nadzor živil in brisov; nadzor kakovosti obrokov - kemično-bromatološka analiza. Čeprav na podlagi dosedanjega znanja hrana ne predstavlja tveganja v zvezi z virusom SARS-CoV-2, uporaba rednih higienskih postopkov pri delu z živili skupaj z novimi protiepidemičnimi ukrepi za preprečevanje virusa SARS-CoV-2 prispeva k zmanjšanju tveganj, povezanih z boleznimi, ki se prenašajo s hrano.

Na podlagi statistične obdelave rezultatov preiskav vzorcev, odvzetih med izrednimi razmerami (23. 3. - 8. 6. 2020), z uporabo programske opreme Inštituta za javno zdravje

Beograd, so bili vsi vzorci živil zadovoljivi v smislu, da prisotnost mikroorganizmov (patogeni in indikatorji) ni bila ugotovljena, medtem ko je bila raven neustreznih ugotovitev v brisih (2,1 % vzorcev) prav tako na zadovoljivi ravni. Vzorčeni obroki so izpolnjevali minimalna energijska in hranilna merila. Med izrednimi razmerami je bilo za mikrobiološke in kemijsko-bromatološke preiskave vzorčenih skupno 190 brisov in 35 vzorcev obrokov. Na terenu je ves čas potekalo svetovalno in izobraževalno delo.

Učinkovito sodelovanje sektorja javnega zdravja - Inštituta za javno zdravje v Beogradu in lokalnih organov na mestni ravni - Sekretariata za socialno zaščito med izrednimi razmerami, pa tudi med epidemijo COVID-19, kaže na pomen skupnega in usklajenega dela za zagotovitev neprekinjenega izvajanja osnovne dejavnosti - prehranjevanja občutljivih uporabnikov v kuhinjah.

8. OBVEŠČANJE JAVNOSTI Z DELOM KLICNEGA CENTRA

Ko govorimo o COVID-19, ne smemo pozabiti, da gre za popolnoma neznano, resno bolezen pri velikem številu bolnikov, katere pojav je pri velikem delu prebivalstva povzročil strah in paniko (Mertens et al., 2020). Poleg tega so jo spremljali zapleteni protiepidemični ukrepi, ki so se skoraj vsak dan posodabljali glede na trenutne epidemične razmere in ki so zahtevali stalno prilagajanje na vseh ravneh delovanja družbe. Zaradi vsega naštetega je bilo treba zagotoviti hitrejša in dostopnejša komunikacijske kanale med zdravstvenimi delavci in prebivalstvom (ORISE, 2009; FEMA, 2020). Zagotavljanje točnih in pravočasnih informacij ter nasvetov v takšnih izrednih razmerah je narekovalo potrebo po odprtju telefonskih linij za sprejemanje klicev prebivalstva. Pomembno vlogo v tem procesu je imel Inštitut za javno zdravje v Beogradu, v katerem je klicni center začel delovati tik pred razglasitvijo izrednega stanja na ozemlju Republike Srbije. Delo v centru je potekalo na podlagi uradnih dokumentov, pridobljenih od pristojnih institucij (Vlade RS, Ministrstva za zdravje in Inštituta za javno zdravje Srbije). Delo klicnega centra je bilo organizirano v dveh izmenah, v vsaki izmeni so delali najmanj trije zdravstveni delavci. Več kot polovica jih je bila zdravnikov, sledili so jim višje medicinske sestre ter sanitarni in okoljski tehniki. Najpogostejša vprašanja so se nanašala na preventivne ukrepe, simptome bolezni, testiranje, izolacijo, napotitev v centre Covid, psihološko podporo in organizacijo delovnih procesov v podjetjih ter vstop in izstop iz države (IPHB, 2021). Število klicev na dan je bilo v povprečju 260, tj. 44 klicev na zdravstvenega delavca (IPHB, 2020b). V razmerah omejenega gibanja in preobremenjenega zdravstvenega sistema je bila možnost prejemanja specifičnih informacij in nasvetov zdravstvenih delavcev po telefonu pomemben vir v zgodnji fazi epidemije (Monaghesh et al., 2020).

9. UMETNO PREZRAČEVANJE IN KLIMATIZACIJA TER UPORABA PRENOSNIH NAPRAV ZA ČIŠČENJE ZRAKA V ZAPRTIH PROSTORIH MED PANDEMIJO NALEZLJIVE BOLEZNI COVID-19

Od začetka pandemije je beograjski Inštitut za javno zdravje prejel številne prošnje državljanov in pravnih oseb za pripravo priporočil o načinu izvajanja higiensko-epidemioloških ukrepov, predpisanih z Uredbo o ukrepih za preprečevanje in zatiranje nalezljive bolezni COVID-19 (Uradni list RS, 33/2022, 48/2022, 53/2022, 69/2022, 144/2022). Med številnimi zahtevami so na prvem mestu tiste, v katerih se zahtevajo priporočila za varno uporabo umetnega prezračevanja in klimatizacije prostorov, zlasti poleti, ter zahteve v zvezi z varno uporabo prenosnih naprav za čiščenje zraka v zaprtih prostorih, ob upoštevanju poti prenosa virusa SARS-CoV-2 in morebitne nevarnosti širjenja okužbe v takem okolju.

Vendar se je v praksi izkazalo, da je v številnih zaprtih prostorih delež zunanega zraka

manjši ali ga sploh ni, kar povečuje tveganje za širjenje virusa, zato se v takih prostorih priporoča uporaba umetnega prezračevanja in klimatskih naprav, ob upoštevanju naslednjih ukrepov (CDC, 2020, 2021; US-EPA, 2022):

- Ko je prostor prazen, morajo naprave delovati s polno zmogljivostjo, ko pa so v prostoru prisotni ljudje, je treba sistem v skladu s tehničnimi možnostmi nastaviti na nižji način delovanja.
- Če poleg umetnega prezračevanja obstajajo tudi pogoji za naravno prezračevanje, je priporočljivo občasno (vsakih 30 minut ali eno uro) za nekaj minut odpreti okna in/ali vrata in tako zagotoviti dodatno izmenjavo zraka.
- Za prezračevanje in klimatizacijo zaprtih prostorov je priporočljivo uporabljati prezračevalni sistem s filtri HEPA, ki jih je treba redno vzdrževati, čistiti in menjati v skladu s specifikacijami proizvajalca.
- Izogibajte se neposrednemu pretoku (pihanju) zraka proti prisotnim osebam, saj je bilo ugotovljeno, da to omogoča širjenje virusa z morebitnega prenašalca na druge zdrave osebe, ki so v toku zračnega toka (izključite mesta za sedenje in delo zaposlenih na teh območjih).
- Upravljavci, ki so vključeni v vzdrževanje in obratovanje prezračevalnih in klimatskih sistemov, morajo povečati ukrepe za čiščenje in razkuževanje odtokov, filtrov, rešetk in vseh delov sistema, ki so sicer predvideni s tehničnimi postopki.

Čeprav ni neposrednih znanstvenih dokazov, ki bi potrjevali učinkovitost prenosnih čistilnikov zraka pri zmanjševanju prenosa virusa SARS-CoV-2, lahko prenosni čistilniki zraka s filtri HEPA odstranijo virusne delce iz zraka v zaprtih prostorih (US-EPA, 2022), kar bi zmanjšalo izpostavljenost virusu, pa tudi drugim onesnaževalcem iz zraka in prispevalo k splošnemu izboljšanju kakovosti zraka v zaprtih prostorih.

Zaključek

S pandemijo COVID-19 je povezanih veliko pomembnih vprašanj. V naši publikaciji so izpostavljena nekatera od njih, kot so vloga zdravstvenih delavcev, organizacija bolnišnic med pandemijo, vzpostavitev klicnega centra za zagotavljanje točnih in pravočasnih informacij prebivalstvu, delo kuhinj v teh težkih razmerah in druga. Na splošno smo želeli poudariti pomen usklajenih prizadevanj in proaktivnih ukrepov za ublažitev vpliva prihodnjih pandemij in hudih razmer na javno zdravje.

Zahvala

Iskreno se zahvaljujemo vsem učiteljem, ki so s svojimi izkušnjami in znanjem pripomogli k uresničitvi tega poglavja in tečaja: Zorici Terzić-Šupić z Medicinske fakultete Univerze v Beogradu, prof. dr. Aleksandra Milićević-Kalašić z Inštituta za geriatrico in paliativno oskrbo, dr. Katarina Vojvodić, dr. Dunja Koprivica, Vladimir Glisović, dr. Gordana Tamburkovski, dr. Nevenka Kovačević, dr. Gordana Belamarić, dr. Milena Jakovljević, dr. Katica Tripković, dr. Irena Dželetović-Milošević in dr. Vesna Slepčević z Inštituta za javno zdravje v Beogradu. Študente so opolnomočili z dodatnim znanjem in veščinami. Zahvaljujemo se tudi našemu gostitelju iz Vidma v Italiji, univerzi Università delle Libere del FVG. Brez njihove strokovne podpore in prispevka izvedba dejavnosti tečaja ne bi bila mogoča.

10. ODNOSI

BARBASH, I.J., KAHN, J.M. 2021: "Fostering hospital resilience- lessons from COVID-19". *JAMA*, 326(8), 693–694. doi:10.1001/jama.2021.12484

BANERJEE D., KOSAGISHARAF J.R., SATHYANARAYANA RAO T.S. 2021: "The dual pandemic' of suicide and COVID-19: A biopsychosocial narrative of risks and prevention", *Psychiatry Res*, 295: 113577 doi: 10.1016/j.psychres.2020.113577

BRAITHWAITE, J. 2022: "Quality of care in the COVID-19 era: a global perspective". *IJQHC Communications*, 1(1), pp.1–3. DOI:<https://doi.org/10.1093/ijcoms/lyab003>

BURKI, T. 2020: "Global shortage of personal protective equipment". *Lancet Infect Dis.*, 20(7):785-786. doi: 10.1016/S1473-3099(20)30501-6.

BURNS, A., LOBO, A., RIKKERT, M. O., ROBERT, P., SARTORIUS, N., SEMRAU, M., STOPPE, G. 2021: "COVID-19 and dementia: Experience from six European countries". *Int. J. Geriatr. Psychiatry*, Jun;36(6), pp.943-949.

CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (2020): *COVID-19 and Cooling Centers*. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/php/cooling-center.html>. Pregledano 3 April 2020.

DALY, M., LEÓN, M., PFAU-EFFINGER, B., RANCI, C., ROSTGAARD, T. 2022: "COVID-19 and policies for care homes in the first wave of the pandemic in European welfare states: Too little, too late?" *J Eur Soc Policy*. 32(1):48-59. doi: 10.1177/09589287211055672.

DARGAVILLE, T., SPANN, K., CELINA, M. 2020: "Opinion to address the personal protective equipment shortage in the global community during the COVID-19 outbreak". *Polym Degrad Stab*. 176:109162. doi: 10.1016/j.polymdegradstab.2020.109162.

DŽAMONJA IGNJATOVIĆ, T., STANKOVIĆ, B., KLIKOVAC, T. 2020: "Experiences and quality of life of the elderly during the COVID-19 pandemic and the restrictive measures introduced in Serbia". *Psychological research*, 23 (2), pp. 201-31.

EUROFOUND (2017) *Update: Sixth European Working Conditions Survey—Overview Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-897-1596-6.

EUROPEAN OBSERVATORY ON HEALTH SYSTEMS AND POLICIES (2021): *COVID-19 Health System Response Monitor (HSRM)*. <https://eurohealthobservatory.who.int/monitors/hsrcm/> . Pregledano 15 February 2023.

FAGIOLINI, A. (2020): *What is the immediate and long-term impact of COVID-19 on mental health in general?*. <https://progress.im/en/content/what-immediate-and-long-term-impact-covid-19-mental-health> . Pregledano 4 April 2023.

HOLT-LUNDSTED, J., SMITH, T. B., BAKER, M. 2015: "Loneliness and social isolation as risk factors for Mortality: A meta-analytic Review". *Perspective on Psychological Science*, 10, (22). <https://doi.org/10.1177%2F1745691614568352>

ISAUTIER, J.M., COPP, T., AYRE, J., CVEJIC, E., MEYEROWITZ-KATZ, G., BATCUP, C., BONNER, C., DODD, R., NICKEL, B., PICKLES, K., CORNELL, S., DAKIN, T., MCCAFFERY, K.J. 2020: "People's Experiences and Satisfaction With Telehealth During the COVID-19 Pandemic in Australia: Cross-Sectional Survey Study". *J Med Internet Res.*, 10;22(12):e24531. Doi: 10.2196/24531.

JOVANOVIĆ, M., VUKOSAVLJEVIĆ, M., DINČIĆ, D., RATKOVIĆ, N., PERIŠIĆ, N., ILIĆ, R., ET AL R. 2021: "Medical care of patients in the emergency department of the Military Medical Academy in Belgrade during the epidemic of COVID-19" *Military Review*. 78(2): 231–235. DOI: <https://doi.org/10.2298/VSP200829119J>

KHAMIS, N., SAIMY, I.S., IBRAHIM, N.H., BADARUDDIN, N.K., MOHD HASSAN, N.Z.A., KUSNIN, F., SANDHU, S.S., MOHAMED, M. 2021: "Progression of the Pathway for Public Health Care during the COVID-19 Outbreak at District Health Office". *Int J Environ Res Public Health*, 18(19):10533. doi: 10.3390/ijerph181910533.

LAI, A.Y., SIT, S.M., WU, S.Y., WANG, M.P., WONG, B.Y., HO, S.Y., LAM, T.H. 2021: "Associations of Delay in Doctor Consultation With COVID-19 Related Fear, Attention to Information, and Fact-Checking". *Front Public Health*, 13;9:797814. doi: 10.3389/fpubh.2021.797814.

LAKE, M.A. 2020: "What we know so far: COVID-19 current clinical knowledge and research". *Clin Med (Lond)*, 20(2):124-127. doi: 10.7861/clinmed.2019-coron.

LARKINS, S.L., ALLARD, N.L., BURGESS, C.P. 2022: "Management of COVID-19 in the community and the role of primary care: how the pandemic has shone a light on a fragmented health system". *Med J Aust.*, 25. doi: 10.5694/mja2.51721.

SERBIAN MEDICAL CHAMBER (SMC) (2020): *Mental health of doctors*. <https://www.lks.org.rs/aktivnosti/projekti/mentalno-zdravle-lekara>. Pregledano 14 February 2023.

MERTENS, G., GERRITSEN, L., DUIJNDAM, S., SALEMINK, E., ENGELHARD, I.M. 2020: "Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020". *J Anxiety Disord.*, 20 (74):102258. doi: 10.1016/j.janxdis.2020.102258.

MILIĆEVIĆ-KALAŠIĆ, A., TERZIN, Đ., GAVRILOVIĆ, A. 2021: "Health and social problems of the elderly in the conditions of the COVID-19 pandemic". *Gerontology* 2: 31-59.

MONAGHESH, E., HAJIZADEH, A. 2020: "The role of telehealth during COVID-19 outbreak: a systematic review based on current evidence". *BMC Public Health*, 20, 1193. doi:10.1186/s12889-020-09301-4.

OAK RIDGE INSTITUTE FOR SCIENCE AND EDUCATION (ORISE) (2009): *Coordinating Call Centers for Responding to Pandemic Influenza and Other Public Health Emergencies: A Workbook for State and Local Planners*. Centers for Disease Control and Prevention. <https://www.cdc.gov/cpr/readiness/healthcare/documents/finalcallcenterworkbookforweb.pdf>. Pregledano 13. February 2023.

OECD (2018) *Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle*. Brussels: OECD Publishing, Paris/European Union. doi: 10.1787/health_glance_eur-2018-en

OUSSEDIK, S., MACINTYRE, S., GRAY, J., MCMEEKIN, P., CLEMENT, N.D., DEEHAN, D.J. 2021: "Elective orthopedic cancellations due to the COVID-19 pandemic: where are we now, and where are we heading?" *Bone Jt Open*, 2(2), 103-110. doi: 10.1302/2633-1462.22.BJO-2020-0161.R1.

PARPIA, A. S., NDEFFO-MBAH, M. L., WENZEL, N. S., & GALVANI, A. P. 2016: "Effects of response to 2014–2015 Ebola outbreak on deaths from malaria, HIV/AIDS, and tuberculosis, West Africa". *Emerging infectious diseases*, 22(3), 433.

SALARI, N., KHAZAIE, H., HOSSEINIAN-FAR, A., KHALEDI-PAVEH, B., KAZEMINIA, M., MOHAMMADI, M., SHOHAIMI, S., DANESHKHAH, A., ESKANDARI, S. 2020: "The prevalence of stress, anxiety, and depression within front-line healthcare workers caring for COVID-19 patients: a systematic review and meta-regression". *Hum Resour Health*, 18(1):100. doi: 10.1186/s12960-020-00544-1.

SARTI, T.D., LAZARINI, W.S., FONTENELLE, L.F., ALMEIDA, A.P.S.C. 2020: "What is the role of Primary Health Care in the COVID-19 pandemic?" *Epidemiol Serv Saude.*, 29(2):e2020166. English, Portuguese. doi: 10.5123/s1679-49742020000200024. Epub 2020 Apr 27.

TIMMERS, T., JANSSEN, L., STOHR, J., MURK, J.L., BERREVOETS, M.A.H. 2020: "Using eHealth to Support COVID-19 Education, Self-Assessment, and Symptom Monitoring in the Netherlands: Observational Study". *JMIR Mhealth Uhealth.*, 23, 8(6):e19822. doi: 10.2196/19822.

THE FEDERAL EMERGENCY MANAGEMENT AGENCY (FEMA) (2020): *COVID-19 Best Practice Information: State, Local, Tribal and Territorial Governments: 9-1-1 Call Centers*. U.S. Department of Homeland Security. https://www.fema.gov/sites/default/files/2020-07/fema_covid_bp-911-centers.pdf. Pregledano 13 February 2023.

THE CITY OF BELGRADE. CITY ADMINISTRATION. 2011: "Regulations on the preparation and distribution of free meals". Official Gazette of the City of Belgrade no. 47/11

THE INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF BELGRADE (IPHB) 2020a: Annual report on the performed preventive health control of free meals and facilities for the preparation and distribution of meals for users of soup kitchens, (unpublished material).

THE INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF BELGRADE (IPHB) 2020b: Reports on the work of the Call Center from March 13 to May 11, 2020, (unpublished material).

THE INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF BELGRADE (IPHB) (2021): *COVID-19*. <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/lat/covid19>. Pregledano 13 February 2023.

THE INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF BELGRADE (IPHB) (2023): *Quality of health care*. <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/kvalitet-zdravstvene-zastite/2021/73-kvalitet-zdravstvene-zastite/2021/1165-pokazatelji-zadovoljstva-zaposlenih-u-zdravstvenim-ustanovama-u-beogradu-u-2021> . Pregledano 15 February 2023.

THE REPUBLIC OF SERBIA. MINISTRY OF HEALTH 2010: Rulebook on health care quality indicators. (Official Gazette RS 49/10).

THE WORLD BANK - WB (2019): *World Bank open data*. <https://data.worldbank.org/>. Pregledano 13 February 2023.

TODOROVIC, J., PIPERAC, P., TERZIC-SUPIC, Z. 2020: "Emergency management, mitigation for COVID-19 and the importance of preparedness for future outbreaks". *IJHPM*, 35 (5): 1274-1276. doi.org/10.1002/hpm.3011

TOMIĆ, V.V. 2015: Health psychology in medical practice pp.65-66. ISBN 978-86-919127-0-3. <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/Zdravstvena%20psihologija.pdf>. Pregledano 13 February 2023.

TRIPKOVIĆ, K., BUKUMIRIĆ, Z., VOJVODIĆ, K., BJELICA, N., ODALOVIĆ, M., ŠANTRIĆ- MILIĆEVIĆ, M. 2021: "Depression, anxiety and stress among general practitioners during the COVID-19 pandemic: a cross-sectional study in Serbia". *IV Congress of social medicine with international participation*. Collection of papers and abstracts. Belgrade, Serbian Medical Association.

UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS (2020): *COVID-19 and Older Persons: A Defining Moment for an Informed, Inclusive and Targeted Response*. www.un.org/development/desa/publication . Pregledano 25 December 2022.

UNITED STATES ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY (2022): *Air Cleaners, HVAC Filters, and Coronavirus (COVID-19)*. <https://www.epa.gov/coronavirus/air-cleaners-hvac-filters-and-coronavirus-covid-19> . Pregledano 7 July 2022.

VERMA, A., PATEL, A.B., TIO, M.C., WAIKAR, S.S. 2020: "Caring for Dialysis Patients in a Time of COVID-19". *Kidney Medicine*, 6 (2), 787-792. doi:10.1016/j.xkme.2020.07.006

WAHLSTER, S., SHARMA, M., LEWIS, A.K., PATEL, P.V., HARTOG, C.S., JANNOTTA, G., BLISSITT, P., KROSS, E.K., KASSEBAUM, N.J., GREER, D.M., CURTIS, J.R., CREUTZFELDT, C.J. 2021: "The Coronavirus Disease 2019 Pandemic's Effect on Critical Care Resources and Health-Care Providers: A Global Survey". *Chest.*, 159(2):619-633. doi: 10.1016/j.chest.2020.09.070.

WANG, H., LI, T., BARBARINO, P., GAUTHIER, S., BRODATY, H., & MOLINUOVO, J. L. 2020: "Dementia care during COVID-19". *The Lancet*, 1190-1191.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020a): *Shortage of personal protective equipment endangering health workers worldwide*. News release. <https://www.who.int/news/item/03-03-2020-shortage-of-personal-protective-equipment-endangering-health-workers-worldwide> .Pregledano 12 Februarz 2023.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020b): *Maintaining Essential Health Services: Operational Guidance for the COVID-19 Context: Interim Guidance*. Geneva: World Health Organization.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020c): *Vulnerable populations during COVID-19 response-English*. https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/446340. Pregledano 12 February 2023.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2023a): *Timeline: WHO's COVID-19 response*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline/#!> Pregledano 12 February 2023.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2023b): *Quality of Care*. https://www.who.int/health-topics/quality-of-care#tab=tab_1 Pregledano 15 February 2023.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO) (2020c): *Health Workforce Policy and Management in the Context of the COVID-19 Pandemic Response*. Interim Guidance. Geneva: World Health Organization.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020d): *Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak*. WHO. CC BY-NC-SA 3.0 IGO license.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. REGIONAL OFFICE FOR EUROPE, Lynch, D., Lucey, M., Carroll, N., Parkinson, N., Sisson, L. (eds.) 2021: *Promoting the health and well-being of the health and care workforce*. WHO; CC BY-NC-SA 3.0 IGO licence

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2021): *Coronavirus disease (COVID-19): Ventilation and air conditioning*. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/coronavirus-disease-COVID-19-ventilation-and-air-conditioning>. Pregledano 23 December 2021.

POGLAVJE 10
DEJAVNOSTI BEOGRAJSKEGA INŠTITUTA ZA JAVNO ZDRAVJE V IZREDNIH
RAZMERAH
- PRIMERI TERENSKEGA DELA -

Nevenka Pavlović¹, Ivana Begović-Lazarević¹, Biljana Begović - Vuksanović¹, Sonja Giljača¹,
Slavica Maris¹, Vladimir Risimović¹

¹Inštitut za javno zdravje v Beogradu

nevenka.pavlovic@zdravlje.org.rs, ivana.begovic@zdravlje.org.rs,
biljana.begovic@zdravlje.org.rs, sonja.giljaca@zdravlje.org.rs,
slavica.maris@zdravlje.org.rs, vladimir.risimovic@zdravlje.org.rs

ABSTRACT:

Med pomembnimi izzivi na področju javnega zdravja so po vsem svetu različna potencialna tveganja in nevarnosti za zdravje, ki lahko dosežejo raven krize ali izrednih razmer. To so lahko nalezljive bolezni, kemične ali radioaktivne nesreče, onesnaženje hrane, naravne nesreče in gozdnje, ki izhajajo iz podnebnih sprememb, kot so ekstremne vremenske razmere in uničenje gozdov. Zato so bili za zagotavljanje čim bolj učinkovite zaščite skupnosti in splošne javnosti na prizadetem območju razviti različni pristopi za krepitev sistema javnega zdravja. V Republiki Srbiji inštituti za javno zdravje izvajajo in vodijo dejavnosti v izrednih razmerah, vsak na svojem področju, v vseh njihovih fazah. Hkrati sodelujejo z drugimi zdravstvenimi centri, lokalnimi samoupravami, javnimi podjetji in ustanovami, organizacijami civilne družbe in mediji. Obdobje nič manj pomembnih dejavnosti sodi v obdobje pred izrednimi razmerami, ki je namenjeno pripravi na odzivanje v primeru potrebe. Pri organizaciji in izvajanju dejavnosti v izrednih razmerah sodelujejo vse organizacijske enote inštituta: oddelki za epidemiologijo in mikrobiologijo, higieno in okolje ter oddelki, ki se ukvarjajo s socialno medicino. V tem prispevku so opisane dejavnosti vseh oddelkov Inštituta za javno zdravje Beograd (IPHB) v dveh različnih izrednih razmerah: med poplavami leta 2014 in pandemijo COVID-19, ki se je začela leta 2020.

Ključne besede: Izredne razmere, tveganja za zdravje, ukrepi na področju javnega zdravja, nadzor, cepljenje

UVOD

Med akterji sistema javnega zdravja v Republiki Srbiji je mreža regionalnih inštitutov za javno zdravje (RIPH). Na vrhu te mreže je Inštitut za javno zdravje Srbije "Dr. Milan Jovanović Batut" (IPHS), vodilna strokovna in metodološka ustanova mreže RIPH. Ključne dejavnosti mreže RIPH v izrednih razmerah so precej kompleksne in jasno opredeljene. Njihov cilj je zmanjšati učinke in posledice izrednih razmer, oceniti, spremljati in načrtovati vse ukrepe in vire, ustvariti pogoje za hitro odzivanje in reševanje prebivalstva ter ohraniti delovanje zdravstvenega sistema in zagotavljanje zdravstvenega varstva. Omenjene dejavnosti so del cikla obvladovanja izrednih razmer v njegovih fazah zmanjševanja učinkov, stanja pripravljenosti, odzivanja in okrevanja. Posebnega pomena so dejavnosti, ki sestavljajo pripravljenost za odzivanje v izrednih razmerah in se izvajajo v obdobju pred nastankom izrednih razmer. Pripravljenost sestavljajo usklajeni in stalni procesi krepitev potrebnih zmogljivosti, načrtovanja in izvajanja ukrepov v razmerah, ko lahko učinki tveganja za zdravje

potencialno presežejo rutinske zmogljivosti skupnosti za njihovo odpravo. Eden od segmentov dejavnosti se nanaša tudi na vzpostavitev in vzdrževanje informacijskega in komunikacijskega sistema v kriznih in izrednih razmerah. To pomeni oblikovanje seznama institucij in osebja za komuniciranje in sproščanje informacij ter, stalno posodabljanje informacij s seznama za namene hitrega komuniciranja, ocenjevanje vsebine seznama udeležencev v sistemu, ki je zunaj zdravstvenega sektorja, glede na naravo izrednih razmer, pripravo, dodajanje ali izboljšanje informacijskega sistema (Nelson et al., 2007; Ministry of Health of the Republic of Serbia, 2018; Rose et al., 2017; NACCHO, 2015). Po razglasitvi izrednih razmer RIPH aktivira operativni načrt za izredne razmere, začne izvajati prve organizacijske dejavnosti ter vzpostavi komunikacijski in informacijski sistem. V takšnih okoliščinah sta komunikacija in sodelovanje z drugimi zdravstvenimi ustanovami, lokalnimi samoupravami, javnimi podjetji in ustanovami na območju njihove pristojnosti nujna. (Ministrstvo za zdravje Republike Srbije, 2018; Rose et al., 2017; Zakon o javnem zdravju, 2016).

Osnovne operativne dejavnosti so prva objava informacij o nastanku novih razmer, ocena in analiza razmer (na podlagi razpoložljivih podatkov), ocena potreb in sodelovanje pri zagotavljanju potrebne zdravstvene pomoči, izvajanje ukrepov preventivne zdravstvene zaščite ter predlaganje ukrepov višjim instancam in oblikovanje multidisciplinarnih ekip (Ministrstvo za zdravje Republike Srbije, 2018; Rose et al., 2017; WHO, 2015).

Dejavnosti RIPH so v skladu s strokovnimi metodološkimi navodili na nacionalni ravni (glede na dejanske epidemiološke in izredne razmere), veljavnimi zakonskimi predpisi ter navodili in priporočili SZO za operativni center, javne zdravstvene delavce, ustvarjalce zdravstvene politike, organe in agencije, odgovorne za obvladovanje izrednih razmer, ko je ogroženo javno zdravje. Zato so RIPH vključeni v hitro oceno potreb skupnosti, ki jo prizadenejo krizne ali izredne razmere, vse s ciljem zagotoviti najboljši možni odziv (katera populacija je najbolj ogrožena zaradi poškodb, bolezni ali smrti, ocena vrste in količine potrebnih zdravil in medicinskih pripomočkov, ocena potrebe po evakuaciji prebivalstva v zavetišča ali začasne nastanitvene objekte, ponovna vzpostavitev oskrbe z energijo). Preventivni zdravstveni ukrepi vključujejo dejavnosti za preprečevanje poškodb in nalezljivih bolezni, vzdrževanje sistema epidemiološkega nadzora v primerih nalezljivih bolezni, vidike varstva okolja in izpostavljenosti onesnaževalcem, zagotavljanje stalnih potrebnih zdravstvenih storitev ter dejavnosti za ohranjanje dobrega duševnega zdravja skupaj s psihološko podporo, promocijo zdravja, zagotavljanjem informacij in izobraževanjem prebivalstva. Zdravstvene ustanove izvajajo zgoraj naštetе dejavnosti v skladu z določenimi prednostnimi nalogami na področjih epidemiologije in mikrobiologije, higijene in okolja ter socialne medicine, ki sestavljajo organizacijsko strukturo RIPH (Ministrstvo za zdravje Republike Srbije, 2018; Zakon o javnem zdravju, 2016; WHO, 2015).

V prispevku sta predstavljena dva primera terenskega dela, ki opisujeta dejavnosti Inštituta za javno zdravje v Beogradu kot enega od RIPH v Republiki Srbiji v zvezi z izrednimi razmerami. Kot vir informacij so bili uporabljeni podatki IPHB: Letno poročilo o izvajanju Programa zaščite prebivalstva pred nalezljivimi boleznimi na območju mesta Beograd v letu 2014, poročila IPHB o dejavnostih spremljanja higiensko-epidemioloških razmer na poplavljenih območjih na območju Beograda v letu 2014, dnevna poročila o dejavnostih v zvezi s COVID-19 na območju Beograda za obdobje od marca 2020 do septembra 2021, tedenska poročila o epidemioloških razmerah COVID-19 na območju Beograda v obdobju od julija 2020 do septembra 2021.

Vse dejavnosti so navedene v skladu z elementi obvladovanja izrednih razmer (od opredelitve nevarnosti, groženj in ocene tveganj, izvajanja organizacijskih dejavnosti in aktivacije ustreznega načrta za ukrepanje v izrednih razmerah, izvajanja preventivnih in blažilnih ukrepov, dejavnosti odzivanja in pripravljenosti za obveščanje javnosti do faze okrevanja) ter dejavnosti IPHB.

1. POPLAVE V BEOGRADU LETA 2014

Takoj po prejemu informacij o prihajajočem poplavnem valu v sedmih mestnih občinah (15. 5. 2014) je higiensko-epidemiološka ekipa IPHB obiskala prizadete lokacije, po razglasitvi izrednih razmer pa je bil aktiviran Načrt protipoplavne zaščite Beograda in začele so se izvajati najpomembnejše organizacijske dejavnosti: ustanovljen je bil štab IPHB za izredne razmere, uvedene so bile 24-urne službe in dejavnosti pripravljenosti, zbranih je bilo 8 higiensko-epidemioloških ekip, aktivirana je bila mobilna okoljsko- toksikološka enota, vzpostavljeno je bilo informacijsko in komunikacijsko omrežje, določene so bile odgovorne osebe PR.

Po prvih ocenah epidemioloških razmer je bilo vzpostavljeno stalno epidemiološko spremljanje nalezljivih boleznih na območju mesta in v začasnih nastanitvenih objektih. Najhujše razmere so bile v občini Obrenovac, kjer je bilo poplavljenih 80 % ozemlja, evakuiranih je bilo približno 25 000 ljudi, od tega jih je bilo 5 252 nastanjenih v objektih za začasno kolektivno nastanitev v mestu (na približno 30 objektov ali v določenem trenutku celo 50). Med evakuiranimi je bilo največ starejših, pa tudi 1 270 otrok in 236 dojenčkov. Uvedeno je bilo neprekinjeno obveščanje s strani Inštituta za javno zdravje Srbije in ministrstva za zdravje (sprva vsakih 6 ur, pozneje pa enkrat na dan). Epidemiološke ekipe IPHB so bile do sredine julija 2014 dnevno prisotne na terenu (od 8.00 do 20.00), kjer so spremljale epidemiološke razmere ter usklajevale higiensko-epidemiološke ukrepe in dejavnosti. Kasneje se je spremljanje nadaljevalo v sodelovanju z epidemiologom iz zdravstvenega centra Obrenovac.

V primerih nalezljivih boleznih je bila organizirana in izvedena epidemiološka preiskava s priporočili in izvajanjem ukrepov za nadzor boleznih, mikrobiološko analizo in laboratorijskim testiranjem odvzetih vzorcev, ukrepi dezinfekcije, dezinfekcije in zatiranja škodljivcev ter nadzorom nad kemoterapijo in imunoprofilakso. Izbruha nalezljive bolezni ni bilo zabeleženih. Izdelanih je bilo sto pet (105) pisnih poročil o izvedenih dejavnostih epidemioloških skupin s priporočili za preventivne/obvladovalne ukrepe (Oddelek za epidemiologijo in mikrobiologijo) (IPHB, 2014a,b).

Vsakodnevno se je izvajal nadzor nad vodo in hrano s spremljanjem odstranjevanja odpadkov, melioracijo in kartiranjem območij, pri čemer so bila opredeljena območja z visoko in nizko stopnjo tveganja, dezinfekcija vode iz posameznih vodnjakov, priporočila za razdeljevanje hrane v začasnih nastanitvenih objektih, navodila za dejavnosti pred vstopom v kateri koli objekt po umiku poplav, navodila za varno čiščenje (Oddelek za higieno in okolje) (IPHB, 2014a,b).

Sodelovali so tudi pri organizaciji zdravstvenega varstva v skupnih nastanitvenih objektih za evakuirane, pri pripravi in distribuciji izobraževalnega gradiva za širšo javnost, pri pripravi in objavi obvestil in sporočil na spletni strani IPHB, zagotavljanju telefonskih linij za pomoč širši javnosti in pri svetovanju staršem majhnih otrok prek telefonske linije za pomoč staršem "Halobeba" (Oddelek za socialno medicino) (IPHB, 2014a).

Vse naštetje dejavnosti pripravljenosti in odzivanja v izrednih razmerah so del temeljnih pristojnosti držav članic EU v zvezi z izrednimi razmerami ter metodoloških priporočil SZO (SZO, 2015; ECDPC, 2017). Kendrovski in drugi so v članku *Managing Health Risks during the Balkans Floods*, katerega sestavni del je bila poplava v Obrenovcu, izpostavili potrebo po zapolnitvi vrzeli v znanju o ogroženem javnem zdravju v obstoječi praksi obvladovanja poplav, torej po vključitvi zdravja pred, med in po poplavnih izrednih razmerah. Upoštevanje spoznanj za sistem zgodnjega opozarjanja, pripravljenost in odzivanje ter vključevanje rezultatov raziskav bi vse to vodilo k boljšemu razumevanju zdravstvenih tveganj in preprečevanju morebitnih motenj pri zagotavljanju zdravstvenih storitev (Kendrovski et al., 2017). Hkrati analiza podatkov o zdravstvenih tveganjih zaradi katastrofalnih poplav opozarja, kako pomembna je pripravljenost pri blaženju vpliva naravnih nesreč na zdravje, zlasti glede boleznih, ki se prenašajo s hrano in vodo (Paterson, Wright in Harris, 2018).

2. COVID-19 PANDEMIJA

Pandemija COVID-19 je bila najhujša izredna situacija za javno zdravje po vsem svetu od pandemije velike gripe leta 1918. Z virusom je bilo okuženih približno 500 milijonov ljudi - tretjina svetovnega prebivalstva, po vsem svetu pa je bilo zabeleženih 50 milijonov smrtnih primerov (dvakrat več kot v prvi svetovni vojni) (National Archives, 2021). Izbruh virusa COVID-19 je bil prvič zabeležen konec leta 2019 v mestu Wuhan na Kitajskem. Zaradi povezave z izbruhom virusa je bila 1. januarja 2020 za nedoločen čas zaprta veleprodajna tržnica morskih sadežev Huanan v mestu Wuhan. V naslednjih dneh je Kitajska razglasila, da so Wuhan in druga mesta zaprta, da bi preprečila širjenje virusa (Allam, 2020). Odkrit je bil nov koronavirus, Svetovna zdravstvena organizacija pa je 11. marca 2020 izbruh COVID-19 opredelila kot pandemijo (Wang et al., 2020; WHO, 2020). Prvi primer COVID-19 v Republiki Srbiji je bil zabeležen 6. marca 2020; 15. marca 2020 so bile na ozemlju celotne države razglašene izredne razmere. Ministrstvo za zdravje je izbruh razglasilo za epidemiološko pomembnejši. Od prvega registriranega primera do 27. septembra 2021 je bilo skupno število primerov 926.269 (od 5.601.570 testiranih oseb). Najvišje povprečno dnevno število v sedemdnevem obdobju je bilo zabeleženo v novembrsko-januarskem vrhuncu (7.278 primerov 4.12.2020.), nato pa v tednu dejanskega vrhunca v septembru in oktobru 2021 (6.968 primerov, registriranih 19.9.2021). Povprečno število primerov v Beogradu je bilo približno 25 % vseh registriranih v Srbiji (kar je ustrezalo številu prebivalcev Beograda glede na skupno število prebivalcev Srbije). Po razpoložljivih podatkih je bila bolezen glavni vzrok smrti v 8142 primerih (0,88-odstotna stopnja umrljivosti) (Uradni list RS, 2020; JHU Coronavirus Resource Centre, 2021; Ministrstvo za zdravje Republike Srbije, 2023).

Uporabljen je bil pristop okrepljenega nadzora, kombinacija aktivnega odkrivanja primerov in pogosteje pasivnega pristopa ter obdelava vseh prijavljenih primerov (iz zdravstvenih centrov, kolektivnih bivalnih ustanov, delovnih organizacij), nato ukrepi za zmanjšanje širjenja na individualni ravni (sledenje stikov in karantenski ukrepi za stike), skupaj z nadzorom državne meje in ukrepi v skupnosti (socialna/fizična oddaljenost, obvezno nošenje mask, nato ukrepi v javnem prometu, manjše število oseb v zaprtem okolju itd.), ki so bili glede na dejanske epidemiološke razmere strožji ali ohlapnejši. Poleg tega je bil resno upoštevan pomen izvajanja vsakodnevnih dejavnosti, vse skupaj pa je bilo združeno s priporočenimi ukrepi, kjer je bilo to mogoče (IPHS, 2020; ECDPC, 2020; Ansah et. al., 2021; Hartley, 2020).

Epidemiologi IPHB so s sodelavci obdelali 58.798 prijavljenih primerov okužb s COVID-19. Registriranih in obdelanih je bilo 87 (87) izbruhov novega koronavirusa (v zdravstvenih ustanovah, delovnih organizacijah, kolektivnih domovih mreže socialnega varstva), pripravljenih je bilo 111 pisnih poročil s priporočili za nadzorne ukrepe.

Zdravstvenim ustanovam in ustanovam socialnega varstva na območju Beograda se še vedno stalno zagotavlja strokovna metodološka pomoč za odkrivanje in zdravljenje oseb s COVID-19. V Beogradu so epidemiologi IPHB še vedno 24 ur na dan, 7 dni v tednu na voljo zdravnikom beograjskih zdravstvenih domov. Opravljenih je bilo več kot 14.000 posvetov. Spremljanje zdravstvenega varstva je bilo izvedeno za 7 057 oseb, ki so se obrnile na epidemiološko službo IPHB po prihodu iz držav, ki so zbolele za COVID-19, da bi preprečili vnos virusa in njegovo širjenje.

Izvedeno je bilo sledenje stikov z bolniki s COVID-19, zlasti tistih, ki delajo v zdravstvenih ustanovah ali so bolniki v njih, ter tistih, ki delajo v predšolskih ustanovah in kolektivnih domovih za socialno varstvo (44.040). Poleg tistih, ki delajo na področju epidemiologije, so pri telefonskem kontaktiranju oseb, pozitivnih na COVID-19, ter iskanju in svetovanju njihovim kontaktom sodelovali tudi drugi strokovnjaki služb IPHB, zdravniki na specializaciji, ki so imeli premor pri pouku specializacije, ter zdravniki, zaposleni pri UNOPS (United Nations Office for Project Services). Naši sodelavci so sodelovali tudi pri svetovanju in iskanju odgovorov na vsa

vprašanja, ki so jih morda imeli prebivalci, predstavniki različnih organizacij, predšolskih ustanov in mreže institucij socialnega varstva, vse prek elektronske pošte (8 100). Rezultati različnih avtorjev so pokazali, da lahko uporaba močnega sistema nadzora z aktivnim odkrivanjem novih primerov, hitrim sledenjem stikov, vključno s karanteno stikov, skupaj z ukrepi za oceno tveganja, ki se uporabljajo v skupnosti, zelo pomaga pri omejevanju širjenja COVID-19. Na nesporno učinkovitost takšnega sistema spremljanja zagotovo vplivajo asimptomatski primeri in primeri z blago obliko okužbe, ki lahko ostanejo neprepoznani, ter zmogljivosti zdravstvenega sistema, ki so potrebne za takšno obliko spremljanja (Keeling, Hollingsworth in Read, 2020; Pung, Cook in Chiew, 2021).

V zvezi s primeri COVID-19 med učenci in šolskim osebjem na 28 šolah v Beogradu je bilo opravljenih 1 559 epidemioloških testov (95 informacij s priporočili za nadzorne ukrepe) (IPHS in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in tehnološki razvoj, 2022).

Od samega začetka epidemije so bile ekipe na terenu 24 ur na dan v pripravljenosti za vzorčenje in prevoz biološkega materiala. V obdobju od marca 2020 do septembra 2021 so te ekipe opravile približno 3 000 intervencij na terenu, vzorčenih in prepeljanih v referenčne laboratorije pa je bilo približno 31 072 brisov za teste PCR. Poleg tega je bilo samo v ambulanti IPHB COVID-19 odvzetih 30.100 brisov PCR, 710 vzorcev krvi za serološko testiranje na protitelesa novega koronavirusa in 1.015 (2021) brisov za odkrivanje novega koronavirusa z uporabo hitrih antigenskih testov (IPHB, 2021a,b).

Za cepljenje prebivalstva proti COVID-19 v tej državi so bila na voljo cepiva štirih različnih proizvajalcev: Sinofarm, Gam-Covid-Vac, Pfizer in Astra Zeneca. Prednostne skupine za cepljenje so bile: zaposleni v zdravstvenih domovih, zdravstvenih domovih in drugih socialno varstvenih zavodih, starejši od 65 let, ki so bili v stalni oskrbi zdravstvenih domov in drugih socialno varstvenih zavodov, starejši od 75 let iz splošne populacije, posamezniki s komorbidnostmi, starejši od 65 let, posamezniki, zaposleni v nekaterih ustanovah, pomembnih za normalno delovanje družbe (Ministrstvo za zdravje RS, 2020).

Da bi cepljenje proti COVID-19 zajelo čim širši krog prebivalstva ter da bi se izognili gneči in dolgim čakalnim vrstam, so bile poleg točk cepljenja v zdravstvenih centrih vzpostavljene tudi dodatne točke v dvoranh beograjskega sejmišča in centra Belexpo (s podporo in logistiko, ki jo je zagotovil vladni urad za IT in e-upravljanje Republike Srbije). V sodelovanju z zdravstvenimi domovi in lokalno samoupravo je bilo organizirano cepljenje v domovih za ostarele ter drugih ustanovah in objektih mreže socialnega varstva, nato v domovih za invalide, na začasno urejenih točkah za podeželsko prebivalstvo, nato na točkah v trgovskih centrih in nakupovalnih središčih, mobilnih točkah v posebej opremljenih avtobusih.

Poleg cepljenja proti virusu Covid-19 so potekale intenzivne dejavnosti cepljenja ranljivih skupin (bolnikov s kroničnimi pljučnimi, srčno-žilnimi in presnovnimi obolenji ter bolnikov v domovih za ostarele in drugih zdravstvenih in socialnih ustanovah) proti gripi in pnevmokoku, da bi preprečili okužbe z virusom SARS-Cov-2.

Od začetka priporočenega cepljenja (konec decembra 2020) do 20. 9. 2021 je bilo na območju Beograda s prvim odmerkom proti Covid-19 cepljenih 797.643 oseb (57,50 % odraslega prebivalstva Beograda), z drugim odmerkom pa 768.388 oseb (55,43 % odraslega prebivalstva Beograda). S tretjim odmerkom cepiva proti Covid-19 je bilo v Beogradu cepljenih 128.481 ljudi (9,27 % odraslega beograjskega prebivalstva).

V Beogradu je bila največja precepljenost zabeležena v naslednjih starostnih skupinah: 65-74 let (82 %), nad 75 let (78,2 %) in v starostni skupini 50-64 let (64,63 %). Kar zadeva spolne skupine, so bile ženske v večini za približno 10 % glede na moške. Precepljenost z dvema odmerkoma cepiva v domovih za starejše je bila 69,7-odstotna, s tremi odmerki pa 19,3-odstotna (Oddelek za epidemiologijo in mikrobiologijo) (IPHB, 2021b).

ki je zajela 47,60 % prebivalcev Srbije in 55,43 % odraslega prebivalstva Beograda, dejansko ni dosegla kolektivne imunosti, zato se je konec julija in v začetku avgusta, ko je prevladovala različica SARS-CoV-2 delta, povečalo število primerov okužbe in pojavil se je nov val obolelih, podobno kot v drugih državah sveta in v soseščini, vendar so bili med težkimi primeri, nato med hospitaliziranimi in umrlimi bolniki prevladujoče število tisti brez cepiva, kar je bila zagotovo posledica cepljenja (Bartsch et al., 2020; Moghadas et al., 2021; Huang et al., 2022).

Za preprečevanje širjenja okužbe s COVID-19 je bilo izdanih 40 strokovnih priporočil in navodil v različnih ustanovah, delovnih organizacijah in industriji prireditelj. Ta priporočila so napisali strokovnjaki s področja higijene in se nanašajo na uporabo osebne varovalne opreme, uporabo ukrepov v javnem prometu, uporabo umetne klimatske naprave, delovanje dnevnih centrov in klubov v okviru sistema socialnega varstva, reorganizacijo dela v uradih in podjetjih, v gledališčih in drugih kulturnih ustanovah, športno-rekreacijskih in plavalnih objektih, kozmetičnih salonih, gostinskih obratih, vse skupaj pa je povezano z organiziranim usposabljanjem itd. Priporočila in navodila so bila pripravljena v skladu z dokazi in smernicami, ki prihajajo iz mednarodno pomembnih institucij (Oddelek za higieno in okolje) (ECDPC, 2020b; WHO, 2021; ECDPC, 2020c).

Pomemben del dejavnosti je bil povezan z zdravstveno vzgojo in obveščanjem prebivalstva (po telefonu je bilo obveščenih približno 42 010 ljudi, zdravih/bolnih/ tistih, za katere se sumi, da so zboleli in/ali so bili v neposrednem stiku z okuženimi), pripravo izobraževalnega gradiva in besedil o COVID-19, namenjenih splošnemu prebivalstvu, spremljanjem poročanja medijev o dogodkih, delom na spletni strani IPHB, namenjeni gradivu o COVID-19 (279 068 ogledov). V ta namen je bilo predvajanih 9.339 medijskih oddaj (televizijske in radijske oddaje, časopisni članki). Natisnjenih je bilo več izobraževalnih plakatov in letakov za spodbujanje cepljenja, namenjenih splošnemu prebivalstvu, pa tudi nekaterim ranljivim in posebnim skupinam (študentom, starejšim, Romom). Plakati so izšli v nakladi 20 000 izvodov, letaki pa v nakladi 350 000 izvodov. Poleg tega so bili v okviru partnerske dejavnosti med IPHB in Knjižnico mesta Beograd plakati in letaki razdeljeni tudi v e-verziji prek strani knjižnice na Facebooku. Informacije po telefonu so bile posredovane tako prebivalcem Beograda kot tudi mednarodnim potnikom, in sicer 13 800 osebam (Oddelek za socialno medicino) (IPHB, 2021c).

Poleg zgoraj navedenih dejavnosti so strokovnjaki IPHB iz služb za epidemiologijo in mikrobiologijo sodelovali v dveh študijah seroprevalence (nacionalna študija seroprevalence in molekularne karakterizacije virusa SARS-CoV-2 v Srbiji, 2020, in trenutna, ponovljena seroepidemiološka študija, v kateri je sodelovala ista beograjska populacija kot v prvi študiji). Rezultati obeh študij in analiza podatkov o rutinskem delu IPHB o izvedenih ukrepih bodo dopolnili znanje o epidemioloških in seroloških značilnostih SARS-CoV-2, kar bo omogočilo celovit vpogled v učinkovitost ukrepov, izvedenih v našem okolju.

3. ZAKLJUČEK

V dokumentu so navedene številne dejavnosti, pa tudi izzivi javnega zdravja v izrednih razmerah. Te dejavnosti se začnejo v obdobju pred začetkom izrednih razmer, nato pa vključujejo pripravljenost, krepitev zmogljivosti, oceno razmer, načrtovanje in izvajanje ukrepov, vzpostavitev in vzdrževanje informacijskega in komunikacijskega sistema ter sodelovanje s stranmi zunaj zdravstva. Ker so takšne dejavnosti vedno precej zapletene in vsebujejo element nepredvidljivih okoliščin, sta izmenjava izkušenj in pridobljenega znanja dobra praksa za izboljšanje upravljanja cikla izrednih razmer.

Zahvala

Hvala vsem učiteljem: Dr. Nevenki Pavlović, Dr. Ivani Begović-Lazarević, Dr. Biljani Begović - Vuksanović, Dr. Sonji Giljači, Dr. Slavici Maris in Dr. Vladimirju Risimoviću z Inštituta za javno zdravje v Beogradu. Njihovo znanje in strokovnost sta bila dragocena med tečajji, saj sta študentom omogočila nove spretnosti in znanja. Vse to ne bi bilo mogoče brez odličnega gostitelja iz Vidma v Italiji, Università delle LiberEtà del FVG, ki je zagotovil strokovno podporo in toplo dobrodošlico vsem udeležencem.

4. ODNOSI

ALLAM, Z. 2020: "The First 50 days of COVID-19: A Detailed Chronological Timeline and Extensive Review of Literature Documenting the Pandemic". *Surveying the Covid-19 Pandemic and its Implications*, 1-7. doi:10.1016/B978-0-12-824313-8.00001-2

ANSAH, J.P., MATCHAR, D.B., SHAO WEI, S.L., et al. 2021: "The effectiveness of public health interventions against COVID-19: Lessons from the Singapore experience". *PLoS ONE*, 16(3): e0248742. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248742>

BARTSCH, S.M., O'SHEA, K.J., FERGUSON, M.C., et al. 2020: "Vaccine efficacy needed for a COVID-19 coronavirus vaccine to prevent or stop an epidemic as the sole intervention". *Am J Prev Med*, 59(4):493-503. doi:10.1016/j.amepre.2020.06.011

EUROPEAN CENTRE FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL (ECDPC) 2020a: *Strategies for the surveillance of COVID-19*. Stockholm, Sweden.

EUROPEAN CENTRE FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL (ECDPC) 2020b: *Guidelines for the implementation of nonpharmaceutical interventions against COVID-19 - Guidance* 24 Sep 2020. <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/covid-19-guidelines-non-pharmaceutical-interventions-september-2020.pdf> Pregledano 11 March 2023.

EUROPEAN CENTRE FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL (ECDPC) 2020c: Considerations for infection, prevention and control measures on public transport in the context of COVID-19. Stockholm, Sweden.

EUROPEAN CENTRE FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL (ECDPC). 2017: "Public health emergency preparedness - Core competencies for EU Member States". Stockholm: ECDC. doi: 10.2900/049462

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH BELGRADE /IPHB/ 2021a: Daily Reports on activities with regard to COVID-19 in the territory of Belgrade, period: March 2020 – September 2021. Unpublished

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH BELGRADE /IPHB/ 2021b: Weekly Reports on the epidemiological situation with regard to COVID-19 in the territory of Belgrade, period July 2020 – September 2021. Unpublished

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH BELGRADE /IPHB/ 2021c: Annual IPHB Report on completion of activities of general interest 2020 and 2021. Belgrade, Serbia

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH BELGRADE /IPHB/ 2014a: Annual Reports on protection of the population against infectious diseases in the territory of the City of Belgrade for 2014, Belgrade, Serbia.

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH BELGRADE /IPHB/ 2014b: Reports on the Institute of Public Health Belgrade activities with regard to following the hygienic-epidemiological situation in the flooded areas in the territory of Belgrade, 15.5.-17.7.2014 period. Belgrade, Serbia.

HARTLEY, D.M., PERENCEVICH, E.N. 2020: "Public Health Interventions for COVID-19 Emerging Evidence and Implications for an Evolving Public Health Crisis". *JAMA*, 323(19):1908-1909.

HUANG, C., YANG, L., PAN, J., XU, X., PENG, R. 2022: "Correlation between vaccine coverage and the COVID-19 pandemic throughout the world: Based on real-world data". *J Med Virol*, May;94(5):2181-2187. doi: 10.1002/jmv.27609.

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF SERBIA "DR MILAN JOVANOVIĆ BATUĆ", MINISTRY OF EDUCATION, SCIENCE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT. 2022: Recommendations and Instructions of the Team for monitoring and co-ordination of preventive measures in schools, September 2020, the final version, September 2022.

INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF SERBIA "DR MILAN JOVANOVIĆ BATUĆ", IPHS 2020: Expert methodological instructions for protecting the portal of entry of the SARS CoV 2 in the Republic of Serbia and its spread

JHU CORONAVIRUS RESOURCE CENTER (2022): <https://coronavirus.jhu.edu/region/serbia>. Pregledano 11 March 2023

KEELING, M.J., HOLLINGSWORTH, T.D., READ, J.M. 2020: "Efficacy of contact tracing for the containment of the 2019 novel coronavirus (COVID-19)". *J Epidemiol Community Health*, 74:861–866. doi:10.1136/jech-2020-214051

KENDROVSKI, V., MATTHIES, F., CERKEZ, G., et al. 2017: "Managing Health Risks during the Balkans Floods". *AJCC*, 6:597-606. <https://doi.org/10.4236/ajcc.2017.64030>

MINISTRY OF HEALTH OF THE REPUBLIC OF SERBIA: Coronavirus 2019 <https://covid19.rs/homepage-english/> Pregledano 10 March 2023.

Ministry of Health of the Republic of Serbia:, the National Co-ordination Team for conducting immunisation against COVID-19, Institute of Public Health of Serbia "Dr Milan Jovanovic Batut" Expert Committee for immunisation against the COVID-19 in the Republic of Serbia. Belgrade, Serbia.

MINISTRY OF HEALTH OF THE REPUBLIC OF SERBIA (2018). Emergency situation protection and rescue – healthcare sector's response. <https://www.zdravlje.gov.rs/tekst/344842/program-zastite-i-spasavanja-u-vanrednim-situacijama.php>. Pregledano 10 March 2023.

MOGHADAS, S.M., VILCHES, T.N., ZHANG, K., ET AL. 2021: "The impact of vaccination on COVID-19 outbreaks in the United States". medRxiv [Preprint], Jan 2:2020.11.27.20240051. doi: 10.1101/2020.11.27.20240051. Update in: *Clin Infect Dis*. 2021 Dec 16;73(12):2257-2264.

NATIONAL ARCHIVES. National Archives News (2021): *The flu pandemic of 1918*. <https://www.archives.gov/news/topics/flu-pandemic-1918> .Pregledano 09 March 2023.

NATIONAL ASSOCIATION OF COUNTY AND CITY HEALTH OFFICIALS (NACCHO) (2015): *Project public health ready criteria*. <http://www.naccho.org/uploads/downloadable-resources/PPHR-Criteria-Version-8-FINAL-2.pdf>. Pregledano 10 March 2023.

NELSON, C., LURIE, N., WASSERMAN, J., ZAKOWSKI, S. 2007: "Conceptualizing and defining public health emergency preparedness". *Am J Public Health*, 97(1): S9-11.

Decision on declaring an emergency situation in 2020: Official Gazette RS.

PATERSON, D.L., WRIGHT, H., HARRIS, P.N.A. 2018: "Health Risks of Flood Disasters". *Clin Infect Dis*, 67(9): 1450–1454. <https://doi.org/10.1093/cid/ciy227>

PUNG, R., COOK, A.R., CHIEW, C.J., et al. 2021: "Effectiveness of Containment Measures Against COVID-19 in Singapore Implications for Other National Containment Efforts". *Epidemiology*, 32(1):79–86.

ROSE, D.A., MURTHY, S., BROOKS, J., BRYANT, J. 2017:"The Evolution of Public Health Emergency Management as a Field of Practice". *Am J Public Health*, 107(S2), pp. 126-S133. doi:10.2105/AJPH.2017.303947

WANG, C., HORBY, P.W., HAYDEN, F.G., GAO, G.F. 2020: "A novel coronavirus outbreak of global health concern". *Lancet*, Feb 15;395(10223):470-473. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30185-9. Epub 2020 Jan 24. Erratum in: *Lancet*. 2020 Jan 29; PMID: 31986257; PMCID: PMC7135038.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO) 2021: *Preventing and mitigating COVID-19 at work: Policy Brief*. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-workplace-actions-policy-brief-2021-1>. Pregledano 10 March 2023.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020): *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19*. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-sopening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>. Pregledano 10 March 2023.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO) (2015): Framework for a public health emergency operations centre. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/196135/1/9789241565134_eng.pdf?ua=1. Pregledano 9.March 2023.

Zakon o javnom zdravlju (2016) Službeni glasnik RS, br. 15/2016 (Public Health Act, 2016, Official Gazette RS)

POGLAVJE 11

PROMOCIJSKE IN IZOBRAŽEVALNE DEJAVNOSTI NA PODROČJU ZDRAVJA TER METODE NJIHOVEGA IZVAJANJA MED PANDEMIJO.

Marković Marija¹, Mirković Milan², Bubera Ninić Aleksandra³, Grujičić Anđelka¹, Stefanović Nemanja¹,
Todorović Jovana⁴, Bajčetić Milica⁴, Branković Biljana¹

¹Inštitut za javno zdravje v Beogradu, ²Fakulteta za tehnične vede Univerze v Novem Sadu, ³Specialistična praksa na področju psihiatrije "Bubera" Beograd, ⁴Medicinska fakulteta Univerze v Beogradu

¹markovic.marija@zdravlje.org.rs, ¹andjelka.grujicic@zdravlje.org.rs,
¹nemanja.stefanovic@zdravlje.org.rs, ²mmirkov@uns.ac.rs, aleksandrija@gmail.com, ³
⁴jole6989@hotmail.com, ⁴mbajcetic@doctor.com, ¹biljana.brankovic@zdravlje.org.rs

ABSTRACT:

Komunikacija prek digitalnih tehnologij je eden od najbolj razširjenih načinov obveščanja javnosti, ki ga zdravstveni delavci vse pogosteje uporabljajo pri svojem vsakdanjem delu, njegov pomen pa se je še dodatno poudaril tudi med pandemijo COVID-19. Spletno izobraževanje zdravstvenih delavcev in sodelavcev, ki ga izvaja Medicinska fakulteta v Beogradu, izobraževanje zaposlenih v predšolskih ustanovah, ki ga izvaja Inštitut za javno zdravje v Beogradu, izdelava mobilne aplikacije za preprečevanje poškodb otrok, spletna storitev za zagotavljanje psihološke podpore in zdravljenja, digitalno promocijsko zdravstveno gradivo - to so primeri uspešne digitalne komunikacije zdravstvenih delavcev med njimi in splošno populacijo. Med številnimi prednostmi tega načina komuniciranja sta izpostavljeni večja prožnost pri delu in širši obseg ciljne populacije, medtem ko so glavni izzivi in slabosti tehnične težave, nezmožnost ustreznega spremljanja občinstva ter pomanjkanje ali težave pri ocenjevanju povratne neverbalne komunikacije.

Ključne besede: pandemija COVID-19, izobraževanje, spletno izobraževanje, javno zdravje

UVOD

S hitrim razvojem interneta in informacijskih tehnologij ter različnih digitalnih medijev je komunikacija prek digitalnih tehnologij danes eden od najbolj razširjenih načinov obveščanja uporabnikov v sodobnem svetu na skoraj vseh področjih življenja, torej tudi na področju ohranjanja in izboljšanja zdravja. Digitalna tehnologija je postala običajna metoda zdravstvene vzgoje za širšo javnost in lahko vpliva na zdravstveno vedenje (Wen et al., 2015). Pri nas jo vse pogosteje uporabljajo zdravstveni delavci in njihovi sodelavci, tako pri delu z bolniki kot pri pridobivanju novih znanj in veščin s stalnim izobraževanjem prek različnih spletnih platform (Marković et al., 2019).

Pomen tega načina komunikacije je bil še dodatno poudarjen na začetku in med pandemijo COVID-19, ko je zmanjšanje števila fizičnih stikov z drugimi ljudmi in ohranjanje fizične razdalje postalo eden najpomembnejših protiepidemičnih ukrepov v boju proti temu virusu, hkrati pa je bilo treba vzdrževati ustrezno komunikacijo s kolegi, študenti, uporabniki različnih zdravstvenih storitev in splošno javnostjo, ki je vključevala tako izmenjavo izkušenj kot prenos znanja prek različnih izobraževanj, različnih vrst svetovanja, nudenja psihološke podpore itd.). Poleg izobraževanja se digitalne tehnologije vse pogosteje uporabljajo tudi pri terapevtskem delu, zlasti pri različnih oblikah svetovanja in psihoterapije.

1. IZOBRAŽEVANJE ZDRAVSTVENIH DELAVCEV IN SODELAVCEV MED PANDEMIJO VIRUSA COVID-19

Medicinska fakulteta Univerze v Beogradu organizira podiplomske programe, namenjene izobraževanju na področju javnega zdravja za doktorje medicine, pa tudi za bodoče strokovnjake na področju javnega zdravja drugih izobraževalnih profilov. Programi, ki se izvajajo na Medicinski fakulteti Univerze v Beogradu in Šoli za javno zdravje in upravljanje v zdravstvenem sistemu in se nanašajo na podiplomsko izobraževanje na področju javnega zdravja, so magisterij javnega zdravja, magisterij menedžmenta v sistemu zdravstvenega varstva, specializacija iz socialne medicine in doktorski študij na področju javnega zdravja (Medicinska fakulteta Univerze v Beogradu, 2022). Pandemija COVID-19 je s seboj prinesla nove izzive: motnje v rutini, veliko število študentov, vključenih v odziv na pandemijo, in prilagajanje izrednim okoliščinam, mednarodni študenti pa so se soočali z dodatnimi težavami (Hayat et al., 2021).

Zaradi novih okoliščin je bilo spletno učenje organizirano prek platforme Moodle, ki se je prej uporabljala za nekatere izbirne predmete in več programov kombiniranega učenja. Spletno učenje med pandemijo je potekalo na dva načina: sinhrono in asinhrono (Shandra et al., 2021). Asinhrono učenje je potekalo prek posnetih predavanj ter avdio- in videoposnetkov, sinhrono učenje pa prek virtualne učilnice. Glavna težava, s katero smo se soočili pri sinhronem učenju, je bila povezana s težavami s strežnikom, saj številni študenti in/ali učitelji niso mogli dostopati do sistema Moodle ob predvidenem času.

Na začetku pandemije je magistrski študij javnega zdravja obiskovalo 15 kandidatov, pouk pa je potekal pri 12 predmetih (10 obveznih in 2 izbirna). Teoretični pouk je potekal v obliki posnetih predavanj, vaj in seminarjev ter razprav, nalog, študij primerov in spletnih posvetovanj. Izpiti so se izvajali F2F v predavalnicah, saj Medicinska fakulteta ni dovoljevala spletnih izpitov. Podobne težave so se pojavljale tudi pri izvajanju specialističnega pouka socialne medicine, pri čemer je bila dodatna težava zmožnost specializantov, da se udeležijo predavanj, glede na to, da je bilo veliko specializantov, zaposlenih v javnih zdravstvenih zavodih, vključenih v odziv zdravstvenega sistema na COVID-19 v ustanovah primarnega zdravstva ter na sekundarni in terciarni ravni.

V doktorskem študijskem programu je bil največji izziv za kandidate izvajanje raziskav zaradi prehoda velikega števila zdravstvenih ustanov na način delovanja Covid, tj. zaradi nezmožnosti dostopa do bolnikov. Objava članka, ki je pogoj za zagovor doktorske disertacije, je bila težavna glede na to, da so številne revije bolj zanimale raziskave, povezane s sistemom COVID-19. Prav tako javnih zagovorov doktorskih disertacij ni bilo mogoče organizirati med izrednimi razmerami in/ali v obdobju, ko je bilo v zaprtem prostoru prepovedano zbrati več kot pet ljudi.

Tako kot številne druge univerze so se tudi Medicinska fakulteta Univerze v Beogradu in Šola za javno zdravje in upravljanje v sistemu zdravstvenega varstva pri organizaciji spletnih dejavnosti med pandemijo COVID-19 soočile s številnimi izzivi. Prednost Medicinske fakultete je bila v tem, da so spletno platformo že uporabljali tako študenti kot profesorji, velik del vsebin pa je bil že na voljo za prilagoditev. Kljub temu je bilo treba zadovoljstvo študentov in raven znanja, ki so ga pridobili, še oceniti.

2. SPLETNO IZOBRAŽEVANJE ZAPOSLENIH V PREDŠOLSКИH USTANOVAH

Ob upoštevanju več različnih dejavnikov: epidemioloških razmer v naši državi in v Beogradu, kjer živi skoraj tretjina našega prebivalstva, obsega delovnih obveznosti - tako zaposlenih v naši ustanovi kot zaposlenih v predšolskih ustanovah, se je Inštitut za javno zdravje Beograda (IPHB) odločil, da prilagodi dejavnosti obstoječim razmeram in potrebam

uporabnikov ter uvede nov način izobraževanja zaposlenih v predšolskih ustanovah prek platforme ZOOM. Izobraževanje je vključevalo izvedbo predavanj s področja preprečevanja pojava in širjenja nalezljivih bolezni ter usposabljanje, namenjeno izboljšanju zdravstveno-vzgojnega dela z otroki predšolske starosti, skupaj pa sta ga izvajala Center za nadzor in preprečevanje nalezljivih bolezni, Služba za epidemiologijo, in Center za promocijo zdravja, Služba socialne medicine.

Usposabljanje je bilo izvedeno v obdobju od novembra do decembra 2020 za vseh 17 predšolskih ustanov na območju mesta Beograd, udeležilo pa se ga je skupaj 837 udeležencev (medicinskih sester, vzgojiteljev in strokovnih sodelavcev), zaposlenih v teh ustanovah. Vsa usposabljanja so se izvajala od 13.00 dalje, ta termin pa je bil izbran na podlagi predhodnih posvetovanj s predšolskimi ustanovami, saj je bilo ugotovljeno, da je to čas, ko imajo zaposleni največ možnosti, da se udeležijo usposabljanja, glede na njihovo delovno obremenitev in izmensko delo. Usposabljanje je trajalo 60-75 minut - odvisno od aktivnosti udeležencev, vsebina usposabljanja pa je vključevala naslednje teme: "COVID-19 v otroških kolektivih" in "Telesna dejavnost v predšolskem obdobju - pomen telesne dejavnosti in priporočila v času epidemije COVID-19".

Med predstavitvijo so lahko udeleženci v prostoru za komunikacijo (klepet) kadar koli zastavili vprašanja, na katera so predavatelji po predstavitvi ustno odgovorili. Predstavitve so bile med izobraževanjem naknadno dopolnjene glede na vprašanja in potrebe udeležencev. Udeleženci so lahko predstavitev prenesli prek povezave, da bi dane informacije uporabili pri svojem nadaljnjem delu, gradivo pa je bilo nato poslano na uradne naslove predšolskih ustanov.

Udeleženci usposabljanja so imeli možnost, da v sedmih dneh po zaključku usposabljanja pošljejo dodatna vprašanja v zvezi s predstavljenimi temami, nakar je bil pripravljen dokument z vprašanji in odgovori, ki je bil poslan vsem institucijam, da bi imele ustrezne informacije, ki jim bodo koristile pri nadaljnjem delu. Med nekaterimi usposabljanji je prišlo do več tehničnih težav v smislu izgube internetne povezave ter nezmožnosti slišati in videti predavatelje za nekaj deset sekund do nekaj minut, vendar so bile zelo hitro odpravljene, vsebino, predstavljeno med izgubo povezave, pa je predavatelj ponovil.

Največji izziv pri izvajanju spletnega izobraževanja je bilo izpolnjevanje tehničnih pogojev s strani uporabnikov, pa tudi ustrezno beleženje prisotnih na izobraževanju, saj so mnogi do izobraževanja dostopali z naprav, ki niso bile njihove. Predavatelji so izpostavili, da je bilo med spletnim izobraževanjem opazno pomanjkanje neverbalnih povratnih informacij s strani občinstva pri klasičnem izobraževanju. Tudi prisotnost udeležencev med celotnim izobraževanjem je izključno v domeni samih udeležencev, saj fizične prisotnosti udeležencev ni bilo mogoče spremljati na noben drug način.

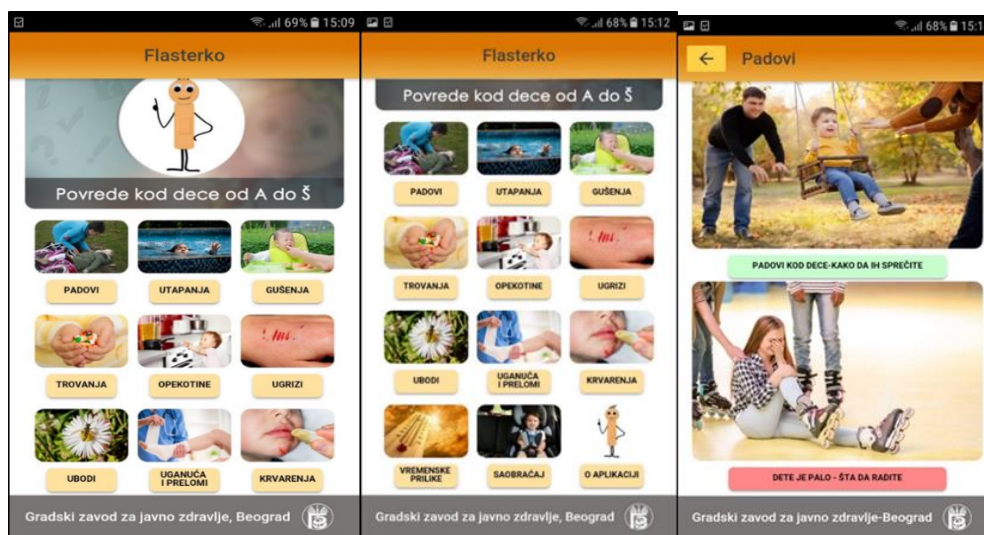
Kljub omenjenim izzivom pa smo zaznali številne prednosti izvajanja spletnih izobraževanj - z obstoječimi tehničnimi zmogljivostmi naše ustanove priprava in izvedba ONLINE izobraževanja nista preveč zahtevni in omogočata udobnejši način udeležbe tako za udeležence kot za predavatelje, saj v primerjavi s fizično udeležbo na izobraževanjih vzameta manj časa, evidentirano število udeležencev pa kaže, da je odziv v primerjavi z izvedbo klasičnega izobraževanja v predšolskih ustanovah večji, tako da se z manj časa doseže večja pokritost ciljne populacije.

2.1. Mobilna aplikacija za preprečevanje poškodb pri otrocih

Udeleženci usposabljanja so se lahko seznanili tudi z mobilno aplikacijo "Flasterko (Patchy) - poškodbe pri otrocih od A do Ž", ki so jo ustvarili strokovnjaki Inštituta za javno zdravje iz Beograda po posvetovanju s strokovnjaki Rdečega križa Srbije in pediatri z dolgoletnimi kliničnimi izkušnjami. Aplikacija vsebuje osnovne informacije o poškodbah pri otrocih ter o

zdravstvenih posledicah, ki jih povzročajo vremenski vplivi. Vsebina aplikacije je strukturirana glede na najpogostejše vrste poškodb - od padcev, utopitev, opeklin, omrzlin, zastrupitev, zadržitev, pikov žuželk in ugrizov živali do poškodb v cestnem prometu. Vsaka tema je razdeljena na dva dela - prvi, ki se nanaša na priporočene dejavnosti z namenom zmanjšanja tveganja za poškodbe, in drugi, ki se nanaša na odziv in dejavnosti, če do poškodbe pride. Ta mobilna aplikacija predstavlja sodoben način obveščanja staršev v našem okolju o možnostih preprečevanja in zdravljenja poškodb, ki je v skladu z omejenim časom in veliko mobilnostjo kot posledico sodobnega načina življenja.

Slika 1. Mobilna aplikacija za poškodbe

Vir: Inštitut za javno zdravje v Beogradu, 2019.

3. STORITVE INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE ZA PSIHOLOŠKO PODPORO IN SPLETNO IZOBRAŽEVANJE MED PANDEMIJO

Začetek svetovne pandemije v začetku leta 2020 je povzročil obsežen premik dejavnosti s fizičnega na virtualno področje, včasih skoraj čez noč. Čeprav je ta nenadna sprememba brez primere močno pretresla celotno družbo, je nekatere sektorje še posebej prizadela - zlasti tiste, v katerih so ključni procesi odvisni od komunikacije in interakcije iz oči v oči. Med njimi sta bila zdravstveni in izobraževalni sektor, kjer so bili zdravstveni delavci in učitelji prisiljeni poiskati alternativne rešitve za čim bolj normalno nadaljevanje svojega dela, saj niso mogli biti v fizični bližini svojih pacientov ali učencev.

Na srečo je napredek informacijskih in komunikacijskih tehnologij (IKT) omogočil, da je ta nenadni prehod nekoliko znosnejši, saj obstajajo številna spletna komunikacijska orodja (npr. telekonference), med katerimi lahko uporabniki izbirajo in ki jih je večinoma mogoče uporabljati brezplačno ali za minimalno plačilo, ki je običajno dostopno na institucionalni ravni. Kljub temu večina teh orodij ni bila posebej zasnovana za scenarije, v katerih so se nenadoma začela uporabljati, zato bi se uporabniki po kratkem obdobju navdušenja nad tem, da lahko nadaljujejo delo v novih okoliščinah, začeli počutiti razočarane zaradi tehničnih težav, povezanih z uporabo spletnih orodij, ali pomanjkanja funkcionalnosti, ki bi pripomogle k lažjemu delu. Uveljavljeni ponudniki programske in strojne opreme na področju IKT ter nekatera zagonska podjetja so se začeli aktivno ukvarjati z iskanjem načinov za premagovanje izzivov, s katerimi so se uporabniki soočali v novih okoliščinah, kar je privedlo do izboljšav obstoječih orodij, pa tudi do pojava novih rešitev. Hkrati je bilo veliko truda vloženega v ugotavljanje prednosti in pozitivnih izkušenj edinstvenih razmer, v katerih so se vsi znašli in ki naj bi jih dobro uporabili tudi, ko se bodo stvari vrnile v normalno stanje (ali "novo normalno

stanje").

Na področju psihološke podpore so bile med glavnimi težavami pri uporabi spletne komunikacije namesto osebne med sejami tehnične težave (npr. težave s hitrostjo in stabilnostjo internetne povezave, nezmožnost dostopa/neustrezne naprave itd.), pa tudi pomanjkanje sposobnosti za pravilno zaznavanje in ocenjevanje neverbalnih signalov v komunikaciji (kot so drža in gibi, subtilne spremembe v izrazu obraza in splošno vedenje). Po drugi strani so pozitivne izkušnje z uporabo spletnih terapevtskih orodij vključevale večjo prožnost pri načrtovanju seans, manjše zaviranje pri izražanju (ko gre za paciente) in boljše upoštevanje urnika terapije. V izobraževalnem sektorju so bile tudi negativne izkušnje, saj so imeli učitelji pogosto občutek, da se med spletnimi predavanji pogovarjajo sami s seboj, da ne morejo "brati" učilnice in dovolj pritegniti študentov, študenti pa so se pritoževali zaradi tehničnih težav z napravami ali dostopom do interneta, pa tudi, da predavanja niso dovolj zanimiva in da ni dovolj neposredne interakcije in sodelovanja z vrstniki in učitelji. Po drugi strani so bili pozitivni vidiki spletnega poučevanja povezani z več prostega časa (ni bilo treba potovati v/iz kraja, kjer je poučevanje običajno potekalo), večjo prilagodljivostjo in možnostjo lažjega nadomeščanja zamujenih ur (zlasti ko gre za posnete ure), pa tudi z možnostjo, da študenti postavljajo vprašanja (npr. prek forumov, namenskih platform, klepeta in e-pošte) in pravočasno dobijo odgovore (Perrin et al., 2020, Appleton et al., 2021, Means & Neisler, 2020).

Glede na vse boljše razumevanje prednosti in slabosti uporabe spletnih komunikacijskih orodij na teh dveh področjih ter prizadevanja za njihovo izboljšanje ne bi smelo biti presenetljivo, če bi nekatera od njih postala ustrezna zamenjava za osebna srečanja ali vsaj prednostna alternativa za nekatere skupine uporabnikov. V razvoju so na primer rešitve, ki omogočajo spremljanje vključenosti udeležencev spletnih sestankov v realnem času (Cinteraction, 2022), zagotavljajo podporo poučevanju na daljavo (Class Collaborate, 2022) in omogočajo analizo čustev na podlagi video vsebin in odčitkov senzorjev (Imotions, 2022). Pogosto se zanašajo na umetno inteligenco za merjenje zelenih količin in zagotavljajo možnost njihove poznejše analize prek poročil in analitičnih nadzornih plošč - kar uporabnikom omogoča, da lažje opazijo vzorce in trende, ki jih je mogoče potencialno uporabiti kot podlago za različne izboljšave.

Pričakuje se, da bo nadaljnji napredek na področju umetne inteligence skupaj s spremembo načina razmišljanja o novem načinu uporabe tehnologije prispeval k pozitivni preobrazbi na teh področjih, tj. k razvoju izdelkov in storitev, ki bodo izboljšali zadovoljstvo uporabnikov in kakovost samih procesov.

4. ZUNAJ SISTEMA JAVNEGA ZDRAVJA - PODPORA DUŠEVNEGA ZDRAVJA MED PANDEMIJO

Ker je pandemija poleg telesnega škodovala tudi duševnemu zdravju, je Zveza združenj psihoterapevtov Srbije (SDPTS) začela izvajati projekt "Podpora psihoterapevtom" za brezplačno podporo državljanom (SDPTS, 2022a). Z medijsko kampanjo so bili državljani obveščeni, da so psihoterapevti postali dodaten člen pri zagotavljanju pomoči in zmanjševanju pritiska na sistemske vire, zlasti v zdravstvu. Do 24. marca 2020 je bilo v projekt vključenih približno štiristo prostovoljcev SDPTS, ki so bili na voljo na spletni strani SDPTS (SDPTS, 2022b). Aprila 2020 je bila vzpostavljena tudi spletna aplikacija "Podpora psihoterapevtom", do katere je bilo mogoče dostopati prek spletne strani SDPTS (SDPTS, 2022c). Aplikacija je bila razvita s prostovoljnimi delom skupine računalničarjev v okviru projekta "Bodi junak" (Svet za sodelovanje znanosti in gospodarstva, 2023), Ministrstvo za telekomunikacije, trgovino in turizem pa je SDPTS dodelilo brezplačno telefonsko linijo.

Sprva je bilo v klicnem centru 89 prostovoljcev, pozneje pa se je njihovo število zmanjšalo glede na število klicev uporabnikov (SDPTS, 2022d). Storitve so se izvajale v skladu z etičnim

kodeksom SDPTS ter posameznih psihoterapevtskih društev, ki so jim prostovoljci pripadali, državljani pa so ohranili anonimnost. Kot podpora, pa tudi kot priložnost za nadaljnji razvoj in zorenje izobraževalcev je bila organizirana supervizija prostovoljcev, ki jo je izvajal SDPTS. Evidenca opravljenih intervencij se je vodila prek Googlovih obrazcev, ki so vsebovali podatke o prostovoljcu, starosti in spolu uporabnika, če jih je bil ta pripravljen sporočiti, vrsti težave, vrsti intervencije in ustreznosti intervencije oziroma napotitvi uporabnika na dodatne vire. Zapis je shranjen v obliki preglednice za spremljanje dela projekta.

V 479 dneh je bilo zabeleženih 2.821 intervencij. Najmlajši uporabnik je bil star 14 let, najstarejši pa več kot 85 let. V 75,2 % primerov je bilo posredovanje prostovoljcev zadostno (SDPTS, 2022d). V 25 % primerov je bil uporabnik napoten na dodatne vire v skladu s seznamom dodatnih virov, ki so bili pripravljene in na voljo prostovoljcem (ustanove, ki se ukvarjajo z duševnim zdravjem, odvisnostmi, družinsko problematiko, nudijo druge vrste pomoči itd.) Pokritost različnih starostnih skupin je bila dosežena z razpoložljivostjo prostovoljcev prek treh različnih kanalov: spletnega mesta, aplikacije in brezplačne telefonske linije (slednje so uporabljali tako najmlajši kot najstarejši uporabniki). Projekt je bil zaključen 15. junija 2021 na podlagi ugotovitve, da se število klicev državljanov zmanjšuje. Podobno akcijo je SDPTS organiziral tudi leta 2014 med poplavami. Na podlagi teh dveh ukrepov za pomoč državljanom in s primerjavo samih ukrepov, načina njihove organizacije in doseženih rezultatov so se seveda pojavila vprašanja: Kakšne so razlike? Ali smo dozoreli? Kaj je bilo leta 2014 boljše in kaj slabše v organizacijskem, tehničnem in psihološkem smislu?

Prva in temeljna razlika med omenjenima dogodkoma je posledica same narave krize, ki je povzročila povsem drugačen način zagotavljanja pomoči (leta 2014 je bilo več intervencij izvedenih na terenu, leta 2020 pa "on line"). Poskus vzpostavitve sodelovanja in vključitve v sistem zdravstvenega varstva leta 2014 ni uspel, medtem ko je bil leta 2020 uspeh delen. Prejšnje izkušnje (iz leta 2014) so omogočile hitrejše in učinkovitejše ukrepanje med pandemijo. Pospešen razvoj novih platform za komuniciranje, socialnih medijev ter spletnih in mobilnih aplikacij je prispeval k hitrejšemu in celovitejšemu odzivu.

Spoznanja, pridobljena med izvajanjem projekta psihološke podpore, bi lahko uporabili v drugih kriznih razmerah. Ugotovljena je bila potreba po operativnih skupinah, ki bi se hitro in učinkovito odzvale na zahteve prebivalstva, ki jih je povzročila kriza. Proaktivno delovanje, takojšen začetek ukrepanja in čakanje, da "oblast" prepozna vrednost ideje in ukrepa, skrajša čas delovanja krize brez zaščitnih ukrepov (ne izgublajte časa s čakanjem in trkanjem na "zaprtá vrata", začnite ukrepati in nekatera vrata se bodo "sama od sebe" odprla). Vključevanje drugih akterjev, ki lahko pomagajo in se upirajo izzivom in pritiskom ter vztrajajo na poti ideje, so nekatere od najpomembnejših spoznanj. Ponovno se je pokazalo, da je tako kot v nekriznih razmerah (v tem primeru pandemija) potrebna večja prepoznavnost psihoterapije kot poklica in psihoterapevtov kot strokovnjakov (pravna, strokovna, organizacijska podpora). Za uspeh tovrstnih akcij je potrebna velika in stalna vključenost medijev in povezovanje prostovoljcev. V letu 2020 je sodelovalo 410 prostovoljcev, vendar je to število skoraj za polovico manjše kot leta 2014. In ne nazadnje, med zagotavljanjem pomoči je bil opažen pomen vodenja evidenc ter iskanja preprostejših in hitrejših načinov beleženja potreb uporabnikov in opravljenih dejavnosti (iz ustnih izjav prostovoljcev smo izvedeli, da "sem danes opravil približno 10 intervencij, vendar sem zabeležil samo eno, to mi jemlje čas"), pa tudi pomen tega, da je treba imeti zapis o tem, kaj je bilo opravljeno, in pisna navodila, kako zagotoviti psihološko pomoč in se pri tem izogniti prejšnjim napakam.

5. VLOGA ZDRAVSTVENO-PROMOCIJSKEGA GRADIVA PRI PANDEMIJI COVID-19

V času pandemije COVID-19 so različne dejavnosti za spodbujanje zdravja, kot so spletno izobraževanje in obveščanje ter priprava in distribucija izobraževalnega gradiva, pridobile

poseben pomen. Očitna potreba javnosti po jasnih, natančnih, preprostih in kompetentnih nasvetih je bila izziv za strokovnjake javnega zdravja, zlasti v času, ko številni dejavniki, povezani s preprečevanjem in zdravljenjem COVID-19, še niso bili temeljito raziskani.

Sprva je bil poudarek na nefarmacevtskih ukrepih za preprečevanje bolezni dihal. V ta namen sta bila izdelana dva različna plakata, ki sta bila objavljena na podstrani COVID-19 Inštituta za javno zdravje v Beogradu (IPHB, 2022) in sta bila prosto dostopna za spletno distribucijo. Nekatera manjša podjetja in javne ustanove so ju objavila na svojih informacijskih tablah, vhodnih vratih itd. Ti plakati so se delili na družbenih omrežjih partnerjev IPHB za promocijo zdravja, kot je knjižnica mesta Beograd itd. Eden od plakatov ("Kako se zaščititi pred okužbo z novim virusom korone?") je bil občasno objavljen v različnih dnevnikih časopisih. S podporo mestne uprave mesta Beograd je bila vsebina tega plakata prilagojena za prikaz na številnih oglasnih deskah na območju Beograda. Informacije, predstavljene na plakatih, so bile podrobneje pojasnjene v več kot 20 člankih, objavljenih v razdelku "Vprašanja in odgovori" na podstrani COVID-19 na spletni strani IPHB in deljenih na računih družbenih omrežij partnerjev IPHB za promocijo zdravja. Ti članki so obravnavali različne življenjske in zdravstvene teme ob upoštevanju pandemije COVID-19 (telesna dejavnost in prehrana med pandemijo, uporaba tobaka in COVID-19 itd.) Vsebina plakata je bila posodobljena glede na dinamiko izvajanja novih znanj in priporočil v preventivni praksi (npr. uporaba obraznih mask).

Nato je bila predstavljena nova tema temeljnega pomena - cepljenje proti COVID-19, in sicer z izdelavo vrste plakatov in letakov o različnih vidikih cepljenja. Na prvem plakatu za promocijo cepljenja so bile predstavljene splošne informacije - zgodovinski dosežki cepljenja, varnost in učinkovitost cepiv proti COVID-19 ter pomen nefarmacevtskih preventivnih ukrepov. Druga gradiva za promocijo cepljenja, katerih izdelavo, tisk in distribucijo je ponovno podprla mestna uprava mesta Beograd, so brošura z vsemi potrebnimi navodili za obdobje po prejemu cepiva; podrobnejši plakat za promocijo cepljenja, namenjen širši javnosti (viden v beograjskih javnih prevoznih sredstvih); dve vrsti letakov, eden je namenjen starejšim, drugi pa romskemu prebivalstvu (natisnjen v srbskem in romskem jeziku); plakat, ki mlade spodbuja k cepljenju; brošura z odgovori na dvome in vprašanja o cepljenju proti COVID-19 ter nazadnje letak in plakat z informacijami o koristnosti uporabe poživitevne cepiva proti COVID-19 šest mesecev po popolnem cepljenju (IPHB, 2022).

Največji izziv v zvezi z gradivi za promocijo zdravja je bil, kako zagotoviti ustrezno in natančno vsebino ter hkrati poslati močna in ciljno usmerjena ključna sporočila v okviru hitro spreminjajočega se poteka pandemije COVID-19 in znatnega povečanja znanja o virusu SARS-CoV-2.

6. RACIONALNA RABA ANTIBIOTIKOV MED PANDEMIJO COVID-19

Eden največjih izzivov med pandemijo je bila povečana uporaba antibiotikov ter izobraževanje zdravstvenih delavcev in prebivalstva o pomenu racionalne uporabe antibiotikov, ki temelji na dokazih in jo priporočajo zdravniki. Kljub težavam med pandemijo COVID-19 so se dejavnosti izvajanja kampanje za racionalno rabo antibiotikov Ministrstva za zdravje Republike Srbije, ki se je začela novembra 2015 v okviru "Drugega projekta razvoja zdravstvenega varstva v Srbiji", z enako intenzivnostjo nadaljevale tudi med pandemijo COVID-19. V letu 2020 je bilo izvedenih veliko izobraževanj, zlasti za zdravnike v primarnem zdravstvenem sistemu, farmacevte ter študente medicine in sorodnih fakultet, v spletni in F2F obliki. Med pandemijo se je nadaljevala medijska kampanja v tiskanih in digitalnih medijih.

Slika 2. Plakati in oglasni panoji, uporabljeni v tiskanih in digitalnih medijih za kampanjo Racionalna raba antibiotikov.

Vir: Ministarstvo za zdravje Republike Srbije

Vse te dejavnosti, vključno z omejevalnimi ukrepi v prvih mesecih pandemije COVID-19, so povzročile močno zmanjšanje porabe antibiotikov na recept (WHO, 2022). Vendar se je skupni promet z antibiotiki v Republiki Srbiji leta 2020 v primerjavi s prejšnjim obdobjem znatno povečal, kar kaže na zlorabo antibiotikov za samozdravljenje in nakup antibiotikov brez recepta v času pandemije COVID-19 (Medic idr., 2023). Dodatna težava je spremenjena struktura predpisanih antibiotikov, izdanih na recept. Za razliko od obdobja pred kovidom, ko so bila zdravila iz skupine prve izbire (amoksisilin, amoksisilin v kombinaciji s klavulansko kislino, cefaleksin itd.) po klasifikaciji WHO AWARE najpogosteje predpisana in so predstavljala 52,6 % celotne porabe v osnovnem zdravstvu, je v 2020. letu njihov delež znašal le 36,06 %. V prvem letu pandemije COVID-19 so bili najpogosteje predpisani antibiotiki: azitromicin, levofloksacin in cefiksime. Ti antibiotiki spadajo v skupino zdravil pod nadzorom (watch), ki so leta 2020 predstavljali 63,94 % celotne porabe v primarnem zdravstvenem varstvu. To je v nasprotju s priporočili Svetovne zdravstvene organizacije, po katerih naj bi bili najpogosteje uporabljeni antibiotiki v populaciji iz skupine zdravil prve izbire (60 %), tisti pod nadzorom pa v deležu do 35 %.

Razlog za takšne kakovostne spremembe v strukturi predpisanih antibiotikov, ne le v Srbiji, ampak tudi v večini držav med pandemijo, je priporočilo WHO iz marca 2020 za uvedbo azitromicina v protokole za zdravljenje okužb, ki jih povzroča virus SARS-CoV-2. Promocija antibiotikov kot "čarobnega zdravila" za obolenje za kovidom se je kmalu razširila na družbena omrežja, kar je povzročilo povečanje porabe antibiotikov, zlasti iz skupine pod nadzorom, ki veljajo za "boljše" in "močnejše". V strokovni javnosti pa se je antibiotik azitromicin promoviral kot del protokola zdravljenja COVID-19. Eden od razlogov je bil, da je ta antibiotik "in vitro" izkazoval protivirusno delovanje proti povzročitelju okužbe COVID-19. Domneva je bila, da bi lahko bil učinkovit v različnih fazah virusnega cikla SARS-CoV-2 (Echeverría-Esnal et al., 2020). Njegove imunomodulatorne lastnosti vključujejo sposobnost zmanjšanja proizvodnje citokinov, ohranjanja celovitosti epitelijskih celic in preprečevanja pljučne fibroze. Poleg tega je uporaba azitromicina povezana z zmanjšanjem umrljivosti in števila dni, ki jih bolniki preživijo na mehanski ventilaciji, kar so opazili pri uporabi tega antibiotika pri drugih okužbah dihal (Kawamura, 2018). Domnevali smo, da bi lahko bile te lastnosti azitromicina uporabne tudi pri zdravljenju okužbe s COVID-19. Čeprav je bilo v nekaj mesecih na podlagi kliničnih raziskav, ki jih je izvedla SZO, umaknjeno priporočilo za uporabo azitromicina in antibiotikov na splošno pri zdravljenju okužbe s COVID-19, razen če obstajajo dokazi o sekundarni bakterijski okužbi, se množična uporaba antibiotikov pri večini svetovnega prebivalstva pod vplivom predvsem digitalnih medijev in družbenih omrežij nadaljuje.

Zmanjšanje uporabe antibiotikov je najpomembnejši ukrep pri nadzoru protimikrobne

odpornosti (Goossens et al., 2005). Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) je z globalnim akcijskim načrtom o protimikrobni odpornosti zagotovila smernice za dejavnosti pri obvladovanju protimikrobne odpornosti na nacionalni ravni, pri čemer je racionalna uporaba protimikrobnih zdravil opredeljena kot eden od petih strateških ciljev (SZO, 2015). Smernice se nanašajo na regulativne ukrepe za zmanjšanje in optimizacijo predpisovanja in izdajanja protimikrobnih zdravil ter kampanje za izboljšanje splošne ozaveščenosti in razumevanja protimikrobne odpornosti, tako med zdravstvenimi delavci kot med prebivalstvom. Zato je z uporabo sistemskih ukrepov zelo pomembno zmanjšati porabo najpogosteje neracionalno predpisanih antibiotikov med pandemijo COVID-19, tj. azitromicina, levofloksacina in cefiksima.

Neracionalna uporaba antibiotikov je najpogostejša pri zdravljenju akutnih okužb zgornjih dihal, ki jih v večini primerov (do 90 %) povzročajo virusi. Nekritično jemanje antibiotikov vodi v razvoj protimikrobne odpornosti in neučinkovitost antibiotikov v primerih, ko so res potrebni, kar kaže naraščajoče število bolnišničnih okužb, ki jih povzročajo bakterije, odporne na antibiotike (Medic, Božič in Bajčetič, 2023, Šuljagić et al., 2022). Po drugi strani je racionalna raba antibiotikov najpomembnejši ukrep za obvladovanje protimikrobne odpornosti (Mijac et al., 2015), vendar jo je vsekakor treba uravnotežiti glede razpoložljivosti življenjsko pomembnih zdravil.

7. VIRI ZA UKREPANJE V IZREDNIH RAZMERAH - INFORMACIJSKA VARNOST BEOGRAJSKEGA INŠTITUTA ZA JAVNO ZDRAVJE

S pospešenim razvojem IT (informacijskih tehnologij) je sodobna družba dosegla raven popolne e-komunikacije, to je raven takojšnje izmenjave vseh informacij na globalni ravni. Zavedanje o tem, kako pomembni so podatki, ki si jih izmenjujemo, in stopnja njihove ranljivosti nista bila dovolj jasna in opredeljena (Software Engineering Institute, 2023). Protokoli za oblikovanje podatkovnih zbirk in njihovo izmenjavo zagotavljali zadostne in kakovostne zaščite občutljivih podatkov pred "uhajanjem" in zlorabo. Zlasti v razmerah pandemije COVID-19. Pomemben korak naprej na področju varstva podatkov je standardizacija sistemov IKT (informacijsko-komunikacijske tehnologije). Opredeljen in nadzorovan način delovanja vseh elementov sistema IKT je bil prvič objavljen leta 2005 v obliki standarda ISO27001. Od takrat je doživel več sprememb, tako da je različica iz leta 2013 vključevala tudi varstvo osebnih podatkov, kar je bil pomemben napredek (Inštitut za standardizacijo Srbije, 2023).

Uporaba tega standarda je še posebej pomembna za operaterje, ki so na ravni posamezne države priznani kot pomembni sistemi IKT, v katerih se ustvarjajo strateški podatki. Zdravstveni sistem, ki mu pripada Inštitut za javno zdravje v Beogradu (Inštitut), spada v to skupino upravljavcev. V zadnjih 20 letih je bila z uporabo informacijskih sistemov izvedena digitalizacija pacientove e-kartoteke (zgodovina bolezni), vendar se je povečalo tveganje zlorabe teh podatkov. Zavedanje tveganja je zahtevalo sistemsko zaščito podatkov, ki vsebujejo identifikacijske podatke o pacientih/osebah, pa tudi podatke o bolezni. Zavod se zelo dobro zaveda pomena kakovosti storitev, kar dokazuje dejstvo, da je bil standard ISO9001 prvič uveden leta 2006, zavod pa ima tudi certifikate ISO14001:2015, ISO/IEC17025:2017 in ISO27001:2014 (Inštitut za standardizacijo Srbije, 2023).

Vloga inštituta je usklajevanje dejavnosti javnih in zasebnih zdravstvenih ustanov v Beogradu, pri čemer je treba zbirati, hraniti, obdelovati in objavljati analize podatkov, ki jih posredujejo te ustanove. Podatkovni center inštituta vsebuje podatkovne zbirke iz zadnjih 30 let. Te podatke je treba shraniti in hkrati dati na voljo za obdelavo, kar predstavlja poseben izziv. Zlasti v pogojih pandemije.

Pandemija COVID-19 nam je pokazala, kako ranljiva je sodobna družba. Globalne izredne razmere so nam prinesle pomembne spremembe v načinu dela, na primer delo na daljavo, ki je pomenilo:

- zdravljenje bolnikov na daljavo (posvetovanja, preventivne dejavnosti itd.),
- spletno timsko delo (sestanki, seje, zdravniški sveti itd.),
- spletno izobraževanje zaposlenih.

Na ta način se tveganja bistveno povečajo, saj z odprtjem komunikacijskih kanalov postaneta podatkovna zbirka in celoten sistem IKT ranljiva. Glavna nevarnost je bila možnost "uhajanja" podatkov na svetovni ravni in pomembnost podatkov, povezanih s pandemijo. Med pandemijo ter izrednimi delovnimi in življenjskimi razmerami so bile manipulacije s podatki Svetovne zdravstvene organizacije, farmacevtske industrije, njihova zloraba na temnem omrežju in finančne goljufije nekaj običajnega. Elektronski zapisi o pacientih so bili na temnem omrežju zelo iskani (MOS, 2023). Tako so sistemi IKT oziroma podatkovne zbirke postali tarča hakerjev.

Glavni cilj upravljanja v izrednih razmerah je ublažiti in zmanjšati ranljivost podatkovnih zbirk (ki vsebujejo zaupne zdravstvene podatke in identifikacijske podatke pacientov). To je mogoče doseči z organiziranimi in učinkovitimi dejavnostmi. Pristop mora biti sistemski, z načrtovanjem, organizacijo, usklajevanjem in nadzorom (Rose et al., 2017). Pravni predpisi določajo ukrepe, odgovorne pravne in fizične osebe ter področja družbenih dejavnosti, ki so dolžne izvajati preventivne dejavnosti, ocenjevanje, načrtovanje in obvladovanje izrednih razmer (DeFilippis et al., 2022). V drugem desetletju 21st stoletja je bilo v Srbiji sprejetih več zakonov v zvezi z informacijsko varnostjo in digitalizacijo, ki so opredelili odgovornost posameznikov, kolektivov in države. Bolnišnični informacijski sistemi (HIS) so priznani kot sistemi družbenega in strateškega pomena. Ustanovljen je bil državni organ za nadzor in kontrolo izvajanja zaščite podatkov in informacij - CERT (National CERT of the Republic of Serbia, 2023). V veljavi je Zakon o varstvu osebnih podatkov (Splošna uredba o varstvu podatkov - GDPR), od leta 2004 pa v Srbiji deluje pooblaščenec za informacije javnega pomena in varstvo osebnih podatkov. Uporaba standarda ISO27001 na ravni zavoda in vseh kontrol za varnost podatkov in informacij je omogočila sistemsko zaščito vseh komponent sistema IKT (IPHB, 2023). Pospešena uporaba digitalizacije in pretvorba papirnih dokumentov v elektronske je neposreden vpliv pandemije COVID-19.

7.1 Operativne dejavnosti, izvedene neposredno pred in med pandemijo COVID-19

Na Inštitutu za javno zdravje v Beogradu so neposredno pred pandemijo in med njo izvajali naslednje operativne dejavnosti:

- večja varnost z uvedbo sodobne protivirusne programske opreme ter izboljšanjem strojne in programske opreme na ravni sistema IKT;
- Izboljšanje obstoječega podatkovnega centra (strojna in programska oprema, dostop z digitalno kartico);
- Izobraževanje zaposlenih je bilo izvedeno kot preventivna dejavnost - ozaveščanje zaposlenih in prodajalcev je pomemben člen v varnostni verigi;
- Uvedena je bila aktivna udeležba zaposlenih pri ocenjevanju tveganj za varnost podatkov. Imenovane so bile odgovorne/pooblaščene osebe, ki imajo upravne, operativne in organizacijske sposobnosti ter znanje, potrebno za njihovo izvajanje (imajo certifikat za zunanji in notranji nadzor ISO 27001);
- Izdelana je bila dokumentacija (delovni postopki in navodila, ISMS - sistem upravljanja informacijske varnosti <https://www.techtarget.com/whatis/definition/information-security-management-system-ISMS>), ki je na voljo vsem zaposlenim prek intraneta v skladu z matriko pravic dostopa (na podlagi opisa delovnega mesta) in navodilom o kategorizaciji informacij in dokumentov.
- Izdelani so bili strateški in operativni dokumenti: strategija varnosti podatkov zavoda za

obdobje 2020-25, operativni načrti varnosti sistemov IKT na letni ravni, načrt preventivnih dejavnosti z vidika varnosti podatkov, načrti za delo v izrednih razmerah, načrt neprekinjenega poslovanja (Business Continuity Plan), Zakon o varnosti sistemov IKT, SoA (Statement of applicability). Povečano spremljanje in ocenjevanje;

- Analiza GAP in test PEN se izvajata dve leti;
- V celoti se izvaja pravilo "prazne mize in namizja".

Čeprav ni sistema IKT, ki bi bil 100-odstotno zaščiten, se je z uporabo vseh ukrepov bistveno izboljšala varnost podatkov, izboljšala se je kakovost storitev zavoda v izrednih razmerah in zagotovil se je dober položaj zavoda. Pandemija COVID-19 je bistveno pospešila digitalizacijo srbskega zdravstvenega sistema in povečala svetovno ozaveščenost o informacijski varnosti.

8. ZAKLJUČEK

Predstavljene izobraževalne in svetovalne dejavnosti, namenjene strokovnjakom in splošni javnosti prek oddaljenega, tj. "spletnega" dostopa, so se izkazale za ustrezno nadomestilo za predavanja in osebno komunikacijo, ki se je izvajala v prejšnjih letih in ki zaradi epidemioloških ukrepov med pandemijo COVID-19 ni bila izvedljiva.

Največje zaznane prednosti izvajanja "spletnega" izobraževanja in svetovanja, ne glede na profil udeležencev ali uporabnikov storitev, so bile: fleksibilnost pri izvajanju izobraževanja, prihranek časa, potrebnega za potovanje na kraj izvajanja izobraževanja ali svetovanja in nazaj, opazno večje število udeležencev na spletnem izobraževanju. Največji izziv pri izvedbi "spletnega" izobraževanja je bil tehnične narave in je pomenil razpoložljivost digitalnih naprav in ustrezne internetne povezave za poslušalce oziroma uporabnike storitev. Težave, ki so prav tako prišle v ospredje, so digitalna pismenost uporabnikov, nezmožnost ustreznega spremljanja udeležencev in pomanjkanje interakcije, prisotne na klasičnih srečanjih, kar se je kazalo predvsem v pomanjkanju neverbalne komunikacije. Med pandemijo so bile informacije prek družbenih omrežij zelo razširjene, širile so se hitro in pogosto brez nadzora strokovnjaka, kar je predstavljalo veliko nevarnost, nekatere posledice pa bodo vidne tudi v prihodnosti (npr. priporočila za neracionalno uporabo antibiotikov in posledično protimikrobna odpornost).

Če pa povzamemo vse pozitivne in negativne vidike izvedenega izobraževanja in svetovanja z uporabo digitalnih tehnologij, lahko ugotovimo, da je ta vrsta komunikacije precej učinkovita in da bi jo bilo zaželeno uporabljati ne le v trenutnih epidemioloških razmerah, temveč tudi po njihovem koncu. In jo razširiti na druge skupine prebivalstva s temami, prilagojenimi profilu in potrebam poslušalcev in uporabnikov storitev. Hkrati si je treba prizadevati za digitalno pismenost, tako splošne kot strokovne javnosti, da bi čim več uporabnikov lahko uporabljalo to vrsto komunikacije, ki bo v prihodnosti z razvojem znanosti in tehnologije postala standardni, če ne celo vodilni način komunikacije in prenosa znanja.

Zahvala

Radi bi se zahvalili vsem učiteljem, ki so prispevali k uresničitvi tega poglavja in učencem omogočili pridobivanje dragocenega znanja in spretnosti: Bajčetić Milici in doc. dr. Dr. Jovana Todorović z Medicinske fakultete Univerze v Beogradu, prof. dr Aleksandra Ninić Bubera iz specialistične prakse na področju psihiatrije "Bubera", prof. dr Milan Mirković s Fakultete za tehnične vede Univerze v Novem Sadu, dr Marija Marković, dr Anđelka Grujičić, dr Nemanja Stefanović in gospa Biljana Branković z Inštituta za javno zdravje v Beogradu.

Prav tako bi radi izrazili hvaležnost univerzi Università delle LiberEtà del FVG, našemu gostitelju iz Vidma v Italiji, saj brez njihovega strokovnega znanja in podpore izvedba dejavnosti tečaja ne bi bila mogoča.

10. ODNOSI

APPLETON, R., WILLIAMS, J., VERA SAN JUAN, N., NEEDLE, J.J., SCHLIEF, M., JORDAN, H., SHERIDAN RAINS, L., ET AL. 2021: "Implementation, Adoption, and Perceptions of Telemental Health During the COVID-19 Pandemic: Systematic Review", *J Med Internet Res.*, 9, 23(12):e31746. Doi: 10.2196/31746.

CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION (2022): *Vaccines for COVID-19*. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/vaccines/>. Pregledano 20 October 2022.

CINTERACTION (2022): *Enabling Artificial Emotional Intelligence*. <https://cinteraction.com/>. Pregledano 21 December 2022.

CLASS (2022): *Class Collaborate*. <https://www.class.com/collaborate/>. Pregledano 21 December 2022.

DEFILIPPIS, E., MICHAEL IMPINK, S., SINGELL, M., POLZER J.T., SADUN, R. 2022: "The impact of COVID-19 on digital communication patterns". *Humanities and Social Sciences Communications*, 9:180 | <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01190-9>

ECHEVERRÍA-ESNAL, D., MARTIN-ONTIYUELO, C., NAVARRETE-ROUCO, M.E., DE-ANTONIO CUSCÓ, M., FERRÁNDEZ, O., HORCAJADA, J.P., GRAU, S. 2021: "Azithromycin in the treatment of COVID-19: a review". *Expert Rev Anti Infect Ther.*, 19(2):147-163. doi: 10.1080/14787210.2020.1813024.

FACULTY OF MEDICINE, UNIVERSITY OF BELGRADE (2022): *Studies*. http://med.bg.ac.rs/?page_id=12204 . Pregledano 17.December2022.

GOOSSENS, H., FERRECH, M., VANDER STICHELE, R., ELSEVIERS, M. ESAC PROJECT GROUP. 2005: "Outpatient antibiotic use in Europe and association with resistance: a cross-national database study". *Lancet*, 12-18;365(9459):579-87. doi: 10.1016/S0140-6736(05)17907-0.

HAYAT, A. A., KESHAVARZI, M. H., ZARE, S., BAZRAFCAN, L., REZAEI, R., FAGHIHI, S. A., AMINI, M. & KOJURI, J. 2021: "Challenges and opportunities from the COVID-19 pandemic in medical education: a qualitative study". *BMC Medical Education*, 21(1), pp. 1–13. <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02682-z>.

IMOTIONS (2022): *Faster and Improved Human Factors Research*. <https://imotions.com/>. Pregledano 21 December 2022.

INSTITUTE FOR STANDARDIZATION OF SERBIA (2023): *Standards*. https://iss.rs/sr_Latn/standardi_p93.html Pregledano 21February 2023.

JOHNS HOPKINS MEDICINE (2022): *COVID-19 Vaccines: Myth Versus Fact*. <https://www.hopkinsmedicine.org/health/conditions-and-diseases/coronavirus/covid-19-vaccines-myth-versus-fact>. Pregledano 20 October 2022.

KAWAMURA, K., ICHIKADO, K., TAKAKI, M., EGUCHI, Y., ANAN, K., SUGA, M. 2018: "Adjunctive therapy with azithromycin for moderate and severe acute respiratory distress syndrome: a retrospective, propensity score-matching analysis of prospectively collected data at a single center". *Int J Antimicrob Agents.*, Jun, 51(6), pp. 918-924. doi: 10.1016/j.ijantimicag.2018.02.009. Epub 2018 Feb 28

MARKOVIC, M., STEFANOVIC, N., N. KOVACEVIC, MLADENOVIC JANKOVIC, S., GRUJICIC, A., TAMBURKOVSKI G., MATIJE-VIC, D. 2019: Application of new technologies in education of parents in Serbia - mobile application on child injury prevention European conference for injury prevention and safety promotion EU-SAFETY 2019, Lu-xembourg, 2019. Abstract book, p.57.

- MEANS, B.& NEISLER, J., with Langer Research Associates 2020: Suddenly Online: A National Survey of Undergraduates during the COVID-19 Pandemic. San Mateo, CA: Digital Promise.
- MEDIC, D., BOZIC, B., BAJCETIC M. 2023: "Impact of Antibiotic Consumption on Antimicrobial Resistance to Invasive Hospital Pathogens". *Antibiotics* (Basel), 12(2). doi: 10.3390/antibiotics12020259
- MIJAC, V., OPAVSKI, N., MARKOVIC, M., GAJIC, I., VASILJEVIC, Z., SIPETIC, T., BAJCETIC M. 2015: "Trends in macrolide resistance of respiratory tract pathogens in the pediatric population in Serbia from 2004 to 2009". *Epidemiol Infect.*, 143(3):648-52.
- NATIONAL CERT OF REPUBLIC OF SERBIA (2023): *RATEL*. <https://www.cert.rs/> Pregledano 22 February 2023.
- PERRIN, P.B., RYBARCZYK, B.D., PIERCE, B.S., JONES, H.A., SHAFFER, C., ISLAM, L. 2020: "Rapid telepsychology de-ployment during the COVID-19 pandemic: A special issue commentary and lessons from primary care psychology training". *J Clin Psychol.*, 76(6), pp. 1173-1185. doi: 10.1002/jclp.22969.
- REN, W., HUANG, C., LIU, Y. & REN, J. 2015: "The application of digital technology in community health education". *Digital Medicine*, 1: pp. 3-6
- ROSE, D.A., MURTHY, S., BROOKS, J., BRYANT, J. 2017: "The Evolution of Public Health Emergency Management as a Field of Practice". *Am J Public Health*, 107(S2), pp. 126-S133. doi:10.2105/AJPH.2017.303947
- COUNCIL FOR COOPERATION OF SCIENCE AND BUSINESS (2023): *Be a hero too*. <https://nip.rs/sr/novosti/25-inicijativa-kabineta-ministra-za-inovacije-i-tehnoloski-razvoj-budisti-heroj>. Pregledano 10 February 2023.
- SDPTS (2022a): *Psychotherapist support*. <https://savezpsihoterapeuta.org/projekat-podrska-psihoterapeuta/>. Pregledano 10 July 2022.
- SDPTS (2022b): <https://savezpsihoterapeuta.org/korona-virus/>. Pregledano 24 November 2022.
- SDPTS (2022c): <https://podrskapsihoterapeuta.com/home>. Pregledano 24 November 2022.
- SDPTS (2022d): unpublished data and reports on the scope of work
- SHANDRA, N., ФОНАПЮК, О. В., CHYSTIAKOVA, I. 2021: Synchronous and asynchronous distance learning: benefits and limitations. Other. Katowice: Publishing House of the University of Technology.
- SOFTWARE ENGINEERING INSTITUTE. CERT COORDINATION CENTER (2023): *L2 network security controls can be by-passed using VLAN 0 stacking and/or 802.3 headers*. <https://www.kb.cert.org/vuls/id/855201> . Pregledano 25 February 2023.
- SOFTWARE ENGINEERING INSTITUTE. CERT COORDINATION CENTER (2023): *Vulnerability Note VU#855201* Available at: <https://kb.cert.org/vuls/id/855201>. Pregledano 25 February 2023.
- SOFTWARE ENGINEERING INSTITUTE. CERT COORDINATION CENTER (2023): *Vulnerability Note VU#855201* Available at: <https://kb.cert.org/vuls/id/855201>. Pregledano 22 February 2023.
- ŠULJAGIĆ, V., BAJČETIĆ, M., MIOLJEVIĆ, V., DRAGOVAC, G., MIJOVIĆ, B., JANIĆIJEVIĆ, I., ET AL. 2021: "A nationwide assessment of the burden of healthcare-associated infections and antimicrobial use among surgical patients: results from Serbian point prevalence survey, 2017". *Antimicrobial Resistance & Infection Control.*, 10(1):47. doi: 10.1186/s13756-021-00889-9.

THE INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF BELGRADE (IPHB) (2022): *Covid-19 Educational material*. <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/covid19/kovid-edukativni-materijal>. Pregledano 25 November 2022.

THE INSTITUTE OF PUBLIC HEALTH OF BELGRADE (IPHB) (2023): *Certification*. <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/o-nama/dokumenta/akreditacija> Pregledano 21 February 2023.

THE REPUBLIC OF SERBIA. MINISTRY OF HEALTH 2021: Professional-methodological instructions for the implementation of extraordinary recommended immunization against COVID-19 in the Republic of Serbia, Official Gazette of the RS, 81/2021.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. Regional Office for Europe 2022: Antimicrobials supplied in community pharmacies in Eastern Europe and Central Asia in the early phases of the COVID-19 pandemic. World Health Organization. Regional Office for Europe. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/355796>. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO

WORLD HEALTH ORGANIZATION 2020: Digital education for building health workforce capacity. Geneva: World Health Organization; Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (2015): *Global action plan on antimicrobial resistance*. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/antimicrobial-resistance/amr-spc-sel-glass/a68-r7-en.pdf?sfvrsn=fa7f3dde_. Pregledano 10 February 2023.